

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΦΥΣΙΚΗ ΑΓΩΓΗ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ»

Οι αντιλήψεις παιδιών σχολικής ηλικίας για τα άτομα τρίτης
ηλικίας και τη φυσική τους δραστηριότητα

Ευαγγέλου Βασιλική

Μεταπτυχιακή διατριβή

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΕΔΙΟ: ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ & ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ
ΣΤΟΝ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟ

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Μάιος, 2023

© Copyright
Βασιλική Ευαγγέλου
Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού
Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Εθνικής Αντιστάσεως 41, 172 37, Δάφνη, Αθήνα

Σημείωμα Συγγραφέα

Το δοκίμιο αυτό αποτελεί Μεταπτυχιακή Διατριβή που συντάχθηκε για το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Φυσική Αγωγή και Αθλητισμός», της Σχολής Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του ΕΚΠΑ και υποβλήθηκε τον Μάιο του 2023

Η συγγραφέας βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στην εργασία τρίτων –όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο-, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας

Μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια

Κ. Δανιά Ασπασία

Επίκουρη Καθηγήτρια

Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Μέλος

Κ. Σκορδίλης Εμμανουήλ

Καθηγητής

Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Μέλος

Κ. Γκιόσος Ιωάννης

Αναπληρωτής Καθηγητής

Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Πρακτικό της Εξεταστικής Επιτροπής για την κρίση της μεταπτυχιακής διατριβής

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικών και Καποδιστριακών
Πανεπιστημίων Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ “ΦΥΣΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ”

ΠΡΑΚΤΙΚΟ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Της Βασιλικής Ευαγγέλου

Η τριμελής εξεταστική επιτροπή, που ορίστηκε από τη Συνέλευση του Τμήματος Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών στη συνεδρία της 10/11/2021 για την κρίση και αξιολόγηση της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας της **κ. Βασιλικής Ευαγγέλου** με τίτλο: «Οι αντιλήψεις των παιδιών σχολικής ηλικίας για τα άτομα τρίτης ηλικίας και τη φυσική τους δραστηριότητα» αποτελούμενη από τους κ.κ. **Α. Δανιά**, Επίκ. Καθηγήτρια της Σχολής Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (επιβλέπουσα), **Ε. Σκορδίλης**, Καθηγητής της Σχολής Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, **Ι. Γκιόσος**, Αναπλ. Καθηγητής της Σχολής Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, εκλήθησαν σήμερα 12/5/2023 ημέρα Παρασκευή και ώρα 17:00 ύστερα από επίσημη έγγραφη πρόσκληση στο Αμφιθέατρο Ε. Παυλίνη της Σχολής Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών, προκειμένου να κρίνουν και αξιολογήσουν την παραπάνω διατριβή.

Μετά από διεξοδική συζήτηση και ανταλλαγή απόψεων μεταξύ των μελών της εξεταστικής επιτροπής κατέληξαν ότι η κρινόμενη διατριβή πληροί όλους τους όρους εκπόνησής της, είναι πρωτότυπη και προάγει την επιστημονική γνώση και ως εκ τούτου κρίνεται αποδεκτή και εγκρίνεται.

Τα μέλη της εξεταστικής επιτροπής:

Α. Δανιά, Επίκουρη Καθηγήτρια του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Ε. Σκορδίλης, Καθηγητής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Ι. Γκιόσος, Αναπληρωτής Καθηγητής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Έκφραση ευχαριστιών

Φτάνοντας στο τέλος της διαδρομής της εκπόνησης της διατριβής μου θέλω να ευχαριστήσω όλους τους ανθρώπους που με στήριξαν σε αυτήν την απαιτητική αλλά και γεμάτη ικανοποίηση και ενδιαφέρον διαδικασία.

Αρχικά, θέλω να εκφράσω ένα μεγάλο ευχαριστώ στην επιβλέπουσα της διατριβής μου, κ. Ασπασία Δανιά, επίκουρη καθηγήτρια της Σχολής Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του ΕΚΠΑ, για τη συνεχή υποστήριξή της και για τη διαθεσιμότητά της καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της διατριβής μου, τις διορθώσεις και την ενθάρρυνση. Η βοήθειά της ήταν πολύτιμη και ουσιαστική.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τα μέλη της τριμελούς επιτροπής για τον χρόνο που έχουν διαθέσει για τη διόρθωση και την αξιολόγηση της διατριβής μου. Οι συμβουλές και οι παρατηρήσεις τους έχουν ανεκτίμητη αξία.

Ευχαριστώ θερμά τα παιδιά που συμμετείχαν στην έρευνά μου καθώς και τις οικογένειές τους, χωρίς τη συμβολή των οποίων δε θα ήταν εφικτή η υλοποίηση αυτής της μελέτης.

Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένειά μου και τον σύντροφό μου, που είναι δίπλα μου πάντα ως στήριγμα, πηγή χαράς και έμπνευσης στη ζωή μου.

ΟΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΓΙΑ ΤΑ ΑΤΟΜΑ ΤΡΙΤΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗ ΦΥΣΙΚΗ ΤΟΥΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Περίληψη

Η δημογραφική γήρανση, δηλαδή η αύξηση του ποσοστού των ατόμων τρίτης ηλικίας έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον των επιστημόνων καθώς επιφέρει αλλαγές σε πολλά επίπεδα της καθημερινής ζωής. Ερευνητικά δεδομένα δείχνουν πως συχνά επικρατούν αρνητικές αντιλήψεις και στερεότυπα για τα άτομα τρίτης ηλικίας, που σχηματίζονται ήδη από την παιδική ηλικία και μπορούν να έχουν σοβαρές επιπτώσεις στα άτομα αυτά. Η παρούσα έρευνα σχεδιάστηκε με σκοπό να διερευνήσει τις αντιλήψεις παιδιών σχολικής ηλικίας για τα άτομα τρίτης ηλικίας και τη φυσική τους δραστηριότητα. Στην έρευνα έλαβαν μέρος 20 παιδιά ηλικίας 7-12 ετών. Για τη συλλογή δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η φωτοεκμαίευση σε συνδυασμό με ημιδομημένες ατομικές και ομαδικές συνεντεύξεις. Υιοθετήθηκαν διαδικασίες και τεχνικές ποιοτικής ανάλυσης των δεδομένων, βάσει της μεθοδολογίας της εμπειρικά θεμελιωμένης θεωρίας (ανοικτή, αξονική και επιλεκτική κωδικοποίηση), για την εις βάθος κατανόηση του υπό διερεύνηση φαινομένου. Από την ανάλυση των δεδομένων (ανοικτή και αξονική κωδικοποίηση), προέκυψαν πέντε κύριες (περιγραφικές) κατηγορίες-άξονες αναφορικά με τα άτομα τρίτης ηλικίας: (α) χαρακτηριστικά της εμφάνισης, (β) παράμετροι υγείας, (γ) προσδιοριστικοί παράγοντες της φυσικής δραστηριότητας, (δ) διαστάσεις της προσωπικότητας και (ε) εκφάνσεις γήρατος. Οι παραπάνω κατηγορίες φάνηκε να αποτυπώνουν ως κεντρική κατηγορία (επιλεκτική κωδικοποίηση) το *ζην των ατόμων τρίτης ηλικίας μέσα από τα μάτια των παιδιών* και να οδηγούν σε πρότυπα αντιλήψεων. Τα άτομα τρίτης ηλικίας έγιναν αντιληπτά με εκφυλισμένα κατά βάση χαρακτηριστικά εξωτερικής εμφάνισης, με σημαντικούς περιορισμούς στην καθημερινότητα λόγω προβλημάτων υγείας και περιορισμένη φυσική δραστηριότητα. Μέσα από την οπτική των παιδιών φάνηκε πως έχουν ισχυρά διανοητικά προσόντα και είναι ιδιαίτερα υποστηρικτικοί και δοτικοί ως προς τα παιδιά και τα εγγόνια τους. Στη βάση όλων αυτών έγινε από τα παιδιά και η διάκριση τους από τα νεότερα άτομα, ενώ στη δημιουργία των αντιλήψεων τους φάνηκε πως παίζουν ρόλο το πλαίσιο μέσα από το οποίο προσεγγίζουν τα άτομα τρίτης ηλικίας, οι γνώσεις τους και οι κοινωνικές συμβάσεις αλλά και στερεότυπα που υιοθετούν. Ειδικότερα, διαφάνηκε η πολυπλοκότητα της αναπαράστασης των ατόμων τρίτης ηλικίας από τα παιδιά, η οποία σχετίστηκε με ποικίλους κοινωνικούς και ατομικούς παράγοντες. Επίσης, διαπιστώθηκε ότι οι θετικές ή οι αρνητικές αντιλήψεις των παιδιών μπορούν να επηρεάσουν τις στάσεις τους οι οποίες συνδέονται άμεσα με τη συμπεριφορά. Δεδομένου ότι τα παιδιά διαμορφώνουν τις αντιλήψεις τους μέσα από ένα συνδυασμό δικών τους προσωπικών πεποιθήσεων, εμπειριών και κοινωνικών επιρροών, φαίνεται ότι δεν υπάρχει μια καθολική εικόνα ή αντίληψη των ατόμων τρίτης ηλικίας.

Λέξεις κλειδιά: ποιοτική μεθοδολογία, διαγενεακά προγράμματα, φωτοεκμαίευση, κοινωνική παιδαγωγική

SCHOOL-AGE CHILDREN'S PERCEPTIONS OF THE ELDERLY AND THEIR PHYSICAL ACTIVITY

Abstract

Demographic ageing, which is the increase in the proportion of older people, has attracted the interest of scientists as it results in changes in many aspects of daily life. Research data indicate that negative perceptions and stereotypes about older people often prevail. Negative perceptions and stereotypes are already formed in childhood and can have a serious impact on individuals. The present study was designed to investigate school-age children's perceptions of older people and their physical activity. Twenty children aged 7-12 years participated in the study. Photoelicitation was used to collect data in combination with semi-structured individual and group interviews. Qualitative data analysis procedures and techniques were adopted, based on empirically grounded theory methodology (open, axial and selective coding), to gain an in-depth understanding of the phenomenon under investigation. From the data analysis (open and axial coding), five main (descriptive) categories - axes emerged with regard to older people: (a) appearance characteristics, (b) health parameters, (c) determinants of physical activity, (d) personality dimensions and (e) manifestations of old age. The above categories seemed to capture as a central category (selective coding) the living of older people through the eyes of children and lead to patterns of perceptions. Older people were perceived as having largely degenerate physical appearance characteristics, with significant limitations in daily life due to health problems and limited physical activity. Through children's perspective they were seen to have strong intellectual qualities and to be highly supportive and giving towards their children and grandchildren. On the basis of all this, the children also distinguished them from younger people and the context through which they approach older people, their knowledge and the social conventions and stereotypes they adopt seemed to play a role in shaping their perceptions. In particular, the complexity of children's representations of older people emerged, which was associated with a variety of social and individual factors. It was also found that children's positive or negative perceptions can influence their attitudes which are directly linked to behavior. Given that children form their perceptions through a combination of their own personal beliefs, experiences, and social influences, it appears that there is no universal picture or perception of older people.

Key words: qualitative methodology, intergenerational programs, photo-elicitation, social pedagogy

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρακτικό της Εξεταστικής Επιτροπής για την κρίση της μεταπτυχιακής διατριβής	iv
Έκφραση Ευχαριστιών.....	v
Περίληψη στην ελληνική γλώσσα	vi
Περίληψη στην αγγλική γλώσσα (Abstract)	vii
Πίνακας Περιεχομένων	viii
Κατάλογος Σχημάτων	ix
Κατάλογος Εικόνων	x
Κατάλογος Συντομογραφιών	x

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....σελ.1

1.1. Εισαγωγή	σελ.1
1.2. Σκοπός της μελέτης	σελ.7
1.3. Ερευνητικά ερωτήματα	σελ.7
1.4. Σημασία της έρευνας	σελ.8
1.5. Οριοθετήσεις και περιορισμοί.....	σελ.9
1.6. Περιγραφή των όρων.....	σελ.9

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ. ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ.....σελ.11

2.1. Γήρανση.....	σελ.11
2.1.1. Δημογραφική γήρανση.....	σελ.11
2.2. Άτομα τρίτης ηλικίας	σελ.12
2.2.1. Ηλικιακές διακρίσεις-Ηλικισμός	σελ.13
2.3. Παιδιά και άτομα τρίτης ηλικίας.....	σελ.15
2.3.1. Αντιλήψεις παιδιών για τη γήρανση και τα άτομα τρίτης ηλικίας.σελ.15	
2.3.2. Αντιλήψεις και στερεότυπα παιδιών για τη φυσική δραστηριότητα των ατόμων τρίτης ηλικίας.....	σελ.16
2.3.3. Στάσεις, πεποιθήσεις και απόψεις παιδιών για τα άτομα τρίτης ηλικίας και τη γήρανση	σελ.17
2.3.4. Στερεότυπα ως προς τη γήρανση και τα άτομα τρίτης ηλικίας.....	σελ.18
2.4. Παράγοντες διαμόρφωσης αντιλήψεων και στάσεων των παιδιών για τη γήρανση και τα άτομα τρίτης ηλικίας	σελ.22
2.5. Διαγενεακά προγράμματα	σελ.24
2.6. Εκπαίδευση για τη γήρανση-Aging education.....	σελ.27
2.7. Συστημική προσέγγιση.....	σελ.28
2.8. Θεωρία κοινωνικής ταυτότητας	σελ.29
2.9. Διερεύνηση των αντιλήψεων για τη γήρανση με τη χρήση της ποιοτικής μεθοδολογίας	σελ.31

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ .....

3.1. Συμμετέχοντες.....	σελ.33
3.2. Ερευνητική διαδικασία	σελ.33
3.3. Παραγωγή δεδομένων έρευνας	σελ.33
3.4. Ανάλυση δεδομένων	σελ.35

3.5. Αξιοπιστία έρευνας	σελ.36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	σελ.37
4.1. Παρουσίαση αποτελεσμάτων.....	σελ.37
4.2. Αξονική κωδικοποίηση: Χαρακτηριστικά εξωτερικής εμφάνισης .	σελ.39
4.2.1. Το πρόσωπο των ατόμων τρίτης ηλικίας	σελ.39
4.2.2. Το σώμα των ατόμων τρίτης ηλικίας	σελ.40
4.2.3. Τα μαλλιά των ατόμων τρίτης ηλικίας.....	σελ.40
4.2.4. Γενικά στοιχεία της όψης των ατόμων τρίτης ηλικίας	σελ.41
4.3. Παράμετροι υγείας	σελ.41
4.3.1. Προβλήματα υγείας των ατόμων τρίτης ηλικίας.....	σελ.41
4.3.2. Φυσική κατάσταση των ατόμων τρίτης ηλικίας.....	σελ.43
4.4. Προσδιοριστικοί παράγοντες φυσικής δραστηριότητας.....	σελ.43
4.4.1. Καθιστική ζωή ηλικιωμένων.....	σελ.43
4.4.2. Εργασία ατόμων τρίτης ηλικίας	σελ.44
4.4.3. Μετακινήσεις ατόμων τρίτης ηλικίας.....	σελ.45
4.4.4. Οικιακές εργασίες.....	σελ.46
4.4.5. Άσκηση και δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου	σελ.47
4.5. Διαστάσεις της προσωπικότητας.....	σελ.47
4.5.1. Συναισθήματα ατόμων τρίτης ηλικίας.....	σελ.47
4.5.2. Συμπεριφορά ατόμων τρίτης ηλικίας	σελ.49
4.5.3. Διανοητικά προτερήματα ατόμων τρίτης ηλικίας	σελ.50
4.6. Εκφάνσεις γήρατος.....	σελ.51
4.6.1. Ηλικιακή ταυτότητα	σελ.51
4.6.2. Εγγύτητα θανάτου	σελ.52
4.6.3. Προσωπική ανάπτυξη και ανεξαρτησία	σελ.53
4.6.4. Οικονομική άνεση	σελ.53
4.6.5. Ασχολίες στην τρίτη ηλικία.....	σελ.54
4.6.6. Κοινωνική ζωή ατόμων τρίτης ηλικίας	σελ.55
4.7. Κεντρική κατηγορία	σελ.56
4.8. Παραδοχές παραγόντων πλαισίου	σελ.58
ΚΕΦΑΛΑΙΟ V. ΣΥΖΗΤΗΣΗ –ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	σελ.60
5.1. Συζήτηση	σελ.60
5.2. Συμπεράσματα.....	σελ.70
5.3. Περιορισμοί έρευνας	σελ.70
5.4. Εφαρμογές της έρευνας.....	σελ.71
5.5. Προτάσεις για μελλοντική έρευνα.....	σελ.71
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	σελ.73
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	σελ.91
Παράρτημα 1: Εικόνα 4.1	σελ.94
Παράρτημα 2: Εικόνα 4.2	σελ.95
Παράρτημα 3: Εικόνα 4.3	σελ.96
Παράρτημα 4: Εικόνα 4.3	σελ.97
Παράρτημα 5: Ερωτήσεις	σελ.98

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΗΜΑΤΩΝ

Σχήμα 4.1. Αναγνώριση του ατόμου με τη μεγαλύτερη χρονολογική ηλικία από τους/τις συμμετέχοντες/ουσες.....	σελ.39
Σχήμα 4.2. Εργασία ατόμων τρίτης ηλικίας.....	σελ.44
Σχήμα 4.3. Ηλικιακή ταυτότητα ατόμων τρίτης ηλικίας	σελ.52
Σχήμα 4.4. Κεντρική κατηγορία- Το ζην των ατόμων τρίτης ηλικίας	σελ.57
Σχήμα 4.5. Η προσέγγιση του ζην των ατόμων τρίτης ηλικίας.....	σελ.57

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 2.1. Αρνητική εικόνα ενός ηλικιωμένου ατόμου (περιγραφή μαθητή).....	σελ.20
Εικόνα 2.2. Θετική εικόνα ενός ηλικιωμένου ατόμου (περιγραφή μαθητή)	σελ.20
Εικόνα 2.3. Ουδέτερη εικόνα ενός ηλικιωμένου ατόμου (περιγραφή μαθητή)	σελ.21
Εικόνα 4.1	σελ.39
Εικόνα 4.2	σελ.39
Εικόνα 4.3	σελ.39
Εικόνα 4.4	σελ.39

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΜΒΟΛΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

WHO World Health Organization	σελ.1
---	-------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. Εισαγωγή

Η αύξηση της προσδόκιμης διάρκειας ζωής και η κατάκτηση της μακροζωίας αποτελεί τάση που εμφανίστηκε από τις αρχές του προηγούμενου αιώνα και συνεχίζεται μέχρι σήμερα (He et al., 2016). Η επέκταση της διάρκειας της προσδόκιμης ζωής φαίνεται να συνδέεται με μία σειρά αλλαγών στη σύσταση του πληθυσμού δημιουργώντας νέες προκλήσεις στο παγκόσμιο δημογραφικό τοπίο (Fuster, 2017; He et al., 2016). Ο πληθυσμός των ηλικιωμένων ατόμων αυξάνεται ταχύτερα από τον συνολικό πληθυσμό της γης (Marquet et al., 2019), καθώς στις περισσότερες περιοχές του κόσμου τα ποσοστά γονιμότητας έχουν μειωθεί (He et al., 2016), ενώ οι άνθρωποι ζουν για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα (World Health Organization, 2021). Η δημογραφική γήρανση χαρακτηρίζεται από την αύξηση της αναλογίας των ηλικιωμένων ατόμων ηλικίας 65 ετών και άνω στον συνολικό πληθυσμό με ταυτόχρονη μείωση της αναλογίας των παιδιών (Εμκε-Πουλοπούλου, 1983). Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (World Health Organization, WHO), μέχρι το 2030 ένας στους έξι ανθρώπους στον κόσμο θα είναι ηλικίας 60 ετών και άνω. Μέχρι το 2050, ο παγκόσμιος πληθυσμός ατόμων ηλικίας 60 ετών και άνω θα διπλασιαστεί (2,1 δισεκατομμύρια), ενώ ο αριθμός των ατόμων ηλικίας 80 ετών και άνω αναμένεται να τριπλασιαστεί μέχρι το 2050 για να φτάσει τα 426 εκατομμύρια (WHO, 2021).

Σε βιολογικό επίπεδο, η γήρανση αναφέρεται στη σταδιακή μείωση των σωματικών λειτουργιών (Harman, 1981) και την εμφάνιση αρκετών αλλά και σύνθετων καταστάσεων υγείας (WHO, 2021), που αυξάνουν τον κίνδυνο νοσηρότητας και θνησιμότητας μετά την ωρίμανση. Τα υπάρχοντα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι τα ηλικιωμένα άτομα παρουσιάζουν προβλήματα υγείας που σχετίζονται με τη φυσική (πχ. πτώσεις, αδυναμία) και άλλα και με την πνευματική τους κατάσταση. Ωστόσο, οι έρευνες αποδεικνύουν ότι τα «περισσότερα» χρόνια δεν είναι σε όλες τις περιπτώσεις χρόνια ασθένειας, κακουχίας και παθητικότητας, καθώς τα χαρακτηριστικά, η πορεία και η λειτουργία της γήρανσης είναι καταστάσεις που διαφέρουν από άτομο σε άτομο. Σύμφωνα με τον WHO (2018), δεν υπάρχει τυπικό ηλικιωμένο άτομο, αφού ορισμένα άτομα ηλικίας 80 ετών έχουν σωματικές και πνευματικές ικανότητες παρόμοιες με άτομα ηλικίας 30 ετών. Δεδομένου ότι η γήρανση συνδέεται και με μεταβάσεις σε διάφορες πτυχές της ζωής, όπως η συνταξιοδότηση, η μετεγκατάσταση σε πιο κατάλληλη στέγαση και ο θάνατος φίλων και συνεργατών (WHO, 2021), η θεώρηση των χαρακτηριστικών και η καταγραφή της πορείας εξέλιξής της διαμορφώνεται εξίσου από κοινωνικούς παράγοντες εντός συγκεκριμένων πλαισίων (Ayalon & Tesch-Römer, 2018).

Συχνά τα ηλικιωμένα άτομα ομαδοποιούνται υπό τον όρο «*τρίτη ηλικία*». Στην ουσία πρόκειται για έναν τεχνικό όρο, που διευκολύνει την οργάνωση, δομή και λειτουργία μιας κοινωνίας (Μπελαντής, 2020). Σύμφωνα με τον Laslett (1987), ο όρος είναι γαλλικής προέλευσης και χρησιμοποιήθηκε στον τίτλο «*des universites du Troisieme Age*» όταν άρχισαν να ιδρύονται πανεπιστήμια για *άτομα τρίτης ηλικίας* στη Γαλλία τη δεκαετία του 1970. Στο αγγλοσαξονικό λεξιλόγιο, ο όρος

εισήχθηκε όταν ιδρύθηκε το πρώτο από τα βρετανικά πανεπιστήμια της *τρίτης ηλικίας* στο Κέιμπριτζ το καλοκαίρι του 1981. Εν γένει, η *τρίτη ηλικία* αναφέρεται στο σύνολο του πληθυσμού που είναι άνω των 65 ετών (Laslett, 1987). Ορίζεται ως το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί μεταξύ της συνταξιοδότησης και της έναρξης επιβαλλόμενων από την ηλικία σωματικών, συναισθηματικών και γνωστικών περιορισμών και εμπίπτει περίπου μεταξύ των ηλικιών εξήντα πέντε και ογδόντα ή και παραπάνω ετών (Barnes, 2011).

Ο Peter Laslett πρότεινε την ιδέα της *τρίτης ηλικίας* ως ένα νέο και ξεχωριστό στάδιο στην πορεία της ζωής, η οποία διαφέρει από τη δεύτερη ηλικία της απασχόλησης και της οικογένειας και την τέταρτη ηλικία η οποία χαρακτηρίζεται από αυξημένες παθολογίες (Gilleard & Higgs, 2014; Laslett, 1987). Κατά τον Laslett, η *τρίτη ηλικία* είναι μια συλλογική κατάσταση, καθώς και μια προσωπική υπόθεση (Laslett, 1987). Σύμφωνα με τον Siegel η εισαγωγή της έννοιας έχει εν μέρει «πολιτικό» σκοπό, δηλαδή να μειώσει τη λαϊκή τάση να συσχετίζονται όλα τα χρόνια μετά τη συνταξιοδότηση με την αδράνεια, την νωθρότητα και την αδυναμία, αλλά έχει επίσης επιδιώξει να προσδιορίσει και να περιγράψει τα έτη μετά τη συνταξιοδότηση κατά τα οποία τα άτομα μπορούν να ασκούν δραστηριότητες με τους δικούς τους όρους (Siegel, 1990).

Τα άτομα *τρίτης ηλικίας* δεν απαρτίζουν μια ομοιογενή ομάδα. Για την Kafkova (2016), το γήρας συνήθως ορίζεται ως η ηλικία άνω των εξήντα ετών η οποία μπορεί να αντιστοιχεί σε ένα εύρος 40 ετών αν κάποιος φτάσει τα 100 έτη. Έτσι, η ομάδα των ηλικιωμένων δε θεωρείται ομογενοποιημένη εξαιτίας αυτής της σημαντικής διαφοροποίησης του εύρους ηλικίας. Ενώ πολλές ανατολικές κοινωνίες συνδέουν τα γηρατειά με τη σοφία, την εμπειρία και το κύρος, οι περισσότερες δυτικές κοινωνίες και ορισμένες αφρικανικές χώρες αντιλαμβάνονται τους ηλικιωμένους ως άρρωστα και συντηρητικά άτομα (Aşiret et al., 2017; Musaiiger & D'Souza, 2009; Okoye & Obikeze 2005). Επίσης, πολλές φορές βλέπουν τους ηλικιωμένους ως ένα αυξανόμενο βάρος για την κοινωνία, επειδή είναι μη παραγωγικοί, πιο αδύναμοι και ευάλωτοι, με μειωμένη ικανότητά να εκτελούν δραστηριότητες καθημερινής ζωής και συχνά έχουν κακή κινητικότητα (Lovell, 2006).

Οι αντιλήψεις είναι αποτελέσματα γνωστικών διεργασιών και συνιστούν συγκεκριμένες ιδέες που διαμορφώνονται για συγκεκριμένα θέματα ή φαινόμενα (Μυλωνά, 2007). Οι αντιλήψεις για τους ηλικιωμένους διαφέρουν μεταξύ διαφορετικών πολιτισμών (Ajala, 2006) και διαφέρουν ανάλογα με την ηλικία του αντιλαμβανόμενου ατόμου (Chasteen, 2018). Ο τρόπος με τον οποίο οι ηλικιωμένοι γίνονται αντιληπτοί μπορεί να έχει επιπτώσεις στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονται στην κοινωνία (Lyons, 2009). Η αρνητική αντίληψη για τα ηλικιωμένα άτομα οδηγεί τα μέλη της κοινωνίας να θεωρούν τα γηρατειά ως δυσμενή κατάσταση (Aşiret et al., 2017).

Άλλες μελέτες έχουν επικεντρωθεί στις στάσεις απέναντι στη γήρανση (Kimuna et al., 2005). Συχνά οι όροι αντιλήψεις και στάσεις χρησιμοποιούνται εναλλακτικά (Lyons, 2009). Οι στάσεις είναι μια ψυχολογική έννοια που αφορά την αξιολόγηση μιας οντότητας (άτομο, ομάδα ατόμων ή άψυχο αντικείμενο) η οποία είναι ευνοϊκή ή δυσμενής (Ridgway et al., 2018). Η αξιολόγηση αυτή επηρεάζεται από προηγούμενες εμπειρίες, συναισθήματα, γνώσεις (νόηση) τα

οποία με τη σειρά τους επηρεάζουν τη συμπεριφορά (Ajzen, 2005; Ridgway et al., 2018). Στην ουσία πρόκειται για έννοιες επικαλυπτόμενες, καθώς οι αντιλήψεις αποτελούν μέρος των στάσεων και συγκεκριμένα σχετίζονται με τη γνωστική διάσταση των στάσεων (Γεώργας, 1995). Οι στάσεις απέναντι στους ηλικιωμένους μπορεί να επηρεάσουν τη γενική αντιμετώπιση που λαμβάνουν οι ηλικιωμένοι, τις εμπειρίες τους με την υγειονομική περίθαλψη και άλλες υπηρεσίες και την κοινωνική πολιτική (Laditka et al., 2004). Συχνά εξετάζονται επίσης οι απόψεις για τη γήρανση και τα άτομα τρίτης ηλικίας (Goldman & Goldman, 1981; Villar & Fabà, 2012). Οι απόψεις αποτελούν στάσεις, πεποιθήσεις ή κρίσεις (“American Psychological Association” n.d.).

Οι άνθρωποι αρκετές φορές κατασκευάζουν τις αντιλήψεις τους για τους ηλικιωμένους με βάση τα στερεότυπα (Lyons, 2009). Τα στερεότυπα αποτελούν υπερβολικές απόψεις ή αντιλήψεις για ένα άτομο ή μια ομάδα με βάση απλουστευτικές γενικεύσεις χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τα ατομικά χαρακτηριστικά (Ory et al., 2003) και μπορούν να οδηγήσουν σε προκατάληψη (Kotter-Grühn, 2015), δηλαδή σε μια στάση απέναντι στα μέλη κάποιας ομάδας στην οποία οι αξιολογικές τάσεις είναι κυρίως αρνητικές (Stroebe & Insko, 1989). Γενικά, τα στερεότυπα επηρεάζουν τις αντιλήψεις, στάσεις και συμπεριφορές των ανθρώπων απέναντι στα μέλη μιας άλλης ομάδας (Okoye & Obikeze, 2005), ενώ αποτελούν κοινωνικές κατασκευές που είναι πολιτισμικά και ιστορικά τοποθετημένες και ερμηνεύονται μεμονωμένα από κάθε άτομο (Dionigi, 2015).

Οι άνθρωποι συχνά κατανοούν τους άλλους ανθρώπους κατηγοριοποιώντας τους (Fiske & Neuberg, 1990). Η ικανότητα κατηγοριοποίησης φαινομενικά διαφορετικών ερεθισμάτων σε μικρότερες πιο διαχειρίσιμες γνωστικές ομάδες είναι ένα χαρακτηριστικό της ανθρώπινης σκέψης (Kwong See et al., 2011). Η ομαδοποίηση όμως των ηλικιωμένων σε μια κατηγορία παραβλέποντας τα ξεχωριστά χαρακτηριστικά του κάθε ατόμου και η απόδοση συγκεκριμένων στερεότυπων χαρακτηριστικών σε αυτή την «κατηγορία» συνιστούν αυτό που στη βιβλιογραφία αποδίδεται με τον όρο ηλικισμός (ageism-ηλικιακές διακρίσεις) (Ayalon & Tesch-Römer, 2018). Πιο συγκεκριμένα ο όρος ηλικισμός αναφέρεται στα στερεότυπα και στις διακρίσεις ενάντια ατόμων ή ομάδων βάση της ηλικίας τους (Butler, 1980; WHO, 2015) τα οποία έχουν σοβαρές επιπτώσεις στα ηλικιωμένα άτομα (Kotter-Grühn, 2015). Οι διακρίσεις περιλαμβάνουν κάθε συμπεριφορά που βασίζεται σε διαφοροποίηση που γίνεται βάση φυσικών ή κοινωνικών κατηγοριών, οι οποίες δεν έχουν καμία σχέση ούτε με την ατομική ικανότητα ή τα προσόντα, ούτε με συγκεκριμένη συμπεριφορά ενός ατόμου (Allport, 1954, σ. 51). Για παράδειγμα, οι ηλικιωμένοι ενήλικες είναι λιγότερο πιθανό να εκπαιδευτούν ή να προωθηθούν στον εργασιακό χώρο (Wood et al., 2008). Ακόμη, όσον αφορά στην ιατρική περίθαλψη, ορισμένες μελέτες δείχνουν ότι οι ηλικιωμένοι ασθενείς λαμβάνουν διαφορετική φροντίδα από νεότερα άτομα με παρόμοιες ασθένειες (Kotter-Grühn, 2015; Robb et al., 2002; Salzman, 2006). Τέλος, τα στερεότυπα μπορούν να επηρεάσουν την αυτοαντίληψη των ηλικιωμένων με σημαντικές συνέπειες στο προσδόκιμο ζωής τους (Levy et al., 2002).

Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι απόψεις των ανθρώπων για μια ηλικιακή ομάδα είναι περισσότερο θετικές όσο πιο κοντά βρίσκονται σε αυτήν την ηλικιακή

ομάδα (Robinson & Howatson-Jones, 2014), ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αντιλήψεις των παιδιών για τα άτομα τρίτης ηλικίας καθώς και τη γήρανση δεδομένης της χρονολογικής απόστασης των δύο ομάδων. Αναφορικά με τις αντιλήψεις των παιδιών για τη γήρανση, στην έρευνα των Babcock και συνεργατών (2016) σε μαθητές της πέμπτης τάξης του δημοτικού σχολείου, φάνηκε πως τα παιδιά έτρεφαν προκαταλήψεις για τους ηλικιωμένους. Στην έρευνα των Bertram et al. (2018) τα παιδιά είχαν θετικές αλλά και αρνητικές αντιλήψεις για τους ηλικιωμένους και διέκριναν προκλήσεις για τα ηλικιωμένα άτομα όπως ότι οι ηλικιωμένοι θα μπορούσαν να πεθάνουν και θα χρειάζονται βοήθεια σε διάφορους τομείς. Στην έρευνα των Oguzoncul και συνεργατών (2015) στην οποία συμμετείχαν 640 άτομα μεταξύ των οποίων και παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας (15 ετών και άνω), φάνηκε πως οι συμμετέχοντες είχαν μια συμβατική αντίληψη για τη γήρανση, έτσι στην ερώτηση τι σημαίνει για αυτούς η γήρανση η πλειοψηφία απάντησε «ηρεμία και ξεκούραση».

Επιπλέον, σε κάποιες έρευνες διαφαίνονται αρνητικές αντιλήψεις των παιδιών ως προς τη φυσική δραστηριότητα και φυσική κατάσταση των ηλικιωμένων (Lynott & Merola, 2007) ή την υγεία τους (Oguzoncul et al., 2015). Συχνά τους αποδίδουν χαρακτηρισμούς όπως μη φυσικά δραστήριοι, αργοί, αδύναμοι (Lynott & Merola, 2007) και γίνονται αντιληπτοί ως λιγότερο ανταγωνιστικοί από τους νέους, με μειωμένες κινητικές δεξιότητες (Behlendorf et al., 1999).

Σύμφωνα με το Υπουργείο Ανθρωπίνων και Υγειονομικών Υπηρεσιών των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής (USDHHS, 2005) οι άνθρωποι άνω των 60 ετών είναι η ομάδα του πληθυσμού που κάνει περισσότερο καθιστική ζωή (Johnson et al., 2006), ενώ σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (2021) σε όλο τον κόσμο, περίπου μία στις τρεις γυναίκες και ένας στους τέσσερις άνδρες δεν κάνουν αρκετή φυσική δραστηριότητα για να παραμείνουν υγιείς.

Η σημασία της φυσικής δραστηριότητας για τα άτομα τρίτης ηλικίας έχει επισημανθεί από πολλές έρευνες (Chodzko-Zajko et al., 2009; Dogra & Stathokostas, 2012). Στην έρευνα των Hamer και συνεργατών (2014), η παρατεταμένη φυσική δραστηριότητα φάνηκε πως σχετίζεται με βελτιωμένη υγιή γήρανση. Οι Rowe και Kahn (1997) ορίζουν την υγιή γήρανση με βάση τα τρία συστατικά που περιλαμβάνει δηλαδή: χαμηλή πιθανότητα ασθένειας και αναπηρίας που σχετίζεται με ασθένεια, υψηλή γνωστική και σωματική λειτουργική ικανότητα και ενεργή ενασχόληση με τη ζωή. Στην έρευνα των Dogra και Stathokostas (2012), η παρατεταμένη φυσική δραστηριότητα αναδείχθηκε προβλεπτής της επιτυχούς γήρανσης. Εν γένει, η τακτική φυσική δραστηριότητα των ηλικιωμένων φαίνεται πως βοηθά στη βελτίωση των σωματικών και πνευματικών τους λειτουργιών, καθώς και στην αναστροφή ορισμένων επιπτώσεων χρόνιων ασθενειών συντελώντας στην κινητικότητα και την ανεξαρτησία τους (McPhee et al., 2016).

Οι αντιλήψεις των παιδιών για τη φυσική δραστηριότητα των ηλικιωμένων είναι ιδιαίτερα σημαντικές, διότι τα παιδιά, μεγαλώνοντας θα περάσουν στη θέση του ηλικιωμένου ενήλικα (McGuire, 2016) κι έτσι τυχόν αρνητικές αντιλήψεις ή στερεότυπα για τα άτομα τρίτης ηλικίας και τη γήρανση μπορούν να επηρεάσουν το μέλλον τους (Levy et al., 2002). Τα ηλικιωμένα άτομα με τα οποία τα παιδιά έχουν την πιο στενή σχέση είναι συνήθως οι παππούδες και οι γιαγιάδες τους. Οι

παππούδες και γιαγιάδες μπορούν να επηρεάσουν με πολλαπλούς τρόπους τα εγγόνια τους και να λειτουργήσουν ως παράδειγμα μίμησης (πρότυπα ρόλων) (Dunifon, 2013). Τα πρότυπα ρόλων παρέχουν στα άτομα κίνητρα και μονοπάτια προς την επιτυχία μέσω της αλληλεπίδρασης, της ταύτισης και της μαθητείας (Jopp et al., 2017). Κατά τους Jopp et al. (2017), τα πρότυπα επιτυχούς και σωματικά δραστήριας γήρανσης (Dogra & Stathokostas, 2012), μπορούν να μεταφέρουν το μήνυμα ότι η επιτυχής γήρανση είναι δυνατή όταν πληρούνται οι κατάλληλες συνθήκες και υπάρχουν αντίστοιχα κίνητρα. Η ταύτιση με πρότυπα ρόλων υγιούς και φυσικά δραστήριας γήρανσης θα μπορούσε επίσης να οδηγήσει στην αναγνώριση πιο θετικών πτυχών της γήρανσης μειώνοντας τις αρνητικές απόψεις για αυτή (Jopp et al., 2017). Κατά τους Seefeldt και συνεργάτες (1977) οι εμπειρίες των παιδιών με ενεργούς, υγιείς ηλικιωμένους μπορούν να βοηθήσουν στην εξάλειψη των στερεοτύπων των παιδιών για τα φυσικά και συμπεριφορικά χαρακτηριστικά της ηλικίας (Dern, 2011).

Μια πληθώρα παραγόντων φαίνεται πως διαμορφώνουν ή επηρεάζουν τις αντιλήψεις, πεποιθήσεις και στάσεις, όροι που συχνά χρησιμοποιούνται ταυτόσημα (Γεώργας, 1995). Ένας κύριος παράγοντας στη νεότερη ηλικιακή ομάδα των παιδιών είναι η γονική επιρροή (Flamion et al., 2020), αλλά και οι συνομήλικοι (Lineweaver et al., 2017). Οι Robinson και συνεργάτες (2015) κατέδειξαν ότι το φύλο επηρεάζει επίσης τις πεποιθήσεις σχετικά με τη γήρανση των ενηλίκων, με τα κορίτσια να έχουν πιο θετικές απόψεις από τα αγόρια. Οι διαγενεακές σχέσεις, δηλαδή οι κοινωνικές και οικογενειακές σχέσεις μεταξύ μελών διαφορετικών γενεών, είναι ακόμη ένας σημαντικός παράγοντας που μπορεί να επηρεάσει τις απόψεις των νέων για τους ηλικιωμένους (Flamion et al., 2019). Σημαντικό ρόλο στην αντίληψη που θα διαμορφώσουν τα παιδιά για τα άτομα τρίτης ηλικίας παίζουν επίσης και άλλοι παράγοντες κοινωνικού πλαισίου, όπως για παράδειγμα η αναπαράσταση των ηλικιωμένων στη λογοτεχνία (Hollis-Sawyer & Cuevas, 2013), τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (Makita et al., 2021), η τηλεόραση (Danowski & Robinson, 2012) αλλά και ο κινηματογράφος (Marques, et al., 2014).

Καθώς αρκετές παράμετροι ατομικές αλλά και κοινωνικές φαίνεται να επηρεάζουν τις αντιλήψεις των παιδιών για τα άτομα τρίτης ηλικίας σημαντική είναι η υιοθέτηση μιας συστημικής προσέγγισης στη μελέτη των αντιλήψεων αυτών. Βάσει της συστημικής θεωρίας (Bertalanffy, 1968), η προσέγγιση των γεγονότων θα πρέπει να γίνεται με κυκλικό και όχι με γραμμικό τρόπο, που σημαίνει να μη δίνεται έμφαση στο «γιατί», στην αιτιολογία μιας κατάστασης αλλά στον τρόπο που αλληλεπιδρούν τα μέλη μεταξύ τους. Όταν ένα παιδί εκδηλώνει μια συγκεκριμένη συμπεριφορά, γίνεται προσπάθεια διερεύνησης του νοήματος που τυχόν έχει αυτή η συμπεριφορά στο συγκεκριμένο πλαίσιο, λαμβάνοντας υπόψιν τις ομάδες στις οποίες ανήκει ο μαθητής (π.χ. ομάδα συμμαθητών, ομάδα δάσκαλος-μαθητές, ομάδες δραστηριοτήτων/ομίλων), το πλαίσιο στο οποίο εκτυλίσσεται αυτή η συμπεριφορά (μάθημα, διάλειμμα κλπ.) και γίνεται προσπάθεια να διαπιστωθούν αλληλεπιδράσεις μεταξύ των διαφόρων μελών μέσα στο σύστημα (Γιώτσα, 2014). Η εφαρμογή της συστημικής θεωρίας στη μελέτη των αντιλήψεων των παιδιών για τους ηλικιωμένους ενήλικες, είναι ιδιαίτερα διαφωτιστική μιας και τοποθετεί τον κύκλο ζωής της οικογένειας, τα

κρίσιμα γεγονότα ζωής, τα πρότυπα συμπεριφοράς που εκδηλώνουν τα μέλη κ.ά., στο επίκεντρο της ερμηνείας των αντιλήψεων ή/και των στάσεων των παιδιών για τα ηλικιωμένα άτομα (Γιώτσα, 2014).

Η κατανόηση των αντιλήψεων των παιδιών για τη γήρανση και τους ηλικιωμένους ενήλικες είναι σημαντική, επειδή οι αντιλήψεις τους επηρεάζουν την κοινωνική τους, συναισθηματική και σωματική συμπεριφορά (Bennett & Gaines, 2010; Chitwood & Bigner, 1980; Dern, 2011; Newman et al., 1997). Τα παιδιά μεγαλώνοντας θα περάσουν σε μια άλλη κοινωνική ομάδα ή έναν άλλο ρόλο, αυτόν των ατόμων τρίτης ηλικίας στην οποία ενδέχεται να γίνουν τα ίδια αποδέκτες διακρίσεων (Chasteen, 2018; Van den Heuvel & Van Santvoort, 2011). Για το λόγο αυτό είναι σημαντικό να διαμορφώσουν από νωρίς μία σαφή αντίληψη για το τι συνιστά η γήρανση. Η συστημική θεωρία μπορεί να βοηθήσει στην διερεύνηση των αντιλήψεων καθώς προσφέρει μια θεώρηση ολιστική και όχι αποσπασματική ή μεμονωμένη (Γιώτσα, 2014). Φαίνεται πως ο τρόπος που αντιλαμβάνονται και κατανοούν τα παιδιά τη γήρανση έχει μελετηθεί λιγότερο από τον τρόπο και τα πρότυπα κατανόησης των ενηλίκων (Mendonça, 2020). Επιπρόσθετα, φαίνεται πως υπάρχουν διαφορές στις αντιλήψεις μεταξύ των ατόμων διαφορετικών ηλικιών όσον αφορά την ηλικιακή ομάδα των ατόμων τρίτης ηλικίας (Chasteen, 2018). Για παράδειγμα, στη μελέτη του ο Rothbaum (1983) διαπίστωσε ότι οι ηλικιωμένοι βαθμολόγησαν τα χαρακτηριστικά που σχετίζονται με τους ηλικιωμένους πιο θετικά από ό,τι οι νέοι ενήλικες και οι νέοι ενήλικες αξιολόγησαν χαρακτηριστικά που σχετίζονται με τους νέους πιο ευνοϊκά από ό,τι οι ηλικιωμένοι ενήλικες.

Η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας του Tajfel (1982) παρέχει μια πιθανή εξήγηση για τις αντιλήψεις των μελών μιας ομάδας σχετικά με τα μέλη μιας άλλης ομάδας και για το γιατί μπορεί να υπάρχουν διαφορές στις αντιλήψεις για τα άτομα τρίτης ηλικίας (Chasteen, 2018). Ο Tajfel υποστήριξε ότι οι άνθρωποι σχηματίζουν ομαδικές ταυτότητες με βάση ελάχιστα κριτήρια και στη συνέχεια δείχνουν προκαταλήψεις που ευνοούν τη δική τους ομάδα (Chasteen, 2018). Τα άτομα αναζητούν τρόπους για να επιτύχουν θετική διάκριση μεταξύ της ομάδας τους (της ενδο-ομάδας) και άλλων ομάδων (εξωτερικών ομάδων) (Laditka et al., 2004). Πιο συγκεκριμένα ο Tajfel θεωρούσε ότι αυτό συμβαίνει επειδή η ομαδική ταυτότητα που σχηματίζουν τα άτομα είναι επίσης μέρος της δικής τους προσωπικής ταυτότητας. Έτσι, το να αισθάνεται καλά ένα άτομο σχετικά με την ταυτότητα της ομάδας του, θα ήταν θετικό για την προσωπική του ταυτότητα (Chasteen, 2018). Εν γένει, μια σειρά από έρευνες δείχνουν ότι τα παιδιά τείνουν να έχουν, ως επί το πλείστον, αρνητικά στερεότυπα για τα άτομα τρίτης ηλικίας (Kwong See & Nicoladis, 2009; Kwong See et al., 2012; Robinson & Howatson-Jones, 2014) και αρνητικές αντιλήψεις (Behlendorf et al., 1999; Gainforth et al., 2013; Mitchell et al., 1985). Έτσι στην παρούσα έρευνα επιλέχθηκε η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας ως θεωρητικό πλαίσιο καθώς παρέχει έναν τρόπο κατανόησης των αρνητικών αντιλήψεων, στερεοτύπων και διακρίσεων στη βάση των διαδικασιών (κατηγοριοποίηση, ταυτοποίηση, σύγκριση) που χρησιμοποιούν τα μέλη των ομάδων για να ενισχύσουν την αυτοεικόνα τους και να δικαιολογήσουν διακρίσεις σε βάρος άλλων ομάδων (Tajfel, 1982).

Σύμφωνα με τον Levy (2009), καθώς οι άνθρωποι γερνούν, τα στερεότυπα που εσωτερικεύονται κατά την παιδική και ενήλικη ζωή τείνουν τελικά να γίνονται αυτοστερεότυπα, οδηγώντας συχνά σε αρνητικά αποτελέσματα για τους ηλικιωμένους ανθρώπους. Έτσι προκειμένου να διαμορφωθούν κατάλληλες συνθήκες για το μέλλον, χρειάζεται να διερευνηθεί η γήρανση, οι αντιλήψεις γι' αυτήν και παράγοντες που σχετίζονται με αυτή (πχ. φυσική δραστηριότητα) ήδη από την παιδική ηλικία. Σύμφωνα με τους Aday και συνεργάτες (1996), τα εσωτερικευμένα ιδανικά για τα γηρατειά θα έχουν σημαντική επίδραση στη ζωή του ατόμου στο σύνολό της. Συνεπώς, η ευαισθητοποίηση σχετικά με την προοπτική της γήρανσης στη ζωή, η σημασία της αίσθησης ευημερίας στην *τρίτη ηλικία* και οι παράγοντες που την επηρεάζουν θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν θετικές εμπειρίες σε περισσότερα ηλικιωμένα άτομα (Avcı & Erhan, 2022).

Βιβλιογραφικά διαφαίνεται επίσης ότι οι περισσότερες έρευνες για τις αντιλήψεις των παιδιών ως προς τα ηλικιωμένα άτομα έχουν πραγματοποιηθεί σε προηγούμενες δεκαετίες (Kwong See et al., 2012). Επί του παρόντος, η βιβλιογραφία στον τομέα αυτό δεν έχει ακόμη αποφέρει σαφή ευρήματα (Mendonça, 2020) και ειδικότερα για τις αντιλήψεις των παιδιών ως προς τη φυσική δραστηριότητα των ατόμων τρίτης ηλικίας (Behlendorf et al., 1999). Επιπρόσθετα, μέχρι και τη στιγμή έναρξης της συγγραφής της εργασίας, από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας δεν είχαν βρεθεί δημοσιευμένες μελέτες στη χώρα μας που να μελετούν συνδυαστικά τις αντιλήψεις των παιδιών σχολικής ηλικίας ως προς τα *άτομα τρίτης ηλικίας εν γένει* και ως προς τη φυσική τους δραστηριότητα ειδικότερα.

1.2.Σκοπός της μελέτης

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση των αντιλήψεων παιδιών σχολικής ηλικίας για τα *άτομα τρίτης ηλικίας* και τη φυσική δραστηριότητα των ατόμων τρίτης ηλικίας. Η μελέτη επιχειρεί να αποτυπώσει πώς αντιλαμβάνονται παιδιά σχολικής ηλικίας τα *άτομα τρίτης ηλικίας*, ώστε να φωτίσει πτυχές που άπτονται του θέματος αυτού.

1.3.Ερευνητικά ερωτήματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα διαμορφώθηκαν ως εξής:

- Πώς αντιλαμβάνονται τα παιδιά σχολικής ηλικίας τα *άτομα τρίτης ηλικίας* και τη φυσική δραστηριότητα των ατόμων τρίτης ηλικίας;
- Ποιοι παράγοντες επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τα παιδιά σχολικής ηλικίας τα *άτομα τρίτης ηλικίας* και τη φυσική δραστηριότητά τους;
- Τι κριτήρια χρησιμοποιούν τα παιδιά σχολικής ηλικίας για να νοηματοδοτήσουν τις αντιλήψεις τους για τα *άτομα τρίτης ηλικίας* και τη φυσική δραστηριότητά τους;

1.4.Σημασία της έρευνας

Καθώς η γήρανση είναι μία συνεχής και αναπόφευκτη διαδικασία, τα σημερινά παιδιά θα μεγαλώσουν και θα βρεθούν στη θέση του ηλικιωμένου ενήλικα (McGuire, 2016). Αν και μπορεί να είναι δύσκολο να προβλέψουμε πώς θα είναι ο κόσμος τις επόμενες δεκαετίες, οι αντιλήψεις που κατέχουν αυτά τα παιδιά σήμερα μπορεί να επηρεάσουν το μέλλον τους (McGuire, 2016). Σύμφωνα με τον Castel (2018), οι προσδοκίες για τη γήρανση καθορίζουν το τι θα κάνει κάποιος όταν θα φτάσει σε μεγάλη ηλικία και διαμορφώνονται μέσα από την παρατήρηση της γήρανσης των άλλων. Μόνο αν τα παιδιά βλέπουν τη δική τους γήρανση και τους ηλικιωμένους θετικά μπορούν να είναι σε θέση να συσχετιστούν θετικά με άλλους που μπορεί να είναι μεγαλύτεροι από αυτούς (Seefeldt et al., 1981).

Όσον αφορά στη φυσική δραστηριότητα, έχει ιδιαίτερη σημασία για τους ηλικιωμένους ενήλικες όσον αφορά στη διατήρηση της λειτουργικής ικανότητας, την πρόληψη των πτώσεων, καθώς και στη διατήρηση κοινωνικών δικτύων που μπορεί επίσης να έχουν θετικές επιπτώσεις στην υγεία τους (WHO, 2015). Η φυσική δραστηριότητα των ηλικιωμένων μπορεί να βοηθήσει επίσης στην επιτυχή και ενεργό γήρανση, αφού ενισχύει την υγεία και βοηθάει στη βελτίωση των σωματικών και πνευματικών λειτουργιών (Chodzko-Zajko et al., 2009; Dogra & Stathokostas, 2012; McPhee et al., 2016; Paúl et al., 2012). Ωστόσο, ο μεγάλος αριθμός των μη δραστήριων ηλικιωμένων οι οποίοι συχνά αποτελούν πρότυπα για τα παιδιά, όπως οι γιαγιάδες και οι παππούδες, ως πλαίσιο αναφοράς (Sacan et al., 2020), δημιουργεί τον προβληματισμό ως προς το πώς επηρεάζει αυτή η αδράνεια τις αντιλήψεις των παιδιών για τη γήρανση και τους μεγαλύτερους ενήλικες (Dern, 2011). Η επιτυχής γήρανση μπορεί να ξεκινήσει να γίνεται αντιληπτή ως έννοια και ως διαδικασία ήδη από την παιδική ηλικία, καθώς οι άνθρωποι αναπτύσσουν συνήθειες, διαμορφώνουν την ηθική και μαθαίνουν να ασκούνται και να τρώνε καλά (Castle, 2018).

Ακόμη, η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι νέοι αντιλαμβάνονται τα θέματα γήρανσης και τις αντιλήψεις τους για τους ηλικιωμένους μπορούν να δώσουν κατευθυντήριες γραμμές για την υλοποίηση διαγενεακών προγραμμάτων και διδακτικών δραστηριοτήτων, τα οποία μπορούν να φέρουν τους νέους και τους ηλικιωμένους κοντά, ώστε να αναθεωρήσουν ως προς τις αρνητικές αντιλήψεις και τις στάσεις τους (Teater & Chonody, 2017). Στο πλαίσιο αυτό, η συστημική θεώρηση των αντιλήψεων των παιδιών μπορεί να παράσχει χρήσιμες πληροφορίες που μπορούν να αποτελέσουν οδηγό για την εφαρμογή εκπαιδευτικών προγραμμάτων που θα βοηθήσουν τα παιδιά να εξοικειωθούν με τους ηλικιωμένους ενήλικες και να αλλάξουν τη συμπεριφορά απέναντι τους προς την επιθυμητή κατεύθυνση (Dern, 2011; McGuire, 2017).

Επί του παρόντος φαίνεται πως υπάρχει ένα ερευνητικό κενό στη βιβλιογραφία σε σχέση με τις αντιλήψεις των παιδιών για τη γήρανση και τα στερεότυπα των παιδιών για τους ηλικιωμένους ενήλικες (Lineweaver et al., 2017; McGuire, 2016). Μέχρι την έναρξη συγγραφής της παρούσας μελέτης δεν είχε εντοπιστεί κάποια έρευνα που να μελετά συνδυαστικά τις αντιλήψεις των παιδιών για τα άτομα τρίτης ηλικίας και τη φυσική τους δραστηριότητα. Το γεγονός αυτό καθιστά την παρούσα μελέτη σημαντική.

1.5. Οριοθετήσεις και περιορισμοί

Ως προς τις προϋποθέσεις της παρούσας έρευνας, απαιτούνταν: α) πρόσβαση στο δείγμα (στους συμμετέχοντες/ουσες), β) συμμόρφωση με το πρωτόκολλο της έρευνας (δήλωση συγκατάθεση γονέων καθώς οι συμμετέχοντες/ουσες είναι ανήλικοι), γ) διεξαγωγή πιλοτικής έρευνας για την πρόληψη τυχόν αδυναμιών στο μεθοδολογικό σχεδιασμό.

Όσον αφορά στις οριοθετήσεις, οι συμμετέχοντες έπρεπε να ανήκουν στην ηλικιακό φάσμα 7-12 ετών, να μιλούν την ελληνική γλώσσα, ενώ η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε στο φυσικό χώρο των συμμετεχόντων από την ερευνήτρια.

Τέλος, σε σχέση με τους περιορισμούς πρέπει να επισημανθεί ότι τα αποτελέσματα της έρευνας δεν είναι γενικεύσιμα, ενώ η έρευνα εστιάζει σε συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα των παιδιών.

1.6. Περιγραφή των όρων

- **Τρίτη ηλικία:** Η *τρίτη ηλικία* αναφέρεται στο σύνολο του πληθυσμού που είναι άνω των 65 ετών (Laslett, 1987).
- **Αντιλήψεις:** Με τον όρο αντιλήψεις (στην αγγλική γλώσσα perceptions) εννοούνται οι διαδικασίες της κατάκτησης, ερμηνείας, επιλογής και οργάνωσης των πληροφοριών που τα άτομα λαμβάνονται μέσω των αισθήσεων. Ο όρος στην αγγλική γλώσσα προέρχεται από το λατινικό ρήμα *perceptio* που σημαίνει «κατακτώ με το νου ή τις αισθήσεις μου» (Μυλωνά, 2007). Η παρούσα εργασία πραγματεύεται τις αντιλήψεις όχι ως το απλό αποτέλεσμα των αισθητηριακών διεργασιών (Fazio, et al., 2013) αλλά από μια ψυχολογική σκοπιά σύμφωνα με την οποία οι αντιλήψεις αναφέρονται σε γνωστικές κατηγοριοποιήσεις στις οποίες προβαίνει κάθε άνθρωπος σχετικά με κοινωνικά φαινόμενα, πρόσωπα και πράγματα (Γεώργας, 1995; Fazio et al., 2013; Μυλωνά, 2007) καθώς και από μια οπτική η οποία αναφέρεται στο πώς ένα άτομο «βλέπει» τους άλλους και πώς οι άλλοι αντιλαμβάνονται ένα άτομο (Pickens, 2005).
- **Στάση/στάσεις:** Μια σχετικά διαρκής και γενική αξιολόγηση ενός αντικειμένου, προσώπου, ομάδας, ζητήματος ή έννοιας σε μια διάσταση που κυμαίνεται από αρνητική έως θετική. Οι στάσεις παρέχουν συνοπτικές αξιολογήσεις των αντικειμένων-στόχων και συχνά θεωρείται ότι προέρχονται από συγκεκριμένες πεποιθήσεις, συναισθήματα και παρελθοντικές συμπεριφορές που σχετίζονται με τα αντικείμενα αυτά (American Psychological Association, n.d.). Με τη χρήση της έννοιας στάση προς κάποιο αντικείμενο, κάποια ιδέα ή κάποιο πρόσωπο, εννοείται ένα διαρκές σύστημα με γνωστικό στοιχείο, συναισθηματικό στοιχείο, και κάποια τάση προς την έκφραση συμπεριφοράς (Γεώργας, 1995).
- **Απόψεις:** Άποψη είναι μια στάση, πεποίθηση ή κρίση (American Psychological Association, n.d.).
- **Πεποιθήσεις:** Ο Borg (2011) ορίζει τις πεποιθήσεις ως προτάσεις, τις οποίες τα άτομα εκλαμβάνουν ως αληθινές, μπορεί να βρίσκονται συχνά σε λανθάνουσα μορφή, έχουν έντονα αξιολογικό και συναισθηματικό

περιεχόμενο, διαμορφώνουν τη δράση του ατόμου και αντιστέκονται στην αλλαγή.

- **Στερεότυπα:** Υπερβολικές απόψεις ή αντιλήψεις για ένα άτομο ή μια ομάδα με βάση απλουστευτικές γενικεύσεις χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τα ατομικά χαρακτηριστικά (Ory et al., 2003). Τα στερεότυπα, συχνά είναι υπερβολικά, αρνητικά αντί για θετικά, και ανθεκτικά στην αναθεώρηση ακόμη και όταν οι αντιλαμβανόμενοι συναντούν άτομα με ιδιότητες που δεν συμφωνούν με το στερεότυπο (American Psychological Association, n.d.).
- **Ηλικιακά στερεότυπα:** Τα ηλικιακά στερεότυπα αντιπροσωπεύουν μια υπεργενίκευση των χαρακτηριστικών των ηλικιωμένων ενηλίκων τα οποία δεν ισχύουν για ένα μεγάλο ποσοστό των ηλικιωμένων ενηλίκων (Kotter-Grühn, 2015).
- **Προκατάληψεις:** Η προκατάληψη είναι μια στάση απέναντι στα μέλη κάποιας εξωομάδας και στην οποία οι αξιολογικές τάσεις είναι κυρίως αρνητικές (Stroebe & Insko, 1989).
- **Διακρίσεις:** Οι διακρίσεις περιλαμβάνουν κάθε συμπεριφορά που βασίζεται σε διαφοροποίηση που γίνεται βάση φυσικών ή κοινωνικών κατηγοριών, οι οποίες δεν έχουν καμία σχέση ούτε με την ατομική ικανότητα ή τα προσόντα, ούτε με συγκεκριμένη συμπεριφορά ενός ατόμου (Allport, 1954, σ. 51).
- **Φυσική δραστηριότητα:** ορίζεται ως οποιαδήποτε σωματική κίνηση που παράγεται από σκελετικούς μύες και απαιτεί ενεργειακή δαπάνη (WHO, 2020).
- **Ηλικισμός:** ο όρος χρησιμοποιείται για να αποδώσει τον αγγλικό όρο ageism και σημαίνει τη «διαδικασία συστηματικών στερεοτύπων και διακρίσεων κατά ανθρώπων επειδή είναι ηλικιωμένοι {...}» (Donizzetti, 2019, σ.2).
- **Διαγενεακές σχέσεις:** Με τον όρο διαγενεακές σχέσεις αναφερόμαστε σε κάθε είδους σχέση μεταξύ ατόμων και ομάδων διαφορετικών γενεών (Sánchez & Díaz, 2022).
- **Διαγενεακά προγράμματα:** Ένα διαγενεακό πρόγραμμα είναι μια μορφή ανθρώπινης υπηρεσίας που περιλαμβάνει συνεχείς και οργανωμένες αλληλεπιδράσεις μεταξύ μελών νεότερων και μεγαλύτερων ηλικιακών ομάδων προς όφελος όλων των συμμετεχόντων (Newman et al., 1997).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ. ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

2.1. Γήρανση

Η γήρανση δεν είναι μια αυστηρά καθορισμένη έννοια. Υπάρχει εν γένει έλλειψη συμφωνίας σε ό,τι αφορά την έννοια του γήρατος, με τη γήρανση φαινομενικά να αντιπροσωπεύει ένα δυνητικά ευρύ και συνεχώς μεταβαλλόμενο ηλικιακό εύρος (Levy & Macdonald, 2016). Το πότε ένα άτομο είναι ηλικιωμένο ή θεωρείται ηλικιωμένο ποικίλλει με την πάροδο του χρόνου, μεταξύ ατόμων, πολιτισμών και μεταξύ κατηγοριών ανθρώπων και χωρών.

Σύμφωνα με τον ορισμό που δόθηκε από τον Rose (1991) (όπως αναφέρεται στο Rose et al., 2012) η γήρανση αναφέρεται σε μια επίμονη μείωση των συστατικών φυσικής κατάστασης σε συγκεκριμένης ηλικίας οργανισμό λόγω εσωτερικής φυσιολογικής αλλοίωσης. Αυτό οδηγεί σε σταδιακή μείωση της σωματικής και πνευματικής ικανότητας, σε αυξανόμενο κίνδυνο ασθένειας και τελικά σε θάνατο (WHO, 2021). Σύμφωνα με τον Harman (1981): «Η γήρανση είναι η προοδευτική συσσώρευση αλλαγών με το χρόνο που σχετίζονται ή ευθύνονται για τη διαρκώς αυξανόμενη ευαισθησία σε ασθένειες και θάνατο που συνοδεύουν την προχωρημένη ηλικία. Αυτές οι αλλαγές που σχετίζονται με τον χρόνο αποδίδονται στη διαδικασία γήρανσης» (σ.7124).

Αυτές οι αλλαγές όμως δεν είναι ούτε γραμμικές ούτε συνεπείς. Φαίνεται πώς δεν υπάρχει κάποια αιτιώδης σχέση μεταξύ γήρανσης και φυσικού χρόνου. Έτσι, ενδέχεται άτομα ηλικίας 80 ετών να απολαμβάνουν εξαιρετικά καλή υγεία και λειτουργία και άτομα ηλικίας 30 ετών να είναι αδύναμα και απαιτούν σημαντική βοήθεια. Η διακύμανση που παρατηρείται στις μεγαλύτερες ηλικίες δεν είναι σπάνια (WHO, 2021).

2.1.1. Δημογραφική γήρανση

Ο παγκόσμιος πληθυσμός τείνει να αποτελείται από άτομα μεγαλύτερης χρονολογικής ηλικίας (Bloom et al., 2011; He et al., 2016; WHO, 2018) καθώς η υπογονιμότητα (He et al., 2016), η πρόοδος της επιστήμης και της τεχνολογίας, η μείωση της ασθένειας και του ποσοστού θνησιμότητας, η μείωση του ποσοστού γεννήσεων, η βελτίωση των περιβαλλοντικών συνθηκών και η αύξηση του προσδόκιμου ζωής έχουν προκαλέσει αύξηση του ποσοστού των ηλικιωμένων στην κοινωνία (Cinar et al., 2018). Το δημογραφικό φαινόμενο της γήρανσης του πληθυσμού είναι ευρέως γνωστό, ωστόσο η διακύμανση και η ποικιλομορφία του μπορεί να προκαλέσει έκπληξη (He et al., 2016).

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, το προσδόκιμο ηλικίας υπολογίζεται σε ηλικία μεγαλύτερη των εξήντα ετών. Μέχρι το 2050, ο παγκόσμιος πληθυσμός ηλικίας 60 ετών και άνω αναμένεται να ανέλθει σε 2,1 δισεκατομμύρια, από 900 εκατομμύρια το 2015. Σήμερα, 125 εκατομμύρια άνθρωποι είναι ηλικίας 80 ετών και άνω. Μέχρι το 2050, θα είναι 426 εκατομμύρια άνθρωποι σε αυτήν την ηλικιακή ομάδα παγκοσμίως και το 80% όλων των ηλικιωμένων θα ζει σε χώρες χαμηλού και μεσαίου εισοδήματος (WHO, 2021).

Ο ρυθμός γήρανσης του πληθυσμού σε όλο τον κόσμο αυξάνεται δραματικά. Η Γαλλία είχε σχεδόν 150 χρόνια για να προσαρμοστεί σε μια αλλαγή από 10% σε 20% στο ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας άνω των 60 ετών. Ωστόσο, μέρη όπως η Βραζιλία, η Κίνα και η Ινδία θα έχουν λίγο περισσότερο από 20 χρόνια για να κάνουν την ίδια προσαρμογή (WHO, 2018). Ενώ αυτή η μετατόπιση της κατανομής του πληθυσμού μιας χώρας σε μεγαλύτερες ηλικίες –γνωστή ως γήρανση του πληθυσμού– ξεκίνησε σε χώρες υψηλού εισοδήματος (για παράδειγμα στην Ιαπωνία το 30% του πληθυσμού είναι ήδη άνω των 60 ετών), τώρα οι χώρες χαμηλού και μεσαίου εισοδήματος αντιμετωπίζουν τη μεγαλύτερη αλλαγή. Μέχρι τα μέσα του αιώνα της χώρας π.χ. για τη Χιλή, την Κίνα, την Ισλαμική Δημοκρατία του Ιράν και τη Ρωσική Ομοσπονδία θα έχουν παρόμοιο ποσοστό ηλικιωμένων με την Ιαπωνία (WHO, 2021).

Η γήρανση του πληθυσμού αποτελεί σημαντική πρόκληση σε πολλά επίπεδα και εγείρει ερωτηματικά σχετικά με την οικονομική ακεραιότητα των συστημάτων υγειονομικής περίθαλψης και συνταξιοδότησης, καθώς και τη ευημερία των ηλικιωμένων (Bloom et al., 2011) δεδομένου ότι πολλά από τα άτομα αυτά αντιμετωπίζουν παθήσεις όπως απώλεια ακοής, καταρράκτη, πόνο στην πλάτη και στον αυχένα και οστεοαρθρίτιδα, χρόνια αποφρακτική πνευμονοπάθεια, διαβήτη, κατάθλιψη και άνοια (WHO, 2021).

Παρ' όλα αυτά μια ζωή μεγαλύτερης διάρκειας προσφέρει ευκαιρίες, όχι μόνο για τους ηλικιωμένους και τις οικογένειές τους, αλλά και για τις κοινωνίες στο σύνολό τους (WHO, 2021). Μεγαλύτερη διάρκεια ζωής παρέχει την ευκαιρία να ακολουθήσουν νέες δραστηριότητες, περαιτέρω εκπαίδευση, μια νέα καριέρα ή η επιδίωξη μιας μακρόχρονης παραμελημένης επιθυμίας. Οι ηλικιωμένοι συμβάλλουν με πολλούς τρόπους στις οικογένειες και τις κοινότητές τους. Ωστόσο, η έκταση αυτών των ευκαιριών και συνεισφορών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από έναν παράγοντα: την υγεία (WHO, 2021).

2.2. Άτομα τρίτης ηλικίας

Οι απαρχές της έννοιας της τρίτης ηλικίας τοποθετούνται σύμφωνα με τον Philibert (1990) στη Γαλλία του 1950 και αποδίδεται στους Canon Kit, δήμαρχο της γαλλικής πόλης Dijon και Dr. Huet, ιδρυτικό μέλος της Διεθνούς Εταιρείας Γεροντολογίας (Αντωνιάδου και συν., 2017; Philibert, 1990).

Τόσο στη Γαλλία όσο και σε άλλα μέρη, ο όρος «τρίτη ηλικία» ήταν για την εποχή καινοφανής καθώς μέχρι τότε δεν είχε χρησιμοποιηθεί ξανά για να περιγράψει ηλικιωμένα άτομα ή προχωρημένη ηλικία. Το περιεχόμενο του όρου «τρίτη ηλικία» ήταν αρχικά διαφορετικό. Δήλωνε μια χρονική περίοδο κατά την οποία κάποιος μπορούσε να χαρεί τη ζωή του, να αξιοποιήσει τη σύνταξή του, να αναμένει σχετικά καλή υγεία, να διαθέτει ελεύθερο χρόνο για την οικογένειά του, για σπορ, ταξίδια, χόμπι. Επίσης, ο όρος «τρίτη ηλικία» είχε θετικό πρόσημο για άτομα που αισθανόταν ότι η συνταξιοδότησή συνεπαγόταν απελευθέρωση από βαρετή εργασία. Σταδιακά ο όρος *τρίτη ηλικία* ταυτίστηκε με τη γήρανση (Αντωνιάδου και συν., 2017; Philibert, 1990).

Σύμφωνα πάλι με τον Laslett (1987), ο όρος είναι γαλλικής προέλευσης και χρησιμοποιήθηκε στον τίτλο «les universites du Troisieme Age» όταν άρχισαν να

ιδρύονται στη Γαλλία τη δεκαετία του 1970. Φαίνεται ότι εισήλθε στο αγγλοσαξονικό λεξιλόγιο όταν ιδρύθηκε το πρώτο από τα βρετανικά πανεπιστήμια της *τρίτης ηλικίας* στο Κέιμπριτζ το καλοκαίρι του 1981. Ως *τρίτη ηλικία* γενικά ορίζεται το χρονικό διάστημα μεταξύ της συνταξιοδότησης και της έναρξης σωματικών, συναισθηματικών και γνωστικών περιορισμών λόγω ηλικίας και κατά προσέγγιση εμπίπτει στην ηλικία των 65 και πλειόνων ετών (Barnes, 2011). Τα άτομα χρονολογικής ηλικίας 65 ετών και άνω έχουν οριστεί επίσης ως «ηλικιωμένα» άτομα (Orimo et al., 2006).

Η *τρίτη ηλικία* διαχωρίζεται από ορισμένους ερευνητές από μια «ύστερη ηλικία» ή «τέταρτη ηλικία» στην οποία τοποθετούνται συνήθως άτομα χρονολογικής ηλικίας 80 ετών και άνω (Gilleard & Higgs, 2010; Kafkova, 2016).

2.2.1. Ηλιακικές διακρίσεις-Ηλικισμός

Η γήρανση του πληθυσμού επηρεάζει όλες τις πτυχές της κοινωνίας. Αυτό μπορεί συνεπώς να δημιουργήσει αρνητικές συμπεριφορές και να οδηγήσει σε διακρίσεις εις βάρος ατόμων προχωρημένης ηλικίας (Van den Heuvel & Van Santvoort, 2011). Η ηλικία από μόνη της δεν έχει συγκεκριμένο νόημα. Νοηματοδοτείται μέσα από κοινωνικές κατασκευές (Ayalon & Tesch-Römer, 2018) (πεποιθήσεις, στάσεις και συμπεριφορές) όπως συμβαίνει με τη φυλή, το φύλο κ.ά. (Van den Heuvel & Van Santvoort, 2011).

Οι διακρίσεις λόγω ηλικίας είναι ένα παγκόσμιο κοινωνικό ζήτημα που επηρεάζει την υγεία και τα ανθρώπινα δικαιώματα εκατομμυρίων ηλικιωμένων ατόμων σε όλο τον κόσμο (Islam, 2014). Συνήθως εμφανίζονται σε τομείς όπως ο χώρος εργασίας, η εκπαίδευση, η πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες, υπηρεσίες υγείας κλπ. (Kadriu & Ahmedi, 2015), ενώ οι ηλικιωμένες γυναίκες, φαίνεται να βιώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό τις ηλικιακές διακρίσεις (Butler, 2009) καθώς, σύμφωνα με τον Butler (2009), είναι πιο ευάλωτες από τους άνδρες ως προς την κακοποίηση και τη φτώχεια.

Στις δυτικές κοινωνίες, τα άτομα έρχονται αντιμέτωπα με στερεότυπα για τους ηλικιωμένους, που συχνά τους απεικονίζουν ως μοναχικούς ή άρρωστους (Kotter-Grühn & Hess, 2012). Οι αρνητικές στάσεις απέναντι στους ηλικιωμένους ενήλικες και η έλλειψη γνώσης σχετικά με τη γήρανση συνδυάζονται για να σχηματίσουν μια εξαιρετικά απαισιόδοξη εικόνα των ηλικιωμένων ενηλίκων και τη διαδικασία γήρανσης (Bonnesen & Burgess, 2004). Σε μελέτη του Weiss (2005) στην οποία συμμετείχαν 659 προπτυχιακοί φοιτητές κοινωνικής εργασίας από 7 χώρες (Αυστραλία, Βραζιλία, Αγγλία, Γερμανία, Ουγγαρία, Ισραήλ και Ηνωμένες Πολιτείες), φάνηκε ότι οι ηλικιωμένοι ήταν η λιγότερο επιθυμητή ομάδα για να συνεργαστούν οι φοιτητές.

Ο Butler (όπως αναφέρεται στο Donizzetti, 2019) εισήγαγε τον όρο «ηλικισμός» για να περιγράψει μια μορφή προκατάληψης απέναντι στο γήρας, ορίζοντας τον ηλικισμό αργότερα ως: «διαδικασία συστηματικών στερεοτύπων και διακρίσεων κατά ανθρώπων επειδή είναι ηλικιωμένοι {...}» (Donizzetti, 2019, σ.2). Ο ηλικισμός αναφέρεται στις στερεότυπες πεποιθήσεις ενός ατόμου ή μιας ομάδας αποκλειστικά λόγω της αντιληπτής χρονολογικής ηλικίας (Babcock, et al., 2016).

Οι Ayalon & Tesch-Römer αναφέρουν:

Συχνά μιλάμε για τους ηλικιωμένους γενικά (και όχι για διαφορετικά άτομα), για τη «διαδικασία» της γήρανσης (και όχι για τα πολλαπλά, μοναδικά μαθήματα που υπάρχουν), και για το γήρας ως ομοιόμορφο στάδιο στο τέλος της ζωής (και όχι για διαφορετικές και ετερογενείς καταστάσεις διαβίωσης των ηλικιωμένων). Από τη στιγμή που παραγκωνίζουμε τις διαφορές μεταξύ των ατόμων, υπεργενικεύουμε και αντιμετωπίζουμε τα ηλικιωμένα άτομα, τη γήρανση και το γήρας με στερεότυπο τρόπο. Αυτή η στερεότυπη κατασκευή των ηλικιωμένων, της γήρανσης και του γήρατος ονομάζεται «ηλικισμός» (Ayalon & Tesch-Römer, 2018, σ. 1).

Όπως κάθε άλλη προκατάληψη, ο ηλικισμός βασίζεται σε ένα πλήθος αρνητικών στερεοτύπων (Nelson, 2016). Τα αρνητικά στερεότυπα γήρανσης έχουν τη δύναμη να επηρεάσουν τις αντιδράσεις προς τους ηλικιωμένους, δημιουργώντας υποθέσεις στο μυαλό των άλλων σχετικά με τις περιορισμένες ή φτωχές ικανότητες, την κρίση και τις συμπεριφορές τους (Bennett & Gaines, 2010).

Ο μεγάλος επιπολασμός του ηλικισμού είναι σημαντικός καθώς μπορεί να έχει εξαιρετικά αρνητικές επιπτώσεις στη σωματική και ψυχική υγεία των ανθρώπων καθώς μεγαλώνουν (Flamion et al., 2019). Η στάση απέναντι στους ηλικιωμένους μπορεί να επηρεάσει γενικά το πώς οι άλλοι τους αντιμετωπίζουν, τις εμπειρίες τους με την υγειονομική περίθαλψη και άλλα τις υπηρεσίες και την κοινωνική πολιτική (Laditka et al., 2004), καθώς επίσης μπορεί να οδηγήσει ένα ηλικιωμένο άτομο να ενεργεί όπως αυτός ή αυτή αναμένεται να συμπεριφέρεται: ως στερεότυπο ηλικιωμένο άτομο. Ως εκ τούτου, ο ηλικισμός μπορεί να γίνει μια αυτοεκπληρούμενη προφητεία (Ayalon & Tesch-Römer, 2018; Musaiger et al., 2013; Vaclair et al., 2018).

Με την πάροδο των ετών τα στερεότυπα ενσωματώνονται στην προοπτική καθενός για τον κόσμο και είναι πολύ ισχυρότερα από τα γνωστά ή ρητά στερεότυπα. Όπως και ο έμμεσος ηλικισμός, έτσι και τα έμμεσα στερεότυπα γήρανσης είναι ευρέως διαδεδομένα. Έχει ακόμη αποδειχθεί ότι συναντώνται ακόμα και σε γιατρούς και ψυχιάτρους που συνεργάζονται με ηλικιωμένους (Bennett & Gaines, 2010), ενώ οι ηλικιωμένοι συχνά θεωρείται ότι είναι αδύναμοι ή εξαρτημένοι και επιβαρύνουν την κοινωνία (WHO, 2021). Οι στερεότυπες πεποιθήσεις επικεντρώνονται συνήθως στα φυσικά και γνωστικά χαρακτηριστικά των ηλικιωμένων που θεωρούνται αρνητικά και τα διαπροσωπικά χαρακτηριστικά (π.χ. ευγένεια) τα οποία θεωρούνται πιο θετικά. Αυτό υποδηλώνει ότι η μεγάλη ηλικία αξιολογείται με αμφίρροπο τρόπο ως προς τις διαστάσεις της ικανότητας και της ζεστασιάς (Vaclair et al., 2018).

Λίγα είναι γνωστά για την προέλευση των πεποιθήσεων των νέων ενηλίκων για τη γήρανση, που πιθανότατα αρχίζουν να σχηματίζονται κατά την παιδική ηλικία (Lineweaver et al., 2017). Σε έρευνα των Wright και Canetto (2009) στην οποία συμμετείχαν 281 φοιτήτριες και 113 προπτυχιακοί φοιτητές, η ηλικία επηρέασε τις αντιλήψεις τους για την πιθανότητα ότι ένα άτομο θα είχε ιδιαίτερα

χαρακτηριστικά (π.χ. πιο εύθραυστο, αβοήθητο, μοναχικό, αδύναμο), θα ήταν λιγότερο «πνευματικό» (π.χ. λιγότερο ενεργητικό, ενθουσιασμένο, πρόθυμο, περιπετειώδες), αλλά πιο συνετό (π.χ. σοφότερο) από τους νεότερους ενήλικες, ανεξάρτητα από το φύλο ή τον σεξουαλικό προσανατολισμό.

Αξίζει να επισημανθεί πως σε αντίθεση με την ομαδοποίηση των ανθρώπων βάσει φύλου, φυλής ή εθνικότητας, όλοι οι άνθρωποι αλλάζουν ηλικιακή ομάδα, καθώς όλοι γερνάνε. Επίσης, οι ερμηνείες για τους ηλικιωμένους αποτελούνται από τη στάση απέναντι στους ηλικιωμένους ως ομάδα, καθώς και τις στάσεις των ατόμων για τη δική τους γήρανση (Laditka et al., 2004).

2.3. Παιδιά και άτομα τρίτης ηλικίας

2.3.1. Αντιλήψεις παιδιών για τη γήρανση και τα άτομα τρίτης ηλικίας

Οι αντιλήψεις των παιδιών για τους ηλικιωμένους ανθρώπους έχουν λάβει ελάχιστη συστηματική προσοχή, γεγονός που σύμφωνα με τους Mitchell και συνεργάτες είναι ατυχές, δεδομένων των δημογραφικών προβλέψεων που εκτιμούν τον μελλοντικό αριθμό των ηλικιωμένων (Mitchell et al., 1985). Προηγούμενες μελέτες που διερεύνησαν τις αντιλήψεις των παιδιών προς τη γήρανση και τους ηλικιωμένους έχουν οδηγήσει σε μικτά ευρήματα (Dern, 2011).

Οι Mitchell και συνεργάτες (1985) εξέτασαν τις αντιλήψεις 255 παιδιών δημοτικής εκπαίδευσης ηλικίας 5 έως 13 ετών χρησιμοποιώντας σκίτσα ατόμων διαφορετικής ηλικίας και φυλής. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα παιδιά αντιλαμβάνονται τους ηλικιωμένους με πιο θετικά χαρακτηριστικά προσωπικότητας, αλλά λιγότερες σωματικές ικανότητες από τους νεότερους ενήλικες. Οι ηλικιωμένοι, ανεξαρτήτως φύλου, θεωρούνταν από τα παιδιά ως αδύναμοι και πιο πιθανό να είναι άρρωστοι (Mitchell et al., 1985).

Στην έρευνα των Larkin και συνεργατών (2013) σχετικά με τις αντιλήψεις παιδιών ηλικίας 5-10 ετών για τη γήρανση, φάνηκε ότι η πλειοψηφία είχε θετική αντίληψη για τους ηλικιωμένους (πχ. θεωρούσαν ότι είναι καλοί). Ωστόσο διαφάνηκαν και στερεότυπες αντιλήψεις, πχ. τα παιδιά της δευτέρας τάξης βασίστηκαν σε στερεότυπες εικόνες για να περιγράψουν τους ηλικιωμένους, όπως: «δεν μπορούν να περπατήσουν ή να τρέξουν γρήγορα», «χρησιμοποιούν γυαλιά» κι ενώ κάποιοι περιέγραψαν ότι οι παππούδες τους έχουν κόκκινα ή σγουρά μαλλιά, συνέχισαν να επιμένουν ότι όλοι οι ηλικιωμένοι έχουν γκριζα ή λευκά μαλλιά.

Στην έρευνα των Devine και Carney (2015) με τίτλο «Kids' Life and Times (KLT) Survey» εξετάστηκαν οι αντιλήψεις παιδιών 10 και 11 ετών για τους ηλικιωμένους σε σχέση με τη συμπεριφορά και τις δυνατότητές τους. Για κάθε μία από τις παρακάτω τέσσερις παραμέτρους: μετακίνηση, γενναιοδωρία, ικανότητα να θυμούνται πράγματα και να ζουν μόνοι τους, ζητήθηκε από τα παιδιά να προσδιορίσουν ποια περιγραφή ταιριάζει καλύτερα στον τρόπο σκέφτονται για τους ηλικιωμένους που βλέπουν ή γνωρίζουν τα παιδιά. Οι μισοί από τους ερωτηθέντες πίστευαν ότι οι ηλικιωμένοι άνθρωποι είναι λίγο αργοί όταν κινούνται αν και μόνο το 7% δήλωσε ότι είναι αργοί και κρατούν άλλους ανθρώπους. Οι ηλικιωμένοι θεωρούνταν γενναιοδωροί. Το 17% δήλωσε ότι έχουν καλή μνήμη. Ωστόσο, το 45% δήλωσε ότι οι ηλικιωμένοι είναι λίγο ή πολύ

ξεχασιάρηδες. Υπήρχε μια γενική αίσθηση ότι οι ηλικιωμένοι άνθρωποι μπορούν να ζήσουν ανεξάρτητα (23%) ή με λίγη υποστήριξη (48%). Μόνο 5% των παιδιών δήλωσε ότι οι ηλικιωμένοι δεν μπορούν να ζήσουν μόνοι τους (Devine & Carney, 2015).

Αντίθετα, στην έρευνα των Kamei και συνεργατών (2011), στην οποία εξετάστηκαν οι αντιλήψεις ενός μικρού δείγματος επτά παιδιών για τους ηλικιωμένους, πριν και μετά την εφαρμογή ενός διαγενεακού προγράμματος, φάνηκε πως αυτές ήταν θετικές κι ότι είχαν γενικά θετικές σχέσεις με τους ηλικιωμένοι ενήλικες.

2.3.2. Αντιλήψεις και στερεότυπα παιδιών για τη φυσική δραστηριότητα των ατόμων τρίτης ηλικίας

Σύμφωνα με τους Lynott και Merola τα παιδιά μπορεί να έχουν στερεότυπες αντιλήψεις για τους ηλικιωμένους σχετικά με τα φυσικά τους χαρακτηριστικά (Dern, 2011) και παράγοντες της φυσικής τους δραστηριότητας (Lynott & Merola, 2007). Οι ηλικιωμένοι συχνά αντιμετωπίζουν παθήσεις όπως απώλεια ακοής, καταρράκτη, οστεοαρθρίτιδα, άνοια κ.ά. (WHO, 2021). Η ύπαρξη σωματικής αναπηρίας αποτελεί ένα στιγματισμένο χαρακτηριστικό που ενδέχεται να συνδέεται με στερεότυπα ανικανότητας (Gainforth et al., 2013).

Πιο συγκεκριμένα, σε ότι αφορά στα παιδιά, οι Behlendorf και συνεργάτες (1999) μελέτησαν μέσω φωτογραφιών και δομημένων συνεντεύξεων τις αντιλήψεις 210 παιδιών ηλικίας 8 έως 11 ετών για τη συμμετοχή ενηλίκων σε σωματικές δραστηριότητες. Πιο συγκεκριμένα διερεύνησαν τις αντιλήψεις των παιδιών για την ικανότητα συμμετοχής των ενηλίκων σε φυσική δραστηριότητα και την καταλληλότητα των δραστηριοτήτων για τους ενήλικες. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι σύμφωνα με τα παιδιά οι κινητικές ικανότητες των ενηλίκων μειώνονταν με την αύξηση της ηλικίας. Επίσης, φάνηκε ότι τα παιδιά αντιλαμβάνονταν τις σωματικές δραστηριότητες ως λιγότερο κατάλληλες για τα ηλικιωμένα άτομα (Behlendorf et al., 1999).

Οι Teater και Chonody (2017) διερεύνησαν στερεότυπα και ηλικιακές πεποιθήσεις νέων που μεταβαίνουν από τη μέση παιδική ηλικία στην εφηβεία (ηλικίας 11-13 ετών). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι συμμετέχοντες είχαν περισσότερες αρνητικές αντιλήψεις που βασίζονταν σε φυσικά χαρακτηριστικά (αδύναμοι, μη σωματικά δραστήριοι, αργοί) απ' ό,τι σε κοινωνικά ή προσωπικά χαρακτηριστικά (Lineweaver et al., 2017). Παρόμοιες αντιλήψεις προέκυψαν και στην έρευνα των Lynott και Merola (2007) όπου έγιναν φανερές αρνητικές αντιλήψεις των παιδιών για τη φυσική κατάσταση και δραστηριότητα των ηλικιωμένων. Τα παιδιά περιέγραψαν τους ηλικιωμένους ως λιγότερο δραστήριους, αδύναμους και αργούς.

Η έρευνα της Dern (2011) αντίθετα έδειξε πιο θετικές αντιλήψεις παιδιών ως προς τη φυσική δραστηριότητα ατόμων τρίτης ηλικίας. Συγκεκριμένα, η Dern (2011) επεδίωξε να κατανοήσει τις αντιλήψεις για τη γήρανση και τους ηλικιωμένους ενήλικες παιδιών που είχαν παππούδες και γιαγιάδες που συμμετείχαν σε αγώνες ηλικιωμένων της Βόρειας Καρολίνας, μέσα από τις ζωγραφιές των παιδιών και συνεντεύξεις. Μερικές από τις δραστηριότητες που

σχεδίασαν τα παιδιά ήταν: η παρακολούθηση τηλεόρασης, το περπάτημα με κατοικίδιο (σκύλο), η καλαθοσφαίριση, η πεζοπορία, το μαγείρεμα και το πλέξιμο. Στην έρευνα αυτή τα παιδιά αντιλήφθηκαν συντριπτικά τους παππούδες τους ως δραστήριους και αθλητικούς, υγιείς και σε φόρμα, ενώ γενικά απέδιδαν πιο καθιστικές και λιγότερο ενεργητικές δραστηριότητες όταν περιέγραφαν τυπικούς ηλικιωμένους ενήλικες. Ωστόσο, ακόμα και στην έρευνα της Dern (2011) το μπαστούνι και οι πατερίτσες συζητήθηκαν μεταξύ ορισμένων παιδιών ως τυπικό χαρακτηριστικό για τους ηλικιωμένους ενήλικες (Dern, 2011).

2.3.3. Στάσεις, πεποιθήσεις και απόψεις παιδιών για τα άτομα τρίτης ηλικίας και τη γήρανση

Η διαμόρφωση κοινωνιών οι οποίες αποτελούνται από πολλές γενιές έχει δημιουργήσει πρόσφορο έδαφος για πρωτοφανείς μορφές αποκλεισμού και διακρίσεων που είναι συνυφασμένες με την ηλικία (Stuckelberger et al., 2012). Σημαντικά ζητήματα που σχετίζονται με τη στάση των παιδιών απέναντι στους ηλικιωμένους περιλαμβάνουν την ανάπτυξη ηλικιστικών στάσεων, την ικανότητα αλλαγής συμπεριφοράς ή μη, καθώς και ατομικές απόψεις για τη γήρανση (γενικά) και την προσωπική γήρανση ειδικότερα (Gilbert & Ricketts, 2008).

Οι ερευνητές έχουν αναπτύξει μια πληθώρα εργαλείων αξιολόγησης και διάφορες παρεμβάσεις σε μια προσπάθεια κατανόησης της ανάπτυξης και της ικανότητας αλλαγής των στάσεων των παιδιών προς τους ηλικιωμένους. Οι στάσεις των παιδιών απέναντι στους ηλικιωμένους έχουν αξιολογηθεί χρησιμοποιώντας τις σχέσεις με τον παπού και τη γιαγιά (Celdrán et al., 2014; Dern, 2011), φωτογραφίες (Mendonça, 2020) και διαγενεακές παρεμβάσεις ως μέτρο των στάσεων των παιδιών (Kirsha et al., 2021).

Σε έρευνα των Davidovic και συνεργατών (2007) στην οποία συμμετείχαν 162 άτομα μεταξύ των οποίων 56 παιδιά ηλικίας 10-16 ετών, εξετάστηκε η ύπαρξη ηλικιστικών απόψεων μέσω τριών ερωτημάτων: «Είναι τα γηρατειά μη ελκυστικά;», «Πόσο χρονών είναι ένας ηλικιωμένος;», «Τι πρέπει να κάνετε για να ζήσετε μια μακρά ζωή (τι είναι καλό για τη μακροζωία);». Η πλειοψηφία των παιδιών (59%) έδωσαν αρνητική απάντηση στην πρώτη ερώτηση, γεγονός που σημαίνει ότι είχαν θετική στάση απέναντι στο γήρας και τη γήρανση. Το (29%) δήλωσε ότι τα γηρατειά δεν ήταν ελκυστικά, ενώ το 12% των ερωτηθέντων εξέφρασαν τη γνώμη ότι η γήρανση δεν ήταν τόσο κακή. Στους συμμετέχοντες που απάντησαν αρνητικά, όταν ζητήθηκε να εξηγήσουν τη στάση τους, η συντριπτική πλειοψηφία των παιδιών είπε: «Τα γηρατειά δεν είναι ελκυστικά επειδή είναι πιο κοντά στο θάνατο».

Οι Randler και συνεργάτες (2014) διεξήγαγαν έρευνα προκειμένου να εξετάσουν τις στάσεις μαθητών απέναντι στους ηλικιωμένους στη Γερμανία. Στην έρευνα συμμετείχαν 935 μαθητές και μαθήτριες που φοιτούσαν από την 5η ως την 9η τάξη. Εξετάστηκαν δύο παράγοντες. Ο πρώτος παράγοντας περιλάμβανε προκαταλήψεις και αρνητικές στάσεις απέναντι στους ηλικιωμένους και ο δεύτερος παράγοντας περιλάμβανε στοιχεία που σχετίζονταν θετικά με τους ηλικιωμένους. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως κατά μέσο όρο οι μαθητές

εκτιμούσαν τους ηλικιωμένους. Επιπρόσθετα, η απόσταση από τους παππούδες ή τις γιαγιάδες τους επηρέασε σημαντικά τις στάσεις τους.

Τα αποτελέσματα έρχονται σε αντίθεση με εκείνα των Sum και συνεργατών (2016) οι οποίοι εξετάζοντας ηλικιστικές στάσεις 187 παιδιών σχολικής ηλικίας και 186 φοιτητών ηλικίας μικρότερης των 20 ετών, διαπίστωσαν ότι τα παιδιά σχολικής ηλικίας σημείωσαν υψηλότερα σκορ στην κλίμακα μέτρησης των ηλικιστικών απόψεων σε σχέση με τους φοιτητές. Ανάλογα, στην έρευνα των Davidson και συνεργατών (2008) σε παιδιά ηλικίας έξι έως επτά ετών και εννιά έως ένδεκα ετών στα οποία δόθηκαν φωτογραφίες ατόμων διαφορετικής ηλικίας ήταν λιγότερο πιθανό να επιλέξουν το άτομο μεγαλύτερης ηλικίας ως κάποιον με τον οποίο θα ήθελαν να περάσουν χρόνο. Τέτοιες στάσεις και διακρίσεις τραυματίζουν τη σωματική και ψυχική υγεία των ηλικιωμένων (Flamion et al., 2019). Πχ. σύμφωνα με τη Levy όσοι ηλικιωμένοι εκτέθηκαν σε αρνητικά στερεότυπα είχαν μειωμένη απόδοση μνήμης, αυτοαποτελεσματικότητα και θέληση για ζωή (Levy, 1996).

Οι Kwong See και Nicoladis (2009) εξέτασαν τις πεποιθήσεις μικρών παιδιών (38 μηνών) σχετικά με τη γήρανση της γλωσσικής ικανότητας χρησιμοποιώντας ένα τροποποιημένο πρότυπο αμοιβαίου αποκλεισμού. Οι ερευνητές έδειξαν στα παιδιά ζεύγη αντικειμένων, με ένα αντικείμενο γνωστό στα παιδιά αυτής της ηλικίας (π.χ. μήλο) και ένα πιθανά άγνωστο (π.χ. ανεμόμυλος). Όταν τους ζητήθηκε να δείξουν το αντικείμενο στο ζευγάρι που αναφέρθηκε σε μια ψευδολέξη (π.χ., πού είναι το DAX), τα παιδιά φάνηκε να εμφανίζουν ένα τυπικό μοτίβο της απόκρισης επιλέγοντας το άγνωστο αντικείμενο ως αναφορά. Δηλαδή, τα παιδιά δείχνουν εμπιστοσύνη σε μια ευρετική αμοιβαίου αποκλεισμού που υπαγορεύει ότι μια νέα λέξη πρέπει να αναφέρεται σε κάτι που δεν είναι ήδη γνωστό. Για τα παιδιά με περιορισμένη επαφή με ηλικιωμένους, αυτό το μοτίβο αποκαλύφθηκε, όταν ρωτήθηκαν από έναν νεαρό ερευνητή. Ωστόσο, τα παιδιά δεν έδειξαν αυτή τη συνήθη απάντηση όταν ρωτήθηκαν από έναν μεγαλύτερο ηλικιακά ερευνητή. Οι Kwong See και Nicoladis (2009) ερμήνευσαν τη διαφορά ως ένδειξη ότι όταν ένα ηλικιωμένο άτομο λέει μια λέξη (λέξη που το παιδί δεν γνωρίζει), τα παιδιά υποθέτουν ότι ο μεγαλύτερος πειραματιστής είναι μπερδεμένος και δεν είναι τόσο αξιόπιστος δάσκαλος όσο ένας νεότερος εμπειρογνώμονας. Αυτή η υπόθεση καθοδηγείται από στερεότυπα που συνδέουν τη γήρανση με τη μείωση της γλωσσικής ικανότητας.

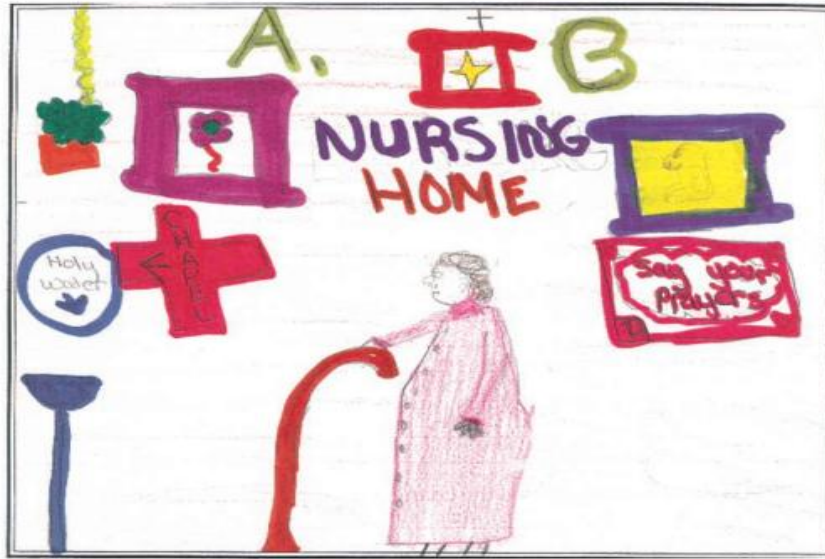
Στην έρευνα των Sacan και συνεργατών (2020) οι απόψεις των παιδιών σχετικά με το γήρας ήταν γενικά θετικές και η παρουσία παππούδων στην οικογένεια επηρέασαν θετικά τις απόψεις τους για τους ηλικιωμένους ενώ στην έρευνα των Lichtenstein et al. (2003) η άποψη των παιδιών για τη γήρανση και τους ηλικιωμένους επικεντρώθηκε στα φυσικά χαρακτηριστικά (ρυτίδες και γκρίζα μαλλιά) και στις αλλαγές στις σωματικές τους ικανότητες (προβλήματα με το περπάτημα).

2.3.4. Στερεότυπα ως προς τη γήρανση και τα άτομα τρίτης ηλικίας

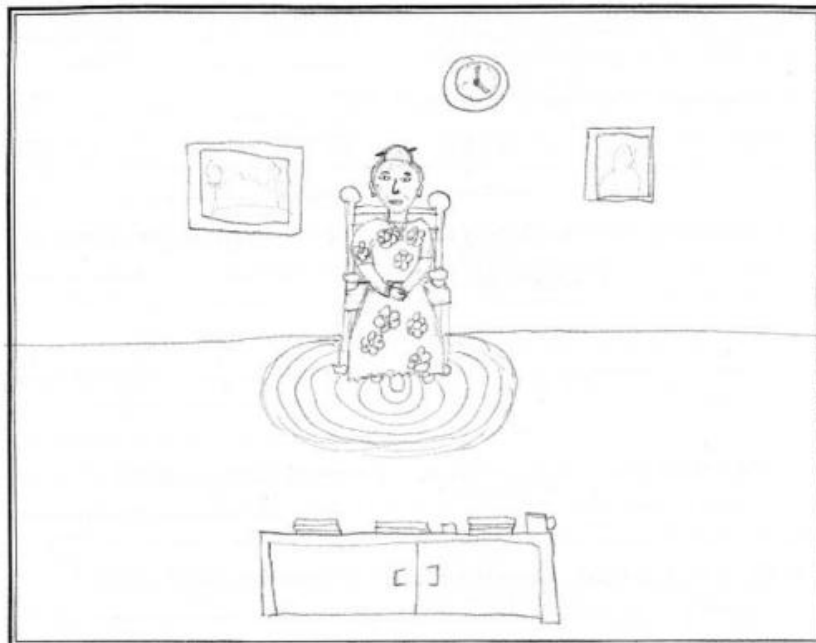
Λίγες εμπειρικές μελέτες έχουν επικεντρωθεί στα στερεότυπα των παιδιών ως προς τους μεγαλύτερους ηλικιακά ενήλικες ή στον τρόπο με τον οποία αυτά τα

στερεότυπα αναπτύσσονται (Flamion, et al. 2020). Μάλιστα σύμφωνα με τους Lineweaver και συνεργάτες (2017) πολλές από αυτές τις μελέτες είναι παρωχημένες καθώς πραγματοποιήθηκαν σε περασμένες δεκαετίες. Το αντίκτυπο όμως των στερεοτύπων σημαίνει ότι τα παιδιά μπορεί να ενσωματώσουν ηλικιστικές απόψεις και να αποκτήσουν φόβο για τη γήρανση, κάτι που μπορεί να δυσχεράνει τη δική τους μετάβαση σε αυτή την ηλικιακή περίοδο (Klein et al., 2005).

Τη δεκαετία του 1980, έρευνες όπως αυτή που διεξήχθη από τον Seefeldt (1987), κατέδειξαν πως τα παιδιά ήδη από την ηλικία των τριών ετών αναπτύσσουν στερεότυπες ιδέες για τους ηλικιωμένους. Μάλιστα, τα στερεότυπα υιοθετούνται νωρίς, πριν τα παιδιά αναπτύξουν την ικανότητα να αξιολογούν ή να αμφισβητούν την εγκυρότητά τους (Dern, 2011). Αργότερα, στη δεκαετία του 2000, οι Lichtenstein et al. (2001) εξέτασαν τις απεικονίσεις ηλικιωμένων ατόμων από μαθητές δύο γυμνασίων του Σαν Αντόνιο του Τέξας πριν και μετά από μια παρέμβαση. Τα σχέδια κωδικοποιήθηκαν ως θετική, ουδέτερη ή αρνητική απεικόνιση των ηλικιωμένων. Το ένα σχολείο λειτούργησε ως ομάδα ελέγχου, ενώ στο άλλο έγινε παρέμβαση μέσω ειδικού εκπαιδευτικού προγράμματος. Το πρόγραμμα αξιοποίησε το διδακτικό υλικό Positively Aging® που είναι το προϊόν ενός διεπιστημονικού εκπαιδευτικού προγράμματος. Περιελάμβανε δώδεκα ενότητες με δραστηριότητες που είχαν στόχο (α) την αύξηση της ποιότητας και των ετών υγιούς ζωής και (β) της εξάλειψης των ανισοτήτων στην υγεία (βλ. Lichtenstein et al., 1999). Από τα σχέδια των παιδιών, τα 28,1% είχαν θετική απεικόνιση, τα 49,0% ουδέτερη και τα 23,0% αρνητική στο σχολείο παρέμβασης, σε σύγκριση με 32,0% θετική, 47,7% ουδέτερη και 20,3% αρνητική απεικόνιση στο σχολείο ελέγχου. Φάνηκε πως υπήρξε μια στατιστικά σημαντική αλλαγή στις ζωγραφισμένες εικόνες στο σχολείο παρέμβασης ενώ σχολείο ελέγχου δεν υπήρξε σημαντική αλλαγή.

Εικόνα 2.1: Αρνητική εικόνα ενός ηλικιωμένου ατόμου (περιγραφή μαθητή): «Αισθάνεται κατάθλιψη, άγχος και μοναξιά επειδή κανείς δεν την επισκέπτεται. Τα οστά της έγιναν πιο αδύναμα και οι μύες της έγιναν λιγότερο δυνατοί. Είναι 65 ετών» (από την έρευνα των Lichtenstein et al., 2001)

Εικόνα 2.2: Ουδέτερη εικόνα ενός ηλικιωμένου ατόμου (περιγραφή μαθητή): «Αυτή η γυναίκα σκέφτεται να πάρει ένα περιοδικό από το τραπέζι του καφέ και να το διαβάσει. Θα πειε λίγο καφέ. Έχει γκρίζα μαλλιά, ρυτίδες και μικρά χέρια και πόδια. Είναι 72» (από την έρευνα των Lichtenstein et al., 2001)

Εικόνα 2.3: Θετική εικόνα ενός ηλικιωμένου ατόμου (περιγραφή μαθητή): «Αυτή είναι η γιαγιά μου την οποία αποκαλώ Nana. Είναι 72. Περπατάει με ταχύτητα με τον σκύλο της, την Ίνγκα. Αισθάνεται ωραία και σε φόρμα. Είναι λίγο πιο ρυτιδιασμένη, αλλά φαίνεται πιο υγιής από μένα. Μου έμαθε πώς να τρώω σωστά και να παραμένω σε φόρμα». (από την έρευνα των Lichtenstein et al., 2001)

Σε άλλη μελέτη των Lichtenstein και συνεργατών (2003) παρουσιάστηκαν προτάσεις με κενά στα παιδιά και τους ζητήθηκε να γράψουν τη συνέχεια (π.χ. «Όταν γεράσω...»). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η πλειοψηφία των νέων περιέγραψαν τα ηλικιωμένα άτομα με βάση φυσικά χαρακτηριστικά όπως ρυτίδες, άσπρα μαλλιά ή φαλακρός και ως λιγότερο δραστήρια από τα νεότερα άτομα. Στην περίπτωση αυτή, οι συμμετέχοντες έδειξαν μια πολύ πιο θετική άποψη για τον μελλοντικό γερασμένο εαυτό τους σε σύγκριση με τις απόψεις τους σχετικά με τη διαδικασία γήρανσης των άλλων, καθώς οραματίζονταν τους εαυτούς τους ως υγιείς και δραστήριους (Lichtenstein et al., 2003).

Αντίστοιχα, οι Lichtenstein et al. (2005) αναζητώντας ομαδοποιημένα χαρακτηριστικά από ζωγραφιές μαθητών γυμνασίου τα οποία θα μπορούσαν να σχηματίσουν στερεότυπα ως προς την ανθρώπινη γήρανση, κατέληξαν ότι οι μαθητές του σχολείου, ως ομάδα, δεν είχαν σχηματίσει ισχυρές εικόνες σχετικά με τη γήρανση και ότι δεν υπήρχαν σαφή στερεότυπα στα σχέδιά τους, αλλά ότι υπήρχε ετερογένεια ως προς την απεικόνιση των ηλικιωμένων.

Στη μελέτη του John (2013) στην οποία εξέτασε στερεότυπα ως προς την ηλικία σε τέσσερις διαφορετικές ηλικιακές ομάδες: παιδιά σχολικής ηλικίας, εφήβους, ενήλικες και ηλικιωμένους, τα μικρά παιδιά ηλικίας 9-10 ετών είχαν την πιο ακραία προκατάληψη κατά των ηλικιωμένων.

Στον αντίποδα, η έρευνα των Lineweaver και συνεργατών (2017) έδειξε ότι τα στερεότυπα των παιδιών για τους ηλικιωμένους ενήλικες είναι σε μεγάλο βαθμό θετικά. Είναι ενδιαφέρον ότι στη μελέτη αυτή, τα στερεότυπα για τους ηλικιωμένους ενήλικες ήταν επίσης πιο θετικά στην πρώτη παρά στην ύστερη παιδική ηλικία. Οι απόψεις των μαθητών της πέμπτης τάξης και της μέσης εκπαίδευσης για τους ηλικιωμένους ήταν σημαντικά λιγότερο θετικές από αυτές των μαθητών της τέταρτης δημοτικού, αν και το 90% των παιδιών στη μελέτη

είχε περισσότερο θετικές παρά αρνητικές πεποιθήσεις για τους ηλικιωμένους συνολικά.

Αντίστοιχα, η έρευνα των Villar και Fabà (2012) στην οποία μελετήθηκαν τα στερεότυπα που έχουν τα παιδιά για τους ηλικιωμένους μέσα από τη ζωγραφική τους, έδειξε ότι τα παιδιά φαινόταν να αναπαριστούν τους ηλικιωμένους με ποικίλους ή πολυδιάστατους τρόπους, υποδεικνύοντας έτσι ότι οι απόψεις τους για τους ηλικιωμένους ήταν λιγότερο αρνητικές από παρόμοιες έρευνες. Αν και ορισμένα σχέδια είχαν αρνητικό περιεχόμενο, τα περισσότερα παιδιά αποτύπωσαν μια θετική εικόνα των ηλικιωμένων, ενώ μερικά από τα σχέδια περιελάμβαναν ταυτόχρονα θετικά και αρνητικά χαρακτηριστικά.

Οι Vauclair et al. (2018) διαπίστωσαν πως τα στερεότυπα για τους ηλικιωμένους είναι διάχυτα σε όλη την παιδική ηλικία και εφηβεία. Τα αποτελέσματά της έρευνας τους έδειξαν ότι η ανάπτυξη στερεότυπων ηλικίας ξεκινάει από την πρώιμη παιδική ηλικία, δηλαδή παιδιά ηλικίας 6-10 ετών έχουν ήδη τη στερεότυπη άποψη για τους ηλικιωμένων ως πιο καλούς παρά ικανούς. Ανάλογα ήταν τα αποτελέσματα και σε εφήβους ηλικίας 11-15 ετών.

Τέλος, η ανασκόπηση των Robinson και Howatson-Jones (2014) έδειξε ότι τα παιδιά διατηρούν στερεότυπες και όχι ηλικιστικές αντιλήψεις για τα ηλικιωμένα άτομα.

2.4. Παράγοντες διαμόρφωσης αντιλήψεων, στάσεων και στερεοτύπων των παιδιών για τη γήρανση και τα άτομα τρίτης ηλικίας

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος και οι παράγοντες διαμόρφωσης των αντιλήψεων των παιδιών για τη γήρανση, δεδομένου ότι δεν υπάρχει εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τη γήρανση στα σχολεία κι έτσι η μάθηση και οι αντιλήψεις για τη γήρανση διαμορφώνονται έμμεσα (Klein et al, 2005). Ένας κύριος παράγοντας στη νεότερη ηλικιακή ομάδα των παιδιών είναι η γονική επιρροή (Flamion et al., 2020). Η μετανάλυση των Degner και Dalege (2013) κατέδειξε ότι οι στάσεις των παιδιών και των γονέων τους σχετίζονται σημαντικά, ενώ οι Attar-Schwartz, Tan και Buchanan (2009) εξηγούν ότι επειδή οι γονείς συχνά δρουν ως μεσάζοντες στις «ανταλλαγές» μεταξύ γενεών, (π.χ. των σχέσεων μεταξύ των παιδιών με τους παππούδες τους), μπορούν να διαμορφώσουν τις στάσεις των παιδιών.

Επίσης, η ομάδα των συνομηλίκων μπορεί να επηρεάσει τα στερεότυπα για τους ηλικιωμένους. Σε έρευνα των Lineweaver και συνεργάτων (2017), μελετήθηκε εκτός των άλλων η σχέση μεταξύ των απόψεων των παιδιών για τους ηλικιωμένους ενήλικες με εκείνες των συνομηλίκων τους. Συγκεκριμένα, εξετάστηκε αν τα στερεότυπα για τους ηλικιωμένους ενήλικες ήταν παρόμοια μεταξύ των παιδιών που μοιράζονται ένα σχολικό περιβάλλον από ό,τι μεταξύ των παιδιών ίδιας τάξης, αλλά διαφορετικού σχολείου. Φάνηκε πως τα παιδιά στην πρώτη και τέταρτη τάξη είχαν παρόμοια στερεότυπα για τους ηλικιωμένους ενήλικες ανεξάρτητα από το σχολείο που παρακολουθούσαν, ενώ οι πεποιθήσεις των μαθητών της όγδοης τάξης διέφεραν μεταξύ των σχολείων. Αυτό παρέχει κάποια ενδεικτικά στοιχεία τα οποία υποδεικνύουν ότι οι συνομήλικοι μπορεί να

επηρεάσουν την ανάπτυξη στερεοτύπων, ιδιαίτερα σε μεγαλύτερες ηλικίες (Lineweaver, et al., 2017).

Οι Robinson και συνεργάτες (2015) κατέδειξαν ότι το φύλο επηρεάζει επίσης τις αντιλήψεις σχετικά με τη γήρανση των ενηλίκων, με τα κορίτσια να έχουν πιο θετικές απόψεις από τα αγόρια. Επιπρόσθετα, οι αντιλήψεις φαίνεται να διαφοροποιούνται με την αύξηση της ηλικίας. Οι Vauclair et al. (2018) αναφέρουν πως μεταξύ 10 και 15 ετών, η κοινωνιοκεντρική τάση των παιδιών μειώνεται και είναι πιθανό η στερεοτυπική αντίληψη για τους ηλικιωμένους να γίνεται λιγότερο έντονη. Σύμφωνα με τους Raabe και Beelmann (2011), διερευνώντας διαφορές ως προς εθνικές, φυλετικές και εθνικές προκαταλήψεις κατά την παιδική ηλικία και την εφηβεία, φάνηκε ότι η προκατάληψη των μελών μιας ομάδας αυξάνεται μεταξύ πρώιμης (2-4 ετών) και μέσης (5-7 ετών) παιδικής ηλικίας και στη συνέχεια μειώνεται ελαφρώς μεταξύ μέσης (7-8 ετών) και όψιμης παιδικής ηλικίας (8-10 ετών) καθώς και στα τέλη της παιδικής ηλικίας. Αντίθετα, στη μελέτη του John (2013), στην οποία εξετάσε στερεότυπα ως προς την ηλικία σε τέσσερις διαφορετικές ηλικιακές ομάδες: παιδιά σχολικής ηλικίας, εφήβους, ενήλικες και ηλικιωμένους, τα μικρά παιδιά (9-10 ετών) είχαν την πιο ακραία προκατάληψη εναντίον των ηλικιωμένων. Αν και κάποια στοιχεία δείχνουν ότι οι απόψεις για τη γήρανση τείνουν να γίνονται πιο θετικές καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν, υπάρχουν στοιχεία που δείχνουν το αντίθετο. Εν γένει, οι έρευνες δίνουν μικτά αποτελέσματα (Ayalon & Tesch-Römer, 2018).

Οι διαγενεακές επαφές, όπως για παράδειγμα οι σχέσεις των παιδιών με τον παππού και τη γιαγιά ή γενικά τα ηλικιωμένα άτομα, είναι ακόμη ένας σημαντικός παράγοντας που μπορεί να επηρεάσει τις απόψεις των νέων για τους ηλικιωμένους (Flamion et al., 2019). Η έρευνα που διεξήχθη από τους Chorn και συνεργάτες (2009) αναφέρει ευρήματα από ένα διαγενεακό επιστημονικό πρόγραμμα, στο οποίο εθελοντές (ενήλικες) τοποθετήθηκαν σε δημοτικά σχολεία και τάξεις φυσικών επιστημών για να βοηθήσουν τους δασκάλους. Αν και το πρόγραμμα δε σχεδιάστηκε ειδικά για την αλλαγή στάσεων, εντούτοις υπήρξε σημαντική διαφορά ως προς τις θετικές στάσεις απέναντι στη γήρανση στην πειραματική ομάδα παιδιών. Αντίστοιχα, στην έρευνα των Heyman και συνεργατών (2011) παιδιά προσχολικής ηλικίας που συμμετείχαν σε διαγενεακά προγράμματα είχαν πιο θετικές στάσεις απέναντι στους ηλικιωμένους συγκριτικά με τους συνομηλίκους τους που δε συμμετείχαν.

Τα παιδιά λαμβάνουν επίσης πληροφορίες για τον κόσμο τους μέσω της επαφής τους με τη λογοτεχνία, από τις ιστορίες που τους διαβάζουν οι γονείς και οι φροντιστές τους και τα βιβλία που θα διαβάσουν μόνα τους (Hebenton, 2020). Για το λόγο αυτό, οι Hollis-Sawyer and Cuevas (2013) ανέλυσαν 106 παιδικά βιβλία με εικόνες για να εξετάσουν την έκταση των στερεοτύπων των μεγαλύτερων σε ηλικία ενηλίκων στο περιεχόμενό τους. Φάνηκε ότι οι μεγαλύτεροι σε ηλικία ενήλικες απεικονίζονταν συχνά με υπερβολικά φυσικά χαρακτηριστικά, φορώντας γυαλιά, με ρυτίδες και άσπρα ή χωρίς μαλλιά. Η ηλικιωμένη γυναίκα, συγκεκριμένα, απεικονίστηκε ως έχουσα ελάχιστη κινητικότητα, αδύναμη και μόνη (Hollis-Sawyer & Cuevas, 2013).

Ένας τομέας επικοινωνίας που περιλαμβάνει πιθανές επιπτώσεις σε ένα κοινό είναι η τηλεόραση (Danowski & Robinson, 2012) αλλά και ο κινηματογράφος

(Marques, et al., 2014). Για παράδειγμα, η κυκλοφορία της ταινίας «Up» η οποία κυκλοφόρησε το 2009 ήταν η πρώτη ταινία που παρουσίασε ένα ηλικιωμένο πρόσωπο ως ήρωα. Το «Up» αφηγείται την ιστορία ενός χήρου, του Καρλ Φρέντρικσεν, ο οποίος είναι 78 χρονών και μοιράζεται μια περιπέτεια με ένα μικρό αγόρι στη Νότια Αμερική. Η ταινία έλαβε πολύ θετικές κριτικές από τους κριτικούς και μερικά διεθνή βραβεία, ωστόσο αρχικά αντιμετωπίστηκε με επιφυλάξεις από τους οικονομικούς αναλυτές, επειδή οι κατασκευαστές παιχνιδιών υπέθεσαν ότι δεν θα υπήρχε αγορά για τις κούκλες που σχετίζονται με αυτή την ταινία, καθώς τα παιδιά δεν θα ήθελαν να παίξουν με μια κούκλα που παρουσιάζει έναν ηλικιωμένο άνθρωπο ηλικίας 78 ετών, κάτι που τελικά δεν έγινε (Marques et al., 2014).

Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν επίσης χώρο αρνητικών στερεοτύπων για ηλικιωμένα άτομα (Makita et al., 2021; Levy et al., 2014). Η έρευνα των Makita et al. (2021) στην οποία εξετάστηκαν αναπαραστάσεις της γήρανσης και των ηλικιωμένων ατόμων σε 1.200 tweets έδειξε ότι η γλώσσα που χρησιμοποιείται συχνά στα tweets φαίνεται να ενισχύει τους αρνητικές αναπαραστάσεις της ηλικίας και της γήρανσης που αναφέρονται στους ηλικιωμένους ως μια ανίσχυρη, ευάλωτη και ομοιογενή ομάδα. Η ηλικία φαίνεται να θεωρείται πρόβλημα και η γήρανση θεωρείται κάτι που πρέπει να αποφευχθεί ή να επιβραδυνθεί (Marques et al., 2014).

Επί του παρόντος, η βιβλιογραφία δεν έχει ακόμη αποφέρει σαφή ευρήματα ως προς τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνονται οι αναπαραστάσεις ήδη από την παιδική και είναι ως εκ τούτου ασαφής όσον αφορά τις απόψεις των παιδιών για διαφορετικές ηλικιακές ομάδες και, ειδικότερα, για τους ηλικιωμένους (Mendonça et al., 2018).

2.5. Διαγενεακά προγράμματα

Ένα διαγενεακό πρόγραμμα είναι μια μορφή ανθρώπινης υπηρεσίας που περιλαμβάνει συνεχείς και οργανωμένες αλληλεπιδράσεις μεταξύ μελών νεότερων και μεγαλύτερων ηλικιακών ομάδων προς όφελος όλων των συμμετεχόντων (Newman et al., 1997). Πολλές σχέσεις ζωτικής σημασίας για την προώθηση της ανθρώπινης ανάπτυξης είναι διαγενεακές: γονέας–παιδί, παππούς/γιαγιά–παιδί, δάσκαλος–παιδί, αδύναμος ενήλικας–φροντιστής (Vanderven, 2011). Τα διαγενεακά προγράμματα είναι μια ερευνητική περιοχή αυξανόμενου ενδιαφέροντος και πρακτικής με στόχο τη διευκόλυνση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των γενεών (Cohen-Mansfield & Jensen, 2017). Προωθούν τη σύνδεση μεταξύ νεότερων και παλαιότερων γενεών προσφέροντας ευκαιρίες αλληλεπίδρασης σε αμοιβαία επωφελείς, προγραμματισμένες δραστηριότητες στις οποίες υπάρχει ανταλλαγή γνώσεων, δεξιοτήτων και εμπειρίας (Cohen-Mansfield & Jensen, 2017). Η δημοφιλία τέτοιων προγραμμάτων αποδίδεται στον συνδυασμό μιας ταχείας αύξησης του πληθυσμού των ηλικιωμένων παράλληλα με την ύπαρξη ηλικιστικών στερεοτύπων, ακόμη και μεταξύ μικρών παιδιών (Cohen-Mansfield & Jensen, 2017). Οι στόχοι των πρώιμων προγραμμάτων αφορούν την αντιμετώπιση αυτών των στερεοτύπων και των σχετικών αρνητικών συμπεριφορών. Πιο πρόσφατα, η ανησυχία για τη

συνέχιση της ανάπτυξης του ηλικιωμένου πληθυσμού και του οικογενειακού κατακερματισμού, μαζί με τα αυξανόμενα κοινωνικά προβλήματα και τη συρρίκνωση πόρων, προκάλεσε προσπάθειες αναπροσαρμογής αυτών των προγραμμάτων για την αντιμετώπιση ενός ευρύτερου φάσματος κοινωνικών ανησυχιών (Cohen-Mansfield & Jensen, 2017).

Στην έρευνα των Kamei et al. (2011), ένα εβδομαδιαίο ημερήσιο πρόγραμμα μεταξύ γενεών με συμμετέχοντες 14 μεγαλύτερους ηλικιακά ενήλικες και 7 παιδιά αναπτύχθηκε σε μια αστική κοινότητα στο Τόκιο για έξι μήνες από μια ομάδα νοσηλευτών, μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας, νοσηλευτές και εθελοντές της κοινότητας. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η ποιότητα ζωής ως προς την ψυχική υγεία των ηλικιωμένων βελτιώθηκε σημαντικά, ενώ ως προς τα παιδιά, οι αρχικές γενικά θετικές απόψεις τους για τους ηλικιωμένους δεν έδειξαν στατιστικά σημαντική αλλαγή με την πάροδο του χρόνου. Οι Sun και συνεργάτες (2016) εφάρμοσαν ένα εκπαιδευτικό διαγενεακό πρόγραμμα μέσω εργαστηρίων τα οποία αποτελούνταν από διαλέξεις, συζήτηση, παρακολούθηση ταινίας, ανάγνωση φυλλαδίων και διαπροσωπικές ανταλλαγές εμπειριών μεταξύ 151 συμμετεχόντων διαφορετικών ηλικιακών ομάδων (μαθητών και φοιτητών). Φάνηκε πως μετά την εφαρμογή του εκπαιδευτικού προγράμματος, υπήρξε περιορισμός των ηλικιστικών στάσεων όλων των συμμετεχόντων.

Στην έρευνα των Bertram et al. (2018) μια διεπιστημονική ομάδα συνεργάστηκε για να εφαρμόσει διαγενεακό πρότζεκτ με παιδιά 4 χρονών, φοιτητές και ενήλικες μεγαλύτερης ηλικίας. Το πρόγραμμα περιλάμβανε δραστηριότητες ευαισθητοποίησης για τα τρόφιμα και τη διατροφή και δραστηριότητες μετακίνησης στις οποίες μερικές φορές χρησιμοποιούνταν μουσική. Οι αντιλήψεις των παιδιών φάνηκαν τόσο θετικές όσο και αρνητικές, ενώ τα ευρήματα αυτής της μελέτης υποστηρίζουν την ιδέα ότι όλες οι γενιές απολάμβαναν την αλληλεπίδραση μεταξύ τους μέσω του προγράμματος. Συγκεκριμένα, οι ηλικιωμένοι οι ενήλικες ανέφεραν ότι απολαμβάνουν την ενέργεια των μικρότερων παιδιών και παρόλο που τα μικρότερα παιδιά ανέφεραν ορισμένους περιορισμούς που σχετίζονται με τη γήρανση ανέφεραν επίσης ότι απολάμβαναν τους ηλικιωμένους ενήλικες ως συντροφιά.

Οι Sun και συνεργάτες (2019) αξιολόγησαν ένα διαγενεακό πρόγραμμα για την καταπολέμηση των στερεότυπων ηλικίας και για τη διευκόλυνση των θετικών αλληλεπιδράσεων μεταξύ των νέων και των ηλικιωμένων στο Χονγκ Κονγκ. Στην έρευνα συμμετείχαν 73 ηλικιωμένοι και 78 νέοι συμμετέχοντες στην ομάδα παρέμβασης και 77 ηλικιωμένοι και 84 νέοι συμμετέχοντες στην ομάδα ελέγχου. Τυποποιημένες μετρήσεις των διαγενεακών στάσεων, της αίσθησης άνεσης με τις διασταυρούμενες ηλικιακές ομάδες και η αλληλεπίδραση μεταξύ γενεών αξιολογήθηκαν μέσω συναφών δοκιμασιών πριν και μετά την παρέμβαση.

Η παρέμβαση περιελάμβανε τρία στάδια. Το πρώτο στάδιο ήταν το στάδιο της θεμελίωσης. Το δεύτερο στάδιο περιελάμβανε χωριστές συνεδρίες για τους νέους και τους ηλικιωμένους. Οι ηλικιωμένοι παρακολούθησαν ένα βίντεο σχετικά με την ανάπτυξη των νέων για την καλύτερη κατανόηση των αναγκών της σύγχρονης νεολαίας και συμμετείχαν σε παιχνίδια για να μάθουν αργκό των νέων. Οι νέοι από την άλλη συμμετείχαν σε βιωματικές δραστηριότητες στις οποίες βίωναν διάφορες αναπηρίες πχ. θολή όραση και καλούνταν να προβληματιστούν

πάνω σε αυτές ενώ στο τέλος έλαβαν φωτογραφίες των ηλικιωμένων συμμετεχόντων ως νεαρά άτομα, τα οποία επεξεργάστηκαν. Στο τρίτο στάδιο σχηματίστηκαν υποομάδες καθεμία εκ των οποίων απαρτιζόνταν από νέους και ηλικιωμένους. Μετά από συζήτηση των μελών, οργανώθηκαν δραστηριότητες σχετικά με την επίσκεψη σε διάφορα αξιοθέατα στο Χονκ Κονγκ. Τα αποτελέσματα έδειξαν θετική αλλαγή στις διαγενεακές στάσεις, την αίσθηση της άνεσης και τις διαγενεακές αλληλεπιδράσεις (Sun et al., 2019).

Η μελέτη των Kirsha και συνεργάτες (2021) αξιολόγησε ένα διαγενεακό πρόγραμμα μεταξύ ενός κέντρου πρώιμης μάθησης που συνεργαζόταν με ένα Μητροπολιτικό Πανεπιστήμιο στη Μελβούρνη και μια μονάδα φροντίδας ηλικιωμένων. Διερεύνησε τις στάσεις παιδιών ηλικίας τεσσάρων και πέντε χρονών απέναντι στους ηλικιωμένους, την ενσυναίσθηση, κοινωνική τους συμπεριφορά, κ.ά. Τριάντα δύο παιδιά από το διαγενεακό πρόγραμμα και είκοσι πέντε παιδιά από μια τακτική ομάδα του κέντρου πρώιμης μάθησης ερωτήθηκαν για τους εμπειρία με τους ηλικιωμένους. Το πρόγραμμα περιελάμβανε δραστηριότητες μεταξύ παιδιών και ηλικιωμένων όπως το παιχνίδι bingo, την κηπουρική, την αφήγηση, το τραγούδι και μουσικές παραστάσεις. Οι συνεδρίες ήταν συνήθως ένα μείγμα δομημένων και αδόμητων δραστηριοτήτων. Πραγματοποιήθηκαν επίσης αμοιβαίες επισκέψεις. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα παιδιά και στις δύο ομάδες είχαν θετική στάση προς τους ηλικιωμένους, απολάμβαναν να κάνουν φίλους, να τραγουδούν τραγούδια μαζί και να μαθαίνουν για τις ιστορίες ζωής των ηλικιωμένων ενηλίκων.

Οι Verhage και συνεργάτες (2021) εφάρμοσαν επίσης ένα διαγενεακό πρόγραμμα, εστιάζοντας στην υποκείμενη διαδικασία της επαφής μεταξύ των γενεών. Στην έρευνα συμμετείχαν «νέοι ενήλικες» ηλικίας 15-24 ετών (με την πλειοψηφία των συμμετεχόντων μεταξύ 15-18 ετών), οι οποίοι ακολούθησαν ένα βραχυπρόθεσμο διαγενεακό πρόγραμμα 25 ωρών, όπου είχαν προσωπική επαφή με έναν ηλικιωμένο σε μια δομή μακροχρόνιας φροντίδας και το οποίο περιλάμβανε δραστηριότητες όπως περπάτημα, βόλτα για παγωτό/ποτό, επιτραπέζια παιχνίδια. Ακολούθως, οι Verhage et al. διεξήγαγαν ημιδομημένες συνεντεύξεις με τους συμμετέχοντες. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η θετική εμπειρία επαφής μεταφράζεται σε αλλαγή της εικόνας της ομάδας των ηλικιωμένων και σχετίζεται με την τοποθέτηση αυτής της εμπειρίας στο προσωπικό πλαίσιο αναφοράς των νέων ενηλίκων. Σύμφωνα με τους ερευνητές αυτό έχει να κάνει με τους νέους ενήλικες που έχουν ποικίλες τόσο θετικές όσο και αρνητικές προηγούμενες εμπειρίες, τη σχέση με τους παππούδες τους, τις ιστορίες από άλλους και τα προσωπικά χαρακτηριστικά (Verhage et al., 2021).

Χαρακτηριστικό όμως ως προς τη σημασία των διαγενεακών προγραμμάτων είναι και το παράδειγμα της Κίνας, όπου ο νόμος ορίζει ότι οι ηλικιωμένοι έχουν το δικαίωμα να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους και η κυβέρνηση έχει την ευθύνη να προωθήσει την εκπαίδευση για τους ηλικιωμένους (Li, 2019). Έτσι, τα σχολεία προσχολικής ηλικίας ή άλλα σχολεία πρέπει να παρέχουν ηθική εκπαίδευση για εφήβους και παιδιά σχετικά με τον σεβασμό των ηλικιωμένων. Ακολουθώντας τον νόμο, τα σχολεία πραγματοποιούν ορισμένα διαγενεακά προγράμματα. Ένα από τα πιο συνηθισμένα προγράμματα περιλαμβάνει τη μεταφορά ηλικιωμένων σε αίθουσες διδασκαλίας για να μοιραστούν τις

προσωπικές τους εμπειρίες και απόψεις με μαθητές. Ένα άλλο πρόγραμμα ενθαρρύνει τους μαθητές να εργαστούν εθελοντικά να επισκέπτονται ηλικιωμένα άτομα στα σπίτια τους, γηροκομεία ή νοσοκομεία. Τα σχολεία μερικές φορές στέλνουν επίσης μαθητές σε αυτά τα μέρη ή σε άλλες κοινοτικές ρυθμίσεις για τη διεξαγωγή διαφόρων τύπων παραστάσεων τέχνης για ηλικιωμένους κατοίκους. Όλα αυτά τα προγράμματα παρέχουν ευκαιρίες για ηλικιωμένους και νέους να αλληλεπιδρούν και να επικοινωνούν μεταξύ τους (Li, 2019).

Αν και τα διαγενεακά προγράμματα δεν είναι πανάκεια, αποτελούν μια βοηθητική οδό στις προσπάθειες για «την αποκατάσταση» της ηλικίας (Christian, et al., 2014) και πλήθος ερευνών δείχνουν να έχουν πολλά οφέλη τόσο για τα παιδιά όσο και για τα άτομα τρίτης ηλικίας (Kamei et al., 2011; Kirsha, et al., 2021; Sun et al., 2019).

2.6. Εκπαίδευση για τη γήρανση (Aging education)

Οι διαγενεακές επαφές σε συνδυασμό με την εκπαίδευση για τη γήρανση μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά να νιώσουν «πιο άνετα» για τους ηλικιωμένους ενήλικες, να διαλύσουν τους μύθους και τους φόβους της γήρανσης και να αλλάξουν τη συμπεριφορά προς τους ηλικιωμένους ενήλικες (Dern, 2011; McGuire, 2017). Μολονότι οι άνθρωποι σήμερα ζουν περισσότερο από ποτέ, ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων φτάνει στα γηρατειά χωρίς να έχει λάβει επίσημη εκπαίδευση σχετικά με τη γήρανση ή καθοδήγηση σχετικά με τη διαδικασία γήρανσης (Huang, 2012; McGuire, 2016). Οι McGuire και συνεργάτες (2005) αναφέρουν ότι οι Αμερικανοί είναι λιγότερο προετοιμασμένοι κοινωνικά ή συναισθηματικά για το γήρας από ό,τι θα μπορούσαν να είναι αν είχαν γνώση για τη γήρανση και την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι πρώιμες αποφάσεις για τη ζωή έχουν μεταγενέστερες συνέπειες. Η εκπαίδευση για την γήρανση, χρειάζεται να γίνεται από την παιδική ηλικία (McGuire, 2017). Ο Buttler αναφέρει σχετικά: «Αν μάθουμε στα παιδιά ότι η γήρανση είναι ένα φυσικό μέρος της ζωής και τα μεγαλώσεις {μαθαίνοντας} να εκτιμούν και αξιολογούν τις συνεισφορές των ηλικιωμένων στον κόσμο τους, τα ηλικιακά στερεότυπα και οι φόβοι της γήρανσης θα ξεπεραστούν» (Buttler, 1999, σ.8).

Οι Kaya και συνεργάτες (2014) εξέτασαν τα σχολικά εγχειρίδια της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης ως προς τον τρόπο με τον οποίο καλύπτουν τα θέματα των ηλικιωμένων και την εκπαίδευση γήρανσης. Σύμφωνα με την έρευνα, το 93% του περιεχομένου παραλείπει οποιαδήποτε πληροφορία όσον αφορά τη γήρανση και τους ηλικιωμένους. Συνολικά, οι ηλικιωμένοι υποεκπροσωπούνται. Αυτά τα στοιχεία αποκαλύπτουν ότι τα εγχειρίδια υπολείπονται σε πληροφορίες σχετικά με τους ηλικιωμένους, οι οποίοι αποτελούν ένα σημαντικό κομμάτι του κοινωνικού συνόλου.

Φαίνεται πως λίγα είναι τα επίσημα εκπαιδευτικά προγράμματα που έχουν θεσπιστεί στα σχολεία, με αποτέλεσμα τα παιδιά να αφήνονται να μάθουν έμμεσα, από τη ζωή, τις αλληλεπιδράσεις και τις σχέσεις με τους ηλικιωμένους (Dern, 2011). Εκτός από την έλλειψη ή την ανακριβή εκπαίδευση για τη γήρανση, μελέτες επιβεβαιώνουν με συνέπεια ότι παιδιά και έφηβοι πράγματι έχουν κακή γνώση της διαδικασίας της γήρανσης και αντ' αυτού έρχονται σε επαφή με

στερεότυπα σχετικά με την προσωπικότητα, τις δεξιότητες και τις συμπεριφορές των ηλικιωμένων ενηλίκων (Cherry et al., 2014; Danowski & Robinson, 2012; Li, 2019; Marques, et al., 2014). Οι Davis και Sokan (2019) διερεύνησαν τις απόψεις μαθητών και εκπαιδευτικών για την ένταξη της εκπαίδευσης για τη γήρανση στο πρόγραμμα σπουδών του λυκείου. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι και οι δύο ομάδες συμφώνησαν ότι υπάρχει ανάγκη εκπαίδευσης μαθητών γυμνασίου σχετικά με τη γήρανση. Οι αντιλήψεις των μαθητών θεωρήθηκαν σημαντικές όχι μόνο όσον αφορά την κατανόηση των ενηλίκων μεγαλύτερης ηλικίας, αλλά και για να τους προετοιμάσουν για τα γηρατεία τους.

Ωστόσο, η εφαρμογή στην πράξη φαίνεται να έχει σημαντικά εμπόδια. Μελέτη του Huang (2012) διερεύνησε τις γνώσεις και τη στάση δασκάλων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ταϊβάν όσον αφορά στη γήρανση και την εφαρμογή της εκπαίδευσης για τη γήρανση στα σχολεία και συνέκρινε τα ευρήματα με ευρήματα ανάλογων μελετών που έγιναν στην Αμερική και την Ιαπωνία. Διαπιστώθηκε ότι οι δάσκαλοι από την Ταϊβάν είχαν λιγότερες γνώσεις για τη γήρανση ήταν σε σύγκριση με τους Αμερικανούς δασκάλους, ενώ οι στάσεις τους απέναντι στη γήρανση ήταν σε μεγάλο βαθμό παρόμοιες με τους Αμερικανούς ομολόγους τους. Επιπλέον, στην Ταϊβάν οι εκπαιδευτικοί φάνηκε να προσφέρουν εξίσου μικρή εκπαίδευση γήρανσης στα σχολεία με τους Αμερικανούς και Ιαπωνικούς δασκάλους (Huang, 2012). Φαίνεται λοιπόν πως οι εκπαιδευτικές αρχές θα πρέπει να προσφέρουν στους εκπαιδευτικούς εκπαίδευση σχετικά με τη γήρανση ή τη γεροντολογία, ώστε να τους εξοπλίσουν με το δικαίωμα γνώση και θετική στάση απέναντι στη γήρανση. Με αυτόν τον τρόπο, οι δάσκαλοι θα είναι πιο πιθανό να διδάξουν το θέμα της γήρανσης στα σχολεία (Huang, 2012).

2.7. Συστημική προσέγγιση

Δεδομένου ότι στις αντιλήψεις των παιδιών για τα άτομα τρίτης ηλικίας και τη φυσική τους δραστηριότητα, όπως φαίνεται, παρεισφρέουν πολλοί παράγοντες που αφορούν τόσο το ίδιο το άτομο όσο και το πλαίσιο στο οποίο ζει και εξελίσσεται, θα ήταν σημαντική η υιοθέτηση μιας συστημικής προσέγγισης. Η συστημική προσέγγιση μπορεί να αποτελέσει ένα θεωρητικό πλαίσιο για τη διερεύνηση των αρνητικών αντιλήψεων των παιδιών, των παραμέτρων που τις διαμορφώνουν και την οργάνωση πρακτικών που θα άρουν τις παραμέτρους που οδηγούν σε αυτές.

Η Γενική Θεωρία Συστημάτων (Bertalanffy, 1968) έκανε την εμφάνισή της στη δεκαετία του 1940 και η έμφαση που δόθηκε ήταν πάνω στη δυναμική των σχέσεων και στα μοτίβα που αναπτύσσονται στις συναλλαγές μεταξύ των μελών ενός συστήματος (Γιώτσα, 2014). Το «σύστημα» περιγράφει μια σταθερή διαμόρφωση αλληλεπιδρώντων στοιχείων που μαζί σχηματίζουν μια οντότητα. Η οντότητά του γίνεται αντιληπτή στην αναφορά ενός ενοποιητικού νοήματος ή στόχου. Τυπικά παραδείγματα που συναντώνται στην εκπαίδευση είναι ομάδες μαθητών στις ίδιες τάξεις, τάξεις και σχολεία καθώς και οικογένειες (Ziegler & Phillipson, 2012). Τα χαρακτηριστικά και η συμπεριφορά του συστήματος καθορίζονται από τα χαρακτηριστικά, την οργάνωση και τις αλληλεπιδράσεις των

συστατικών μερών του. Ταυτόχρονα, τα χαρακτηριστικά και η συμπεριφορά του συστήματος παρέχουν τις δομικές παραμέτρους που ελέγχουν τα στοιχεία του συστήματος και τις αλληλεπιδράσεις τους. Αυτές είναι οι δομές που οργανώνουν και διατηρούν ένα σύστημα (Ziegler & Phillipson, 2012).

Σύμφωνα με τον Bertalanffy (όπως αναφέρεται στο Γιώτσα, 2014): «Η μελέτη ενός συστήματος δεν εστιάζει στα μεμονωμένα μέρη που το αποτελούν αλλά στις σχέσεις και στην αλληλεξάρτηση που αναπτύσσονται μεταξύ τους. Η θεώρηση αυτή είναι ολιστική και όχι αποσπασματική ή μεμονωμένη» (Γιώτσα, 2014, σ.1). Η θεωρία συστημάτων προσφέρει δηλαδή μια εναλλακτική προοπτική για τη σχέση μεταξύ των συστατικών και του συνόλου, μιας και κατανοώντας το σύνολο μας επιτρέπει να κατανοήσουμε τα συστατικά του. Με άλλα λόγια, η θεωρία συστημάτων εστιάζει στη συμφοραζόμενη οργάνωση των στοιχείων του και όχι στα συστατικά αυτά καθαυτά. Έτσι, η συστημική σκέψη ασχολείται πάντα με το πλαίσιο και μπορεί να θεωρηθεί η αντίθετη της αναλυτικής σκέψης (Ziegler & Phillipson, 2012).

Η συστημική θεωρία έχει εφαρμογή σε αρκετά πεδία όπως αυτά της ψυχολογίας και της εκπαίδευσης (Pellegrini, 2009). Για παράδειγμα, η οικογενειακή θεραπεία αξιοποίησε τις έννοιες από τη θεωρία συστημάτων στο χώρο της οικογένειας, προβάλλοντας τα δυσλειτουργικά και λειτουργικά μοτίβα σχέσεων που αναπτύσσονται σε ένα οικογενειακό σύστημα, προτείνοντας διαφορετικούς τρόπους διαχείρισης (Γιώτσα, 2014; Cottrell & Boston, 2002).

Ειδικότερα, ένα συστημικό παράδειγμα αναγνωρίζει τη δυναμική αμοιβαιότητα μεταξύ του ατόμου, διαπροσωπικών, περιβαλλοντικών ή μακροσυστημικών παραγόντων στην ανθρώπινη συμπεριφορά και είναι χρήσιμο στην ψυχολογία επειδή παρέχει ένα πλαίσιο για τη σύλληψη, την αξιολόγηση, τη θεραπεία και την έρευνα της ανθρώπινης συμπεριφοράς (Stanton, 2009). Έτσι, ένας οικογενειακός ψυχολόγος εξετάζει αυτόματα την ποικιλία παραγόντων σε αυτές τις κατηγορίες κατά την έναρξη ψυχοθεραπείας με ένα άτομο, ένα ζευγάρι, μια οικογένεια ή ένα μεγαλύτερο κοινωνικό σύστημα. Όλοι οι παράγοντες ισχύουν ανεξάρτητα από τον τρόπο θεραπείας (π.χ. διαπροσωπικοί και μακροσυστημικοί παράγοντες περιλαμβάνονται στη θεραπεία ενός ατόμου, ακόμα κι αν άλλα μέλη της οικογένειας δεν προσέλθουν ποτέ σε θεραπεία). Οι παράγοντες χρησιμεύουν ως πλαίσιο για αξιολόγηση και παρέμβαση (Stanton, 2009). Ως προς την εκπαίδευση, τα εκπαιδευτικά συστήματα, που νοούνται ως πρακτικά συστήματα αντιπροσωπεύουν συνήθως ένα άθροισμα μερών (Lima et al., 2012). Η θεωρία που διέπει τη συστημική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση υποστηρίζει ότι οι ισχυρές βελτιώσεις στη διδασκαλία και τη μάθηση μπορούν να προέλθουν από την ανάπτυξη συνοχής και ευθυγράμμισης μεταξύ των σύνθετων και διαφορετικών στοιχείων ενός εκπαιδευτικού συστήματος (Supovitz & Taylor, 2005).

2.8. Θεωρία κοινωνικής ταυτότητας

Η έννοια της κοινωνικής ταυτότητας αναπτύχθηκε από τον Tajfel (1982) και ο όρος περιγράφει εκείνες τις πτυχές της αυτοαντίληψης του ατόμου που βασίζονται στις ιδιότητές της ομάδας του μαζί με τα συναισθήματά του,

αξιολογικούς και άλλους ψυχολογικούς συσχετισμούς (Turner & Oakes, 1986). Βασικός πυρήνας της θεωρίας είναι ότι οι άνθρωποι παρακινούνται να αναζητήσουν θετική κοινωνική ταυτότητα συγκρίνοντας ευνοϊκά την ομάδα τους με εξωτερικές ομάδες (Turner & Oakes, 1986). Η κοινωνική ταυτότητα καθορίζει και αξιολογεί την αυτοαντίληψη κάποιου και το πώς θα θεωρηθεί από τους άλλους. Γι' αυτό το λόγο, όταν οι άνθρωποι κάνουν συγκρίσεις μεταξύ της δικής τους ομάδας και μιας εξωτερικής ομάδας, ανησυχούν για να διασφαλίσουν ότι η δική τους ομάδα διακρίνεται θετικά –είναι σαφώς διαφοροποιημένη και πιο ευνοϊκά αξιολογημένη από «εξωτερικές» ομάδες (Hogg, 2016).

Ένα από χαρακτηριστικά της ομαδικής ζωής και των σχέσεων μεταξύ ομάδων είναι ότι οι ομάδες και τα μέλη τους καταβάλλουν μεγάλες προσπάθειες για να προστατεύσουν ή να προωθήσουν την πεποίθησή τους ότι «εμείς» είμαστε καλύτεροι από «αυτούς». Τα μέλη προσπαθούν για μια αξιολογικά θετική διάκριση μεταξύ ομάδων, επειδή ο εαυτός ορίζεται και αξιολογείται με ομαδικούς όρους και ως εκ τούτου η κατάσταση, το κύρος, και το κοινωνικό σθένος της ομάδας συνδέεται με τον εαυτό του (Hogg, 2016). Εάν η κοινωνική κατηγορία κάποιου χαρακτηρίζεται ως ανεπιθύμητη, το άτομο μπορεί να προσπαθήσει να διαχωρίσει τον εαυτό του από αυτήν την κατηγορία (Tajfel & Turner, 2004).

Σύμφωνα με τους Tajfel και Turner (1979) (όπως αναφέρεται στο McLeod, 2008) υπάρχουν τρεις διανοητικές διαδικασίες που εμπλέκονται στην αξιολόγηση των άλλων ως «εμείς» ή «αυτοί» (δηλαδή «εντός ομάδας» και «εκτός ομάδας»). Η πρώτη είναι η *κοινωνική κατηγοριοποίηση* (τα άτομα κατηγοριοποιούν τους ανθρώπους, συμπεριλαμβανομένων και των εαυτών τους για να κατανοήσουν το κοινωνικό περιβάλλον, π.χ. μαύρος, λευκός, χριστιανός, μουσουλμάνος, κλπ.). Η δεύτερη διανοητική διαδικασία είναι η *κοινωνική ταυτοποίηση* (τα άτομα υιοθετούν την ταυτότητα της ομάδας στην οποία έχουν κατηγοριοποιήσει τον εαυτό τους ότι ανήκει αποδίδοντας συναισθηματική σημασία). Η τρίτη διανοητική διαδικασία είναι η *κοινωνική σύγκριση* (καθώς τα άτομα ταυτίζονται με μία ομάδα, τείνουν να συγκρίνουν αυτήν την ομάδα με άλλες ομάδες). Σύμφωνα με τον Hale (1998), η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας μπορεί να εφαρμοστεί όταν εξετάζεται ο σχηματισμός στερεοτύπων γήρανσης. Τα νεαρά άτομα που θεωρούνται μέλη μιας ομάδας μπορεί να δημιουργούν στερεότυπα για ηλικιωμένα άτομα που θεωρούνται μέλη μιας εξωτερικής ομάδας. Αυτή η διαδικασία ανάπτυξης στερεοτύπων θα συμβεί για να ενισχύσει την προσωπική και ομαδική ταυτότητα της ομάδας, δηλαδή των νεαρών ατόμων (Hale, 1998).

Παρόλο που η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας δε διατυπώθηκε ρητά για να εξηγήσει τις ομαδικές διαδικασίες σε μικρά παιδιά, υπήρξαν προτάσεις ερευνητών στο παρελθόν σχετικά με την εφαρμογή της σε μικρά παιδιά (Nesdale, 1999; Nesdale & Flessner, 2001). Είναι αξιοσημείωτο όμως ότι αν και προηγούμενες έρευνες δείχνουν ότι οι συμπεριφορές μεταξύ ομάδων που προβλέπονται από τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας μπορεί να εμφανιστούν σε παιδιά τόσο μικρά όσο η ηλικία 5 ή 6 χρόνων μετά την απόκτηση των διαδικασιών κοινωνικής κατηγοριοποίησης και κοινωνικής σύγκρισης, σχετικά λίγες έρευνες έχουν αντιμετωπίσει αυτά τα ζητήματα (Nesdale & Flessner, 2001). Επίσης, σύμφωνα με τους Kite και Wagner (2002) (όπως αναφέρεται στο Bodner, 2009) εφαρμόζοντας τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας στην έρευνα για τη

γήρανση υποδεικνύεται ότι οι νεότεροι και ηλικιωμένοι θα αξιολογούσαν πιο θετικά τη δική τους ηλικιακή ομάδα από ότι άλλες ηλικιακές ομάδες.

2.9. Διερεύνηση των αντιλήψεων για τη γήρανση με τη χρήση της ποιοτικής μεθοδολογίας

Η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο τα μικρά παιδιά αντιλαμβάνονται τους ηλικιωμένους είναι ζωτικής σημασίας σε μια κοινωνία με ολοένα αυξανόμενο πληθυσμό ηλικιωμένων (Mendonca, 2019). Η έρευνα για τις αντιλήψεις των παιδιών ως προς τα ηλικιωμένα άτομα καθώς και για τον ηλικισμό στα παιδιά είναι σχετικά σπάνια και αποδίδει αντιφατικά στοιχεία (Dern, 2011; Mendonca, 2019).

Ως προς τη διερεύνηση των αντιλήψεων και απόψεων των παιδιών μέσω της συμμετοχής τους στην ερευνητική διαδικασία, τα τελευταία χρόνια, οι έρευνες που περιλαμβάνουν την οπτική των παιδιών έχουν αυξηθεί (Hill, 2006; Ljusberg et al., 2007). Αναγνωρίζεται ότι τα παιδιά είναι μοναδικά και όχι απλά «μικροί ενήλικες» και ότι η έρευνα που προκύπτει από έναν ενήλικο πληθυσμό δεν είναι απαραίτητα έγκυρη ή μεταβιβάσιμη σε νεαρό πληθυσμό (Helseth & Slettebø, 2004).

Όσον αφορά τη έρευνα των αντιλήψεων, στάσεων ή στερεοτύπων των παιδιών για τα άτομα τρίτης ηλικίας με συμμετέχοντες παιδιά αναφορικά με τη μεθοδολογία φαίνεται να αξιοποιούνται κυρίως σταθμισμένα εργαλεία όπως ερωτηματολόγια ή κλίμακες αξιολόγησης (Flamion et al., 2019; Klein et al., 2005; Lineweaver et al., 2017; Vauclair et al., 2018) ή ζωγραφική των παιδιών (Lichtenstein et al., 2001; Villar & Fabà, 2012).

Η ποιοτική έρευνα είναι μια διερευνητική προσέγγιση που αποσκοπεί στην ανακάλυψη νέων πτυχών και διαστάσεων του εξεταζόμενου αντικειμένου και στην καλύτερη κατανόησή του (Τσιώλης, 2014). Σύμφωνα με τη Ζύμνη (2017) ο ερευνητής που χρησιμοποιεί την ποιοτική έρευνα υποστηρίζει την έννοια των πολλαπλών υποκειμενικών πραγματικοτήτων. Η πραγματικότητα είναι υποκειμενική και πολλαπλή και διαφορετική για τον καθένα συμμετέχοντα στην έρευνα (Ζύμνη, 2017), γεγονός που συνάδει με τη διερεύνηση των αντιλήψεων των παιδιών. Ο ερευνητής επιδιώκει να εκπονήσει μια σε βάθος, λεπτομερή μελέτη και κατανόηση των επιμέρους πτυχών ή διαστάσεων του φαινομένου που τον ενδιαφέρει και όχι να παραμείνει σε μια αποστασιοποιημένη, στατιστική, αφαιρετική προσέγγισή του (Ισαρη & Πουρκός, 2015).

Στην παρούσα έρευνα, η ποιοτική μέθοδος επιλέχθηκε ως η καταλληλότερη, καθώς η έρευνα στοχεύει στην καταγραφή και ερμηνεία ενός ευαίσθητου κοινωνικού φαινομένου: των αντιλήψεων παιδιών για τα άτομα τρίτης ηλικίας και τη φυσική τους δραστηριότητα. Η ευελιξία και η εις βάθος μελέτη ενός φαινομένου που προσφέρει η ποιοτική έρευνα (Ισαρη & Πουρκός, 2015) θεωρήθηκε σημαντική στην παρούσα έρευνα επίσης για να «φωτίσει» πτυχές της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας καθώς αν και αποτελεί μια θεωρία που εξηγεί διομαδικές διαδικασίες δεν έχει αξιοποιηθεί ευρέως στη διερεύνηση αντιλήψεων των παιδιών (Nesdale & Flessner, 2001).

Ειδικότερα, μέσω της ποιοτικής μεθόδου επιχειρήθηκε ένα βαθύτερο επίπεδο κατανόησης του τρόπου με τον οποίο τα παιδιά αντιλαμβάνονται τους ηλικιωμένους ενήλικες. Άλλωστε, τα ποιοτικά δεδομένα μπορούν να αναδείξουν ευκρινέστερα τα πρότυπα σκέψης των παιδιών, επιτρέποντας την καλύτερη δυνατή διερεύνηση των στάσεων και των παραγόντων που επηρεάζουν αυτές τις αντιλήψεις (Dern, 2011; Jingxiong et al., 2007).

Στην ποιοτική έρευνα υπάρχει πληθώρα τρόπων προσέγγισης και ανάλυσης του ερευνητικού υλικού. Κάποιοι τρόποι είναι γενικότεροι και άλλοι περισσότερο συγκεκριμένοι, ανάλογα με το ερευνητικό υλικό που έχει στη διάθεσή του ο ερευνητής και με βάση τον ερευνητικό σχεδιασμό που έχει ακολουθήσει για τη διεξαγωγή της έρευνας (Ισαρη & Πουρκός, 2015). Κατά τον Creswell (2007), μεταξύ των πιο διαδεδομένων προσεγγίσεων στην ποιοτική μέθοδο περιλαμβάνονται (α) η αφηγηματική έρευνα, (β) η φαινομενολογική έρευνα, (γ) η εμπειρικά θεμελιωμένη θεωρία, (δ) η εθνογραφική έρευνα και (ε) η έρευνα βασισμένη σε μελέτη μίας περίπτωσης (Creswell, 2007; Creswell & Roth, 2016). Ως προς τη συλλογή δεδομένων, η έρευνα αυτού του είδους δεν περιορίζεται σε μία αποκλειστική πηγή ή μία τεχνική μόνο (Ισαρη & Πουρκός, 2015). Για το λόγο αυτό, χρησιμοποιούνται συνεντεύξεις, παρατήρηση, καθώς επίσης προσωπικά έγγραφα (π.χ. ημερολόγια, επιστολές, φωτογραφικό υλικό) ή τεχνικές συλλογής δεδομένων όπως οι βιντεοσκοπήσεις (Devetak et al., 2010).

Τα δεδομένα συλλέχθηκαν μέσω ατομικών και ομαδικών συνεντεύξεων. Οι συνεντεύξεις αποτελούν συχνή μέθοδο συλλογής/παραγωγής ποιοτικών ερευνητικών δεδομένων και χρησιμοποιούνται σε πολλά επιστημονικά πεδία (π.χ. ψυχολογία, κοινωνιολογία, κ.ά.) (Ισαρη & Πουρκός, 2015). Οι συνεντεύξεις που κάνουν επιπλέον χρήση φωτογραφιών-εικόνων μπορούν να βοηθήσουν στην αντιμετώπιση ορισμένων «παγίδων» που συναντώνται στις συμβατικές συνεντεύξεις, ειδικότερα όταν οι έννοιες που επικοινωνούνται εντός της συνέντευξης είναι λανθάνουσες (Clark-Ibáñez, 2004). Οι φωτογραφίες μπορούν να διευκολύνουν τη σχέση μεταξύ ερευνητή και ερωτώμενου (Clark-Ibáñez, 2004).

Οι συνεντεύξεις αποτελούν μαζί με τις παρατηρήσεις τις πιο συνηθισμένες μεθόδους που χρησιμοποιούνται στην έρευνα με παιδιά (Einarsdóttir, 2007). Σε αρκετές περιπτώσεις οι συνεντεύξεις συνδυάζονται με καινοτόμες τεχνικές, αυξάνοντας τη δημοτικότητα μεθόδων «φιλικών προς το παιδί» (Kutrovátz, 2017). Για παράδειγμα, υπάρχουν πολλά οφέλη από τη χρήση της φωτογραφίας ως εργαλείου έρευνας με μικρά παιδιά, ιδιαίτερα κατά τη λήψη συνεντεύξεων (Fargas-Malet et al., 2010). Η χρήση ποικιλίας μεθόδων μπορεί να είναι μια αποτελεσματική στρατηγική για την κατανόηση της ποικιλομορφίας της παιδικής ηλικίας και την εξερεύνηση των διαφορετικών προοπτικών των παιδιών (Hill, 2006).

Για την ανάλυση των δεδομένων επιλέχθηκαν διαδικασίες και τεχνικές της μεθοδολογίας της εμπειρικά θεμελιωμένης θεωρίας (ΕΘΘ) (grounded theory), η οποία προτάθηκε από τους Strauss και Glaser (Glaser & Strauss, 1967). Η επιλογή της συγκεκριμένης μεθόδου οφείλεται στη συστηματικότητα και την οργάνωση που διαθέτει σε σχέση με τη συλλογή και την ανάλυση των δεδομένων (Ζύμνη, 2017).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

3.1. Συμμετέχοντες

Στην παρούσα έρευνα κλήθηκαν να λάβουν μέρος 20 παιδιά σχολικής ηλικίας (αγόρια και κορίτσια) ηλικίας 7 έως 12 ετών. Σύμφωνα με τα στάδια της ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης του Erikson (1950), τα άτομα αυτής της ηλικίας γνωρίζουν περισσότερο τον εαυτό τους ως άτομα, μπορούν να διαμορφώσουν ηθικές αξίες και είναι σε θέση να αναγνωρίσουν πολιτιστικές και ατομικές διαφορές (Palombo et al., 2009).

Οι συμμετέχοντες φοιτούσαν σε τάξεις του δημοτικού σχολείου και συγκεκριμένα πήγαιναν από δευτέρα έως έκτη δημοτικού. Από τα στοιχεία των συμμετεχόντων που συμπλήρωσαν οι γονείς τους, προέκυψε ότι για την πλειοψηφία των παιδιών ίσχυε πως κάποιος από τους παππούδες ή τις γιαγιάδες τους, είτε από την πλευρά της μητέρας είτε του πατέρα, είχε πεθάνει. Ακόμη, για τη συντριπτική πλειοψηφία κάποιος από τους παππούδες ή τις γιαγιάδες διέμενε στην ίδια πόλη με αυτούς. Μοναδική εξαίρεση αποτέλεσε μια συμμετέχουσα για την οποία ίσχυε πως όλοι οι παππούδες και οι γιαγιάδες διέμεναν σε μακρινό μέρος. Ωστόσο, σε λίγες περιπτώσεις διέμεναν στο ίδιο κτήριο ή πλησίον αυτού. Τέλος, οι περισσότεροι από τους παππούδες και τις γιαγιάδες των συμμετεχόντων δεν εργάζονταν.

3.2. Ερευνητική διαδικασία

Τηρώντας τους κανόνες ηθικής και δεοντολογίας, η έρευνα έλαβε την έγκριση της Επιτροπής Βιοηθικής και Ερευνητικής Δεοντολογίας της Σχολής Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (ΣΕΦΑΑ) του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ) (Αριθμός έγκρισης 1363/16-03-2022). Καθότι οι συμμετέχοντες/ουσες στην έρευνα είναι παιδιά σχολικής ηλικίας, η ερευνήτρια ενημέρωσε τους γονείς/κηδεμόνες τους για τον σκοπό και το περιεχόμενο της μελέτης καθώς και τη διαδικασία που θα ακολουθούσε. Επίσης τους/τις γνωστοποίησε ότι μπορούν να αποχωρήσουν οποιαδήποτε στιγμή από την έρευνα και ότι θα τηρηθεί πλήρης εχεμύθεια και ανωνυμία για την προστασία των προσωπικών δεδομένων των συμμετεχόντων. Τέλος, ζητήθηκε η έγγραφη συγκατάθεση τους για τη συμμετοχή των παιδιών στην έρευνα.

3.3. Παραγωγή δεδομένων έρευνας

Στην παρούσα έρευνα, η ποιοτική μέθοδος επιλέχθηκε ως η καταλληλότερη, για τη διερεύνηση των αντιλήψεων παιδιών για τα *άτομα τρίτης ηλικίας* και τη φυσική τους δραστηριότητα. Πιο συγκεκριμένα, μέσω της ποιοτικής μεθόδου επιχειρήθηκε να κατανοηθεί πώς τα παιδιά αντιλαμβάνονται τους ηλικιωμένους ενήλικες δεδομένου ότι τα δεδομένα της ποιοτικής έρευνας προσεγγίζουν τη σκέψη των παιδιών, με τρόπο που ευνοεί την καλύτερη δυνατή διερεύνηση των παραγόντων που επηρεάζουν τις αντιλήψεις τους (Dern, 2011; Jingxiong et al., 2007). Για την ανάλυση των δεδομένων επιλέχθηκαν διαδικασίες και τεχνικές της

εμπειρικά θεμελιωμένης θεωρίας (ΕΘΘ) (grounded theory) (Glaser & Strauss, 1967).

Τα δεδομένα της έρευνας παρήχθησαν μέσω ατομικών και ομαδικών συνεντεύξεων. Επιλέχθηκαν τόσο ατομικές όσο ομαδικές συνεντεύξεις προκειμένου να διευρυνθεί το πεδίο των πληροφοριών, ώστε να καλυφθούν περισσότερες πτυχές του υπό διερεύνηση θέματος καθώς πολλά ζητήματα στην εκπαίδευση μπορούν να γίνουν κατανοητά συνολικά αν εκτιμηθούν τόσο οι ατομικές όσο και οι συλλογικές απόψεις (Lewis, 1992). Ο Lewis (1992) αναφέρει προς επίρρωση των παραπάνω ως παράδειγμα πως οι αντιλήψεις των παιδιών για τους αποτελεσματικούς δασκάλους, μπορεί να οδηγήσουν σε διαφορετικά ευρήματα στην ατομική σε σύγκριση με την ομαδική συνέντευξη (Lewis, 1992).

Με βάση τα παραπάνω χρησιμοποιήθηκαν ημι-δομημένες συνεντεύξεις που βασίζονταν στη φωτοεκμείευση. Η εκμείευση πληροφοριών μέσω φωτογραφιών (photo elicitation) ανήκει στις οπτικές μεθοδολογίες έρευνας και βασίζεται στην απλή ιδέα της εισαγωγής φωτογραφιών σε μια ερευνητική συνέντευξη (Harper, 2002) (στοιχείο που εφαρμόζεται στην παρούσα μελέτη). Οι οπτικές μεθοδολογίες είναι μια νέα και καινοτόμος προσέγγιση στην ποιοτική έρευνα που προέρχεται από παραδοσιακές μεθόδους εθνογραφίας που χρησιμοποιούνται στην ανθρωπολογία και την κοινωνιολογία (Glaw et al., 2017). Η διαφορά μεταξύ των συμβατικών συνεντεύξεων και αυτών που χρησιμοποιούν εικόνες και κείμενο έγκειται στον τρόπο ανταπόκρισης σε αυτές τις δύο μορφές συμβολικής αναπαράστασης, καθώς τα μέρη του εγκεφάλου που επεξεργάζονται τις οπτικές πληροφορίες είναι εξελικτικά «παλαιότερα» από τα μέρη που επεξεργάζονται λεκτικές πληροφορίες (Harper, 2002). Οι εικόνες που χρησιμοποιήθηκαν για αυτόν τον σκοπό στην παρούσα έρευνα (βλ. Παράρτημα) επιλέχθηκαν αφενός, γιατί έχουν χρησιμοποιηθεί σε προηγούμενες έρευνες με παιδιά (Mendonça, 2020; Seefeldt et al., 1977) και αφετέρου, επειδή θεωρήθηκε σωστό να διατηρηθούν σταθερά στις εικόνες: το φύλο, η φυλή, η αμφίεση και η έκφραση του προσώπου. Στις εν λόγω εικόνες, η μόνη παράμετρος διαφοροποίησης μεταξύ των ατόμων είναι η ηλικία, στοιχείο που συνδέεται άμεσα με τα ερευνητικά ερωτήματα. Η επιλογή αυτή έγινε προκειμένου να διασφαλιστεί ότι οι απαντήσεις των παιδιών θα βασίζονται στη μεταβλητή της ηλικίας και όχι σε άλλους παράγοντες (π.χ. φύλο, έκφραση προσώπου, αμφίεση εικονιζόμενων προσώπων) (Seefeldt et al., 1977).

Καθεμία από τις παραπάνω μεθόδους έχει χρησιμοποιηθεί σε μελέτες που εξετάζουν τις αντιλήψεις των παιδιών για τη γήρανση και τα ηλικιωμένα άτομα (Chitwood & Bigner, 1980; Lichtenstein et al., 2005; Lichtenstein et al., 2003; Mendonça, 2020; Seefeldt et al., 1977). Στην παρούσα εργασία, η επιλογή τους έγινε με κριτήριο το γεγονός ότι η χρήση μεθόδων που είναι πιο ευαίσθητες στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ή τα ενδιαφέροντα των παιδιών μπορεί να επιτρέψει σε αυτά να αισθάνονται πιο άνετα με έναν ενήλικα ερευνητή (Punch, 2002).

Ειδικότερα, για την παραγωγή των δεδομένων αρχικά δημιουργήθηκε οδηγός συνέντευξης, ο οποίος λειτούργησε ως πλαίσιο αναφοράς για τη χρήση των εικόνων. Χρησιμοποιώντας τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας ως πλαίσιο θεωρητικής ευαισθητοποίησης, δημιουργήθηκαν ερωτήσεις σε σχέση με τις έννοιες της κοινωνικής κατηγοριοποίησης (π.χ. *Πόσων χρονών είναι ένα*

ηλικιωμένο άτομο; Πώς αντιλαμβάνεσαι τη φράση: «Άτομα τρίτης ηλικίας»); την ταύτιση ή όχι των παιδιών με την ομάδα των ηλικιωμένων (π.χ. *Τι κοινό έχεις με ένα ηλικιωμένο άτομο;*) και την κοινωνική σύγκριση (π.χ. *Οι δικές σας ασχολίες μοιάζουν με αυτές ενός νέου ή ενός ηλικιωμένου ατόμου ή και με των δύο;*)

Πριν τη διενέργεια των συνεντεύξεων, πραγματοποιήθηκε πιλοτική συνέντευξη με δύο συμμετέχοντες/ουσες, ώστε να ελεγχθεί η καταλληλότητα των ερωτήσεων (π.χ. η κατανόηση γλώσσας-διατύπωσης ερωτήσεων από τους/τις ερωτηθέντες/ερωτηθείσες) (Gibson, 2012). Από τις προκαταρκτικές συνεντεύξεις, φάνηκε ότι οι ερωτήσεις ήταν κατανοητές και απαιτούνται μόνο μικρές αλλαγές που αφορούσαν κυρίως σε εκφραστικά στοιχεία των ερωτήσεων.

Αναφορικά με την χρήση των εικόνων, αυτές παρουσιάστηκαν στα παιδιά λέγοντας τους: «Θα σου δείξω μερικές εικόνες». Οι εικόνες στη συνέχεια τοποθετήθηκαν με τυχαία σειρά σε ένα τραπέζι και τα παιδιά κλήθηκαν να διαλέξουν το πρόσωπο που πίστευαν ότι είναι το γηραιότερο και ερωτήθηκαν πού βάσιαν την απάντησή τους. Επίσης, ερωτήθηκαν για την ηλικία του κάθε εικονιζόμενου προσώπου και για τις δραστηριότητες κάνει στη ζωή του. Εν συνεχεία, ακολούθησαν οι ερωτήσεις της ημιδομημένης συνέντευξης.

Ο χρόνος διεξαγωγής των συνεντεύξεων διήρκεσε από τον Μάιο του 2022 μέχρι τον Αύγουστο του 2022. Η διάρκεια της κάθε συνέντευξης κυμάνθηκε από 12-33 λεπτά. Όλες οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν με την εφαρμογή καταγραφής ήχου της συσκευής κινητού της ερευνήτριας και αποθηκεύτηκαν σε ψηφιακά αρχεία στον υπολογιστή της.

3.4. Ανάλυση δεδομένων

Βάσει των αρχών της εμπειρικά θεμελιωμένης θεωρίας (ΕΘΘ), η ανάλυση και παραγωγή των δεδομένων θα πρέπει να αποτελεί μία διαδικασία διαρκούς αλληλοτροφοδότησης με την έννοια ότι η επεξεργασία και η παραγωγή των δεδομένων γίνεται ταυτόχρονα (Τσιώλης, 2014). Αν και η παρούσα έρευνα δεν είχε ως επιδίωξη την παραγωγή θεωρίας, κρίθηκε σκόπιμο να ακολουθηθεί η διαδικασία επεξεργασίας και ανάλυσης των δεδομένων με βάση τα βήματα της εμπειρικά θεμελιωμένης θεωρίας. Ως εκ τούτου, ταυτόχρονα με την ανάλυση των δεδομένων, διαμορφώνονταν συγχρόνως κατηγορίες διαφορετικού επιπέδου αφαίρεσης.

Για την ανάλυση των δεδομένων όλες οι απαντήσεις που δόθηκαν μέσω της χρήσης εικόνων και των συνεντεύξεων απομαγνητοφωνήθηκαν και μεταγράφηκαν κατά λέξη. Στη συνέχεια, η επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων, σύμφωνα με τις αρχές της θεμελιωμένης θεωρίας κατά τους Corbin και Strauss (1967), πραγματοποιήθηκε με κωδικοποίηση των δεδομένων σε τρία στάδια.

Πρώτο στάδιο: Ανοιχτή κωδικοποίηση. Η διαδικασία της ανοιχτής κωδικοποίησης ξεκίνησε με προσεκτική ανάλυση των αποσπασμάτων σειρά προς σειρά. Πραγματοποιήθηκε κατάτμηση των δεδομένων και ομαδοποίηση τους. Στα ευδιάκριτα μέρη αποδόθηκαν κώδικες. «Με την απόδοση του κώδικα, ενός δηλαδή εννοιολογικού χαρακτηρισμού, ονοματίζεται εκείνο το φαινόμενο που αναγνωρίζεται από τον ερευνητή εντός εμπειρικών δεδομένων» (Τσιώλης, 2014,

σελ.107). Ακολούθως της φάσης κατάτμησης των δεδομένων και του ονοματισμού τους, ξεκίνησε μια συστηματική διαδικασία εννοιολόγησης. Στο στάδιο καταγράφηκαν οι θεωρητικοί προβληματισμοί με τη μορφή υπομνημάτων (memos). Μέσω της τεχνικής της διαρκούς σύγκρισης προέκυψαν οι σημαντικότερες κατηγορίες που βοήθησαν στην κατανόηση του φαινομένου που διερευνάται και προσδιορίστηκαν οι διαστάσεις και οι ιδιότητες τους.

Δεύτερο στάδιο: Αξονική κωδικοποίηση. Μετά την ανοικτή κωδικοποίηση ξεκίνησε η διαδικασία της κατ' άξονα κωδικοποίησης, κατά την οποία οι αρχικές κατηγορίες και υποκατηγορίες, οργανώθηκαν και προσδιορίστηκαν με μεγαλύτερη ακρίβεια. Εν τέλει, μετά την εκτενέστερη επεξεργασία τους και την ανάδειξη των μεταξύ τους σχέσεων, οι κατηγορίες και υποκατηγορίες οργανώθηκαν στο σύνολό τους γύρω από πέντε κύριες (περιγραφικές) κατηγορίες-άξονες.

Τρίτο στάδιο: Επιλεκτική κωδικοποίηση. Στο στάδιο αυτό επιχειρήθηκε η δημιουργία μιας κεντρικής κατηγορίας που ενσωμάτωνε τις βασικές κατηγορίες και υποκατηγορίες και το πλέγμα των παραγόμενων σχέσεων για να συλληφθεί το εξεταζόμενο φαινόμενο.

Για την ανάλυση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε επίσης το λογισμικό ποιοτικής ανάλυσης Nvivo.

3.5.Αξιοπιστία έρευνας

Για την εξασφάλιση της εμπιστευσιμότητας και της επιβεβαιωσιμότητας στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκαν τεχνικές όπως η τριγωνοποίηση (χρήση ατομικών και ομαδικών συνεντεύξεων με εισαγωγή εικόνων-φωτοεκμαίευση) και η πυκνή γραφή.

Πιο συγκεκριμένα στην παρούσα έρευνα, η ακεραιότητα των δεδομένων διασφαλίστηκε με τη χρήση μίας σαφώς διατυπωμένης μεθοδολογικής προσέγγισης (η εμπειρικά θεμελιωμένη θεωρία) και τη λεπτομερή αναφορά στις διαδικασίες που έχει ακολουθήσει η ερευνήτρια. Για τη διασφάλιση της ποιότητας της έρευνας αξιοποιήθηκε επίσης η αξιολόγηση από ομότιμη ερευνήτρια για την επικύρωση της αξιοπιστίας των ευρημάτων και τον έλεγχο των διαδικασιών. Η πυκνή γραφή σε όλη την έρευνα επιτεύχθηκε με τη διαρκή ανάγνωση και σύγκριση των δεδομένων, τη χρήση ημερολογίου και υπομνημάτων που αναγράφουν την πορεία των ερευνητικών διαδικασιών καθώς και τους συλλογισμούς και τις ερμηνείες. Τέλος, βασικό στοιχείο για την εξασφάλιση της εμπιστευσιμότητας της έρευνας ήταν η τριγωνοποίηση, μέσω της χρήσης ατομικών και ομαδικών συνεντεύξεων προκειμένου να διερευνηθούν σε βάθος οι πτυχές του φαινομένου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

4.1. Παρουσίαση αποτελεσμάτων

Από την ανάλυση των δεδομένων προέκυψε αρχικά ότι τα παιδιά τα οποία συμμετείχαν στην έρευνα ήταν σε θέση να αναγνωρίσουν μεταξύ ανθρώπων διαφορετικής ηλικίας το άτομο με τη μεγαλύτερη χρονολογική ηλικία. Από την αξονική κωδικοποίηση ανέκυψαν οι ακόλουθες πέντε κύριες (περιγραφικές) κατηγορίες-άξονες, οι οποίες αναλύονται ως προς τις υποκατηγορίες τους στη συνέχεια:

1. **Χαρακτηριστικά της εξωτερικής εμφάνισης.** Για τα παιδιά που συμμετείχαν στην έρευνα, η εξωτερική όψη των ανθρώπων φάνηκε να αποτελεί πηγή πληροφοριών και κριτήριο για την κατηγοριοποίηση τους ως άτομα τρίτης ηλικίας. Ειδικότερα, ως προς τα αντιλαμβανόμενα χαρακτηριστικά της εξωτερικής εμφάνισης των ατόμων τρίτης ηλικίας προέκυψαν οι εξής υποκατηγορίες:
  1. *Το πρόσωπο των ατόμων τρίτης ηλικίας, ως βασικό κριτήριο για την αναγνώριση-ένδειξη του μεγαλύτερου ηλικιακά ενήλικα.*
  2. *Το σώμα των ατόμων τρίτης ηλικίας, ως στοιχείο που παρουσιάζει μεταβολές και συμβάλει στην αναπαράσταση τους ως άτομα τρίτης ηλικίας.*
  3. *Τα μαλλιά των ατόμων τρίτης ηλικίας, ως στοιχείο που μεταβάλλεται ακούσια σε άτομα τρίτης ηλικίας.*
  4. *Γενικά στοιχεία της όψης των ατόμων τρίτης ηλικίας, όπως το βλέμμα και η έκφραση προσώπου.*
2. **Παράμετροι υγείας.** Η υγεία των ατόμων τρίτης ηλικίας και παράμετροι αυτής επισημάνθηκαν από όλους τους συμμετέχοντες και φάνηκε να αποτελούν σημαντικό στοιχείο της ζωής των ηλικιωμένων. Ως προς τις παραμέτρους υγείας των ατόμων τρίτης ηλικίας προέκυψαν οι εξής υποκατηγορίες:
  1. *Προβλήματα υγείας ατόμων τρίτης ηλικίας, που ταυτίστηκαν με τη ζωή των ατόμων τρίτης ηλικίας*
  2. *Φυσική κατάσταση ατόμων τρίτης ηλικίας, ως στοιχείο που διαφοροποιείται καθώς ένα άτομο γερνάει.*
3. **Προσδιοριστικοί παράγοντες φυσικής δραστηριότητας.** Η φυσική δραστηριότητα των ατόμων τρίτης ηλικίας μέσα από τις διάφορες εκφάνσεις της (πχ. συμμετοχή σε οικιακές εργασίες, μετακινήσεις κλπ) και διάφορες παράμετροι που την προσδιορίζουν πχ. η καθιστική ζωή ή συμμετοχή σε άσκηση αναδείχθηκε από τα παιδιά ως καθοριστικό στοιχείο για την κατηγοριοποίηση των ατόμων τρίτης ηλικίας. Ως προς τους προσδιοριστικούς παράγοντες της φυσικής δραστηριότητας των ατόμων τρίτης ηλικίας προέκυψαν οι εξής υποκατηγορίες:
  1. *Καθιστική ζωή ηλικιωμένων, με την έννοια συνηθειών ενός μη υγιεινού και καθιστικού τρόπου ζωής των ηλικιωμένων*
  2. *Εργασία ατόμων τρίτης ηλικίας, με την έννοια ότι η πλειοψηφία των ατόμων τρίτης ηλικίας δεν εργάζεται, αλλά είναι συνταξιούχοι.*

3. **Μετακινήσεις ατόμων τρίτης ηλικίας**, με την έννοια των περιορισμών στη μετακίνηση που συνεπάγονται και περιορισμούς στη φυσική δραστηριότητα των ατόμων τρίτης ηλικίας.
  4. **Οικιακές εργασίες**, με την έννοια της περιορισμένης συμμετοχής σε αυτές, ενώ πραγματοποιούνται κυρίως από άτομα γυναικείου φύλου.
  5. **Άσκηση και δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου**, με αναφορές στα χόμπι των ατόμων τρίτης ηλικίας αλλά και είδη φυσικής δραστηριότητας που ακολουθούν.
- 4. Διαστάσεις της προσωπικότητας.** Ο τρόπος που τα ηλικιωμένα άτομα σκέφτονται, ενεργούν και συμπεριφέρονται, δηλαδή η προσωπικότητα τους αποτέλεσε στοιχείο της ηλικιακής ομάδας των ατόμων τρίτης ηλικίας. Ως προς τις διαστάσεις της προσωπικότητας των ατόμων τρίτης ηλικίας προέκυψαν οι εξής υποκατηγορίες:
1. **Συναισθήματα ατόμων τρίτης ηλικίας**, τα οποία έγιναν αντιληπτά από τους συμμετέχοντες κυρίως ως αρνητικά.
  2. **Συμπεριφορά ατόμων τρίτης ηλικίας**, η οποία φάνηκε να μεταβάλλεται καθώς ένα άτομο γερνάει και εν γένει να διαφέρει από άτομο σε άτομο.
  3. **Διανοητικά προτερήματα ατόμων τρίτης ηλικίας**, με την έννοια της νόησης των ατόμων τρίτης ηλικίας που σύμφωνα με τα παιδιά υπερέχει από τη νόηση των νεότερων ατόμων
- 5. Εκφάνσεις γήρατος.** Μέσα από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων επισημάνθηκαν πτυχές της γήρανσης οι οποίες είναι συνυφασμένες με τη ζωή των ατόμων τρίτης ηλικίας. Ως προς τις εκφάνσεις γήρατος προέκυψαν οι εξής υποκατηγορίες:
1. **Ηλικιακή ταυτότητα**, με την έννοια της ομαδοποίησης των ηλικιωμένων ατόμων βάσει της χρονολογικής τους ηλικίας και των κοινωνικών συμβάσεων.
  2. **Εγγύτητα θανάτου**, ως προς τη σύνδεση της γήρανσης με τον θάνατο.
  3. **Προσωπική ανάπτυξη και ανεξαρτησία**, με την έννοια ότι η γήρανση γίνεται αντιληπτή από τους συμμετέχοντες ως ένα στάδιο προσωπικής εξέλιξης και ανεξαρτησίας.
  4. **Οικονομική άνεση**, με την έννοια της καλής οικονομικής κατάστασης των ατόμων τρίτης ηλικίας.
  5. **Ασχολίες στην τρίτη ηλικία**, οι οποίες φάνηκε να διαφοροποιούνται από αυτές των νέων ενώ σε κάποιες περιπτώσεις άτομα τρίτης ηλικίας φάνηκε να μην έχουν ασχολίες.
  6. **Κοινωνική ζωή ατόμων τρίτης ηλικίας**, που φάνηκε να προσδιορίζεται ανασχετικά ή ενισχυτικά από τις κοινωνικές σχέσεις των ηλικιωμένων.

Η αναλυτική διαδικασία ολοκληρώθηκε στο τελευταίο στάδιο της κωδικοποίησης, κατά την επιλεκτική κωδικοποίηση, με τη διαμόρφωση της τελικής κεντρικής κατηγορίας. Η κατηγορία αυτή εμπεριέχει συνεκτικά τις πέντε κύριες (περιγραφικές) κατηγορίες-άξονες της κατ' άξονα κωδικοποίησης που παρουσιάστηκαν παραπάνω, μέσω μιας απεικόνισης των κυριότερων πορισμάτων της έρευνας. Στην κατηγορία αυτή αποτυπώνονται ως σύνοψη και σύνθεση τα πορίσματα της έρευνας που αντιστοιχούν στους προσδιοριστικούς παράγοντες της

ζωής των ατόμων τρίτης ηλικίας, στους τρόπους με τους οποίους αποδίδεται από τα παιδιά, καθώς και στις συνθήκες που την πλαισιώνουν, ώστε να γίνει κατανοητό το φαινόμενο αυτό.

Η παρουσίαση των ευρημάτων ακολουθεί την εξής δομή: (α) Παρουσίαση των πέντε κύριων κατηγοριών-αξόνων και των υποκατηγοριών τους, όπως προέκυψαν από την ανάλυση των δεδομένων της έρευνας κατά την κατ' άξονα κωδικοποίηση τους, και (β) παρουσίαση και ανάλυση της τελικής κεντρικής κατηγορίας της επιλεκτικής κωδικοποίησης.

Για προστασία της ανωνυμίας των συμμετεχόντων στην έρευνα, όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι αναφέρονται ως εξής: Σ: Συμμετέχων/ουσα σε ατομική συνέντευξη π.χ. Σ1 ο/η πρώτος/η συμμετέχων/ουσα σε ατομική συνέντευξη, Ο: Συμμετέχων/ουσα σε Ομαδική συνέντευξη πχ. Ο1α ο/η πρώτος/η συμμετέχων/ουσα στην πρώτη ομαδική συνέντευξη , Ο1β ο/η δεύτερος/η συμμετέχων/ουσα στην πρώτη ομαδική συνέντευξη, κοκ.

4.2. Αξονική κωδικοποίηση: Χαρακτηριστικά εξωτερικής εμφάνισης

4.2.1. Το πρόσωπο των ατόμων τρίτης ηλικίας

Απαντώντας στο ερώτημα ποιο από τα παρακάτω εικονιζόμενα πρόσωπα

εικόνα 4.1

εικόνα 4.2

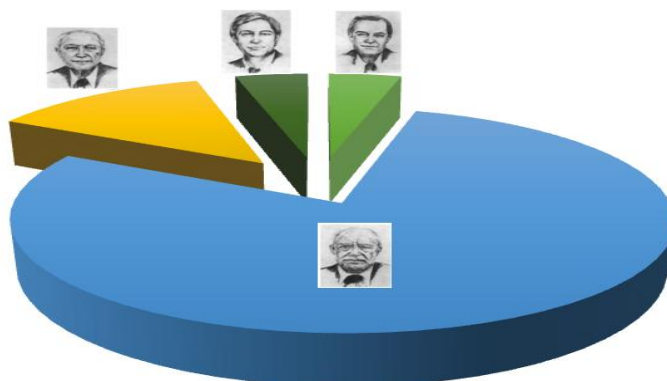

εικόνα 4.3

εικόνα 4.4

είναι το άτομο με τη μεγαλύτερη ηλικία, η πλειοψηφία των παιδιών αναγνώρισε μέσω των φωτογραφιών το άτομο με τη μεγαλύτερη χρονολογική ηλικία (εικόνα 4.4). Όπως φαίνεται και στο Σχήμα 4.1 μόνο τρία από τα 20 παιδιά που συμμετείχαν στις ατομικές και ομαδικές συνεντεύξεις έδειξαν να έχουν προβληματισμό και να μην είναι σίγουρα όσον αφορά «τον πιο ηλικιωμένο» άντρα.

Σχήμα 4.1: Αναγνώριση του ατόμου με τη μεγαλύτερη χρονολογική ηλικία από τους/τις συμμετέχοντες/ουσες

Για τα παιδιά που συμμετείχαν στην έρευνα, η εξωτερική όψη των ανθρώπων φάνηκε να αποτελεί πηγή πληροφοριών και κριτήριο για την κατηγοριοποίηση τους ως άτομα τρίτης ηλικίας. Το πρόσωπο μάλιστα αποτέλεσε το κυρίαρχο κριτήριο για την αναγνώριση-ένδειξη του μεγαλύτερου ηλικιακά ενήλικα (Σ1, Σ2, Σ3, Ο2, Ο3, Ο4, Ο5), Τα παιδιά αποφάνθηκαν ότι στο πρόσωπο των ηλικιωμένων εμφανίζονται σημάδια όπως ελιές, φακίδες ή «μαυρίλες» (Ο2, Σ6), καθώς και μάγουλα τα οποία μπορεί να είναι «τραχιά» ή «στραβά» ή «πιο μέσα» (βαθουλωμένα) (Σ6).

-Διότι φαίνεται ότι έχει πιο πολλές ρυτίδες, εεε.... Και .... Δεν έχει και πάρα πολλά μαλλιά, εε πιο πολύ απ' τις ρυτίδες του.(Σ4)

-Εξωτερικά.. Ας πούμε μπορεί να έχει εμ γένια, μπορεί να ,το πρόσωπο του να έχει αλλάξει απ όταν ήταν μικρός εε και μπορεί να.. ας πούμε μπορεί... Ε αυτό.(Ο3)

Οι ρυτίδες αναφέρθηκαν σχεδόν από όλους τους συμμετέχοντες ως στοιχείο της εμφάνισης του προσώπου των ηλικιωμένων.

4.2.2.Το σώμα των ατόμων τρίτης ηλικίας

Οι συμμετέχοντες τόνισαν επίσης την όψη του σώματος των ηλικιωμένων ατόμων. Ανέφεραν πως πχ. ο λαιμός εμφανίζεται μαζεμένος (Σ2), το σώμα φαίνεται πως είναι «ζαρωμένο» ή αδυνατισμένο (Σ3) ή ενδέχεται γενικά να αλλάζει (Σ6).

Για κάποιους συμμετέχοντες οι αλλαγές στο σώμα φάνηκε να συνδέονται με τη διαδικασία της γήρανσης:

-Και μετά αρχίζει, και μετά και το σώμα τους αλλάζει, δεν μπορούν να κουνηθούν τόσο εύκολα.

-Και περπατάν αργά.

-Και ζαρώνει το σώμα τους. Είναι πολύ.. Σαν πέτσα λίγο..(Ο1)

Οι αλλαγές στο σώμα των ατόμων τρίτης ηλικίας συνδέθηκαν επίσης με ανθυγιεινές συνήθειες όπως το κάπνισμα:

-Κάποιοι κάνουνε τσιγάρο και μαζεύονται. Και το σώμα τους γίνεται σα να λιώνει σιγά σιγά.(Ο1)

4.2.3.Τα μαλλιά των ατόμων τρίτης ηλικίας

Ένα ακόμη στοιχείο της εξωτερικής εμφάνισης που επισημάνθηκε από τους συμμετέχοντες ήταν η απώλεια μαλλιών. Οι συμμετέχοντες για να περιγράψουν την απώλεια μαλλιών των ατόμων τρίτης ηλικίας χρησιμοποίησαν όρους όπως καραφλός (Σ3) ή φαλακρός (Ο1)

-Το κατάλαβα από κάποια πράγματα. Έχει κάποιες...Είναι λίγο.. το πρόσωπό του..Είναι λίγο ..ότι είναι φαλακρός. Ότι έχει ..τα μάγουλα του είναι έτσι στραβά, και το πρόσωπό του, φοράει διαφορετική ντυσιά. Αυτά.(Σ1)

-.. τα μάτια του είναι διαφορετικά κι είναι καραφλός.(Σ3)

Από τη συμμετέχουσα Ο1α επισημάνθηκε η αλλαγή του χρώματος των μαλλιών τους:

-...τα μαλλιά τους ασπρίζουν, πέφτουν, κάποιων, καποϊανών γίνονται γκρι, δεν ασπρίζουν.(Σ3)

4.2.4. Γενικά στοιχεία της όψης των ατόμων τρίτης ηλικίας

Εκτός από στοιχεία της εξωτερικής εμφάνισης των ατόμων τρίτης ηλικίας οι συμμετέχοντες αναφέρθηκαν και σε εξωγλωσσικά στοιχεία πχ. ρυτιδιασμένο βλέμμα (Σ5).

Από ορισμένους συμμετέχοντες τονίστηκε ότι τα άτομα τρίτης ηλικίας χαμογελάνε λιγότερο στοιχείο που τους διαφοροποιούσε και από τα νεότερα άτομα.

-Και οι ηλικιωμένοι με τους νέους δε γελάνε πολύ.. Οι ηλικιωμένοι σε σχέση επειδή είναι πολύ μεγάλοι, δε γελάνε και τόσο.(Ο1α)

-Πιο ταλαιπωρημένος ναί. Ενώ ένας νέος φαίνεται το χαμόγελο, φαίνεται εε, φαίνεται το πρόσωπο του, καλύτερα.(Ο5γ)

-Φαίνεται από το πρόσωπο του, έχει πιο πολλές ρυτίδες, είναι.., το στόμα είναι λιγότερο χαμογελαστό από τα υπόλοιπα, εεμ.., και τα μάτια του είναι διαφορετικά κι είναι καραφλός.(Σ3)

Σύμφωνα με τους συμμετέχοντες η εξωτερική εμφάνιση παρουσιάζει και μεταβολές που επιλέγονται από το άτομο όπως τα γένια (Σ6, Ο3) ή το μουστάκι (Σ3). Για τους συμμετέχοντες φάνηκε πως η εξωτερική εμφάνιση ενός ανθρώπου αποτελεί σημαντικό έρεισμα για το πως κατηγοριοποιείται ένα άτομο αλλά και αντίστροφα η ένταξη ενός ατόμου σε μια ομάδα φάνηκε να οδήγησε στην περιγραφή του με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά πχ.:

-Σίγουρα το σώμα του έχει γεράσει, και το βλέπεις κι απ' το πρόσωπο του, ότι έχει πέσει λίγο κι έχει κάνει ρυτίδες, βέβαια ρυτίδες μπορεί να κάνει και σε πιο νέα ηλικία, αλλά βλέπεις γενικότερα μαζεύει, πώς να το πω μαζεύει το πρόσωπο σου και, ε πέφτει πολλές φορές, δηλαδή υπάρχουν κάποια σημεία που στο πρόσωπο έχεις διάφορα σημάδια, μεγάλες μαυρίλες κι αυτά, και ..γενικά πέφτει το πρόσωπό σου. Μπορείς πούμε κάποιο σημείο από τα μάτια σου από κάτω, να χει πέσει πιο κάτω, να χει αλλάξει γενικά το σχήμα του προσώπου σου και του σώματος σου (Σ4).

4.3. Παράμετροι υγείας

4.3.1. Προβλήματα υγείας ατόμων τρίτης ηλικίας

Από τα αποτελέσματα φάνηκε ότι η υγεία των ατόμων τρίτης ηλικίας αναδείχθηκε από τους συμμετέχοντες ως μια σημαντική πτυχή της ζωής τους η οποία σε αρκετές περιπτώσεις κλονίζεται ή φθίνει καθώς το άτομο προχωράει στην *τρίτη ηλικία*. Οι απαντήσεις των συμμετεχόντων υποδεικνύουν ότι για την πλειοψηφία, τα άτομα τρίτης ηλικίας είναι συνυφασμένα με προβλήματα κυρίως σωματικά αλλά και πνευματικά. Κάποιοι συμμετέχοντες τόνισαν πως τα άτομα

τρίτης ηλικίας αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα υγείας όπως μυοσκελετικά προβλήματα, δυσκολία να σηκωθούν ή προβλήματα με τη μέση (Σ1,Ο1):

-Να πω κάτι που ξέρω; Γιατί η γιαγιά μου είναι κάπως έτσι. Ναι η γιαγιά μου ,εμένα, ναι η γιαγιά μου, εε έχει προβλήματα με τη μέση της. Δεν μπορεί να σηκωθεί. (Ο1γ)

Από άλλους συμμετέχοντες επισημάνθηκε πως συχνά αντιμετωπίζουν δυσκολίες στη βάρδια, η οποία είτε γίνεται υποβοηθούμενη πχ. με μπαστούνι (Σ1,Ο3) είτε με αναπηρικό αμαξίδιο (Ο2):

-Αυτός (εικόνα 4) κινείται με μαγκούρα, (αυτός εικόνα 3) μπορεί με μαγκούρα ή χωρίς.(Σ1)

-... οι πιο μεγάλοι αν έχουν κάποιο πρόβλημα με τα πόδια και μπορούν να πάρουν κάτι σαν καροτσάκι... Αυτό που στηρίζονται. (Ο2α)

Μάλιστα όπως ανέφερε η συμμετέχουσα Ο1β κάποιοι λόγω των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν δε μετακινούνται καθόλου εκτός σπιτιού. Τα άτομα τρίτης ηλικίας συνδέθηκαν με προβλήματα υγείας τα οποία φαίνεται πως προκύπτουν καθώς τα ηλικιωμένα άτομα είναι επιρρεπή σε ασθένειες (Ο2) και αντιμετωπίζουν πόνους στο σώμα (Σ5, Ο4):

-Αυτός πιστεύω ότι έχει πάρα πολλά προβλήματα, γιατί έχει και πολλές ρυτίδες, έτσι τον βλέπω κάπως, έτσι, και μέσα του βλέπω πάρα πολλά πράγματα τα οποία, ε, μπορεί να πάθουν κάτι κακό. Όπως τα όργανα του.

-Επειδή είναι πάρα πολύ γέρος θα συμφωνήσω με την ---. Που..έχει πολλά προβλήματα..(Ο1)

Ενδεικτικό της κακής υγείας πολλών ηλικιωμένων κατά τους συμμετέχοντες είναι η λήψη φαρμακευτικής αγωγής (Σ2,Ο1).

-Εγώ πιστεύω ότι παίρνει και πάρα πολλά χάπια για την υγεία του. ..(Ο1α)

Αξίζει να σημειωθεί ότι πέραν των σωματικών προβλημάτων και δυσκολιών κάποιοι συμμετέχοντες έκαναν αναφορά και στην έκπτωση των πνευματικών λειτουργιών των ατόμων τρίτης ηλικίας πχ. μειωμένη αντίληψη. Ως συνέπεια δυσκολεύονται να κατανοήσουν τους γύρω τους (Σ2):

-Στη 2^η φωτογραφία που είναι ο πιο ηλικιωμένος, έτσι όπως νομίζω, πιστεύω...πώς δεν την περνάει και πολύ καλά, γιατί θα χει σίγουρα κάποιες δυσκολίες με τα φάρμακα και ... ότι δε καταλαβαίνει και πολύ καλά.(Σ2)

Ανάλογα, η συμμετέχουσα Ο1β επεσήμανε πως «σταματάνε να ξέρουν και τόσα πράγματα», επομένως φαίνεται να αλλάζει ο τρόπος που γνωρίζουν ή ξεχνούν αυτά που γνώριζαν (Ο2). Η συμμετέχουσα Ο3α αναφέρθηκε και σε προβλήματα συναισθηματικής/ψυχικής φύσεως καθώς σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί να αποκόπτονται από τα συναισθήματά τους. Πιο συγκεκριμένα ανέφερε:

-Όταν μεγαλώνουν όπως μια κυρία στην πολυκατοικία της γιαγιάς μου. Αρχίζει, άρχισε και χάνει λίγο, χάνει λίγο τα συναισθήματα της, επειδή ήταν πολύ καλή και έγινε, τώρα φωνάζει για τα φώτα και που τ' ανάβουμε.

4.3.2. Φυσική κατάσταση ατόμων τρίτης ηλικίας

Από την ανάλυση των συνεντεύξεων φάνηκε πως σύμφωνα με τους συμμετέχοντες αν και πολλά άτομα τρίτης ηλικίας μπορεί να μην αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα υγείας εντούτοις μπορεί να έχουν κακή φυσική κατάσταση πχ. αδυναμία να περπατήσουν πολύ (Ο1), δυσκολία ορθοστασίας (Σ2, Ο4), αλλαγές στο σώμα (πχ. οστά). Η συμμετέχουσα Σ4 αναφορικά με το τι θα κάνει η ίδια όταν γίνει ηλικιωμένη ανέφερε χαρακτηριστικά:

-...εε αλλά δε θα χω και πολύ κουράγιο ή πολλή αντοχή, διότι είναι φυσικό θα είμαι και ηλικιωμένη..(Σ4)

Η ανάγκη περισσότερης ξεκούρασης επισημάνθηκε από αρκετούς συμμετέχοντες όπως επίσης ότι τα ηλικιωμένα άτομα έχουν ανάγκη περισσότερης ώρας ξεκούρασης και ύπνου (Ο1, Ο2, Ο4). Ωστόσο, τα παραπάνω δεν αφορούν συνολικά τους ηλικιωμένους καθώς σύμφωνα με κάποιους συμμετέχοντες υπάρχουν και ηλικιωμένοι που είναι υγιείς και έχουν καλή φυσική κατάσταση (Ο5). Πχ. ο συμμετέχων Ο5γ διέκρινε τους ηλικιωμένους οι οποίοι σε νεότερη ηλικία ασχολούνταν με τη φυσική δραστηριότητα και έτσι έχουν διατηρήσει καλή φυσική κατάσταση και στην τρίτη ηλικία. Αντίστοιχα, και η συμμετέχουσα Σ4 έκανε ανάλογο διαχωρισμό:

-Ε πιστεύω ότι δεν κάνουν διότι.. οι ηλικιωμένοι έχουνε κουραστεί πολύ σε όλη τους τη ζωή οπότε δεν έχουνε το κουράγιο κα την αντοχή να κάνουνε και είναι και μεγάλοι άνθρωποι, μπορεί να έχουν και τα προβλήματά τους και δεν μπορούν να γυμνάζονται. Αλλά νομίζω υπάρχουν και κάποιοι ηλικιωμένοι που .. πάνε συχνά στα γυμναστήρια, στον ελεύθερο τους χρόνο και αυτό.(Σ4)

4.4. Προσδιοριστικοί παράγοντες της φυσικής δραστηριότητας

4.4.1. Καθιστική ζωή ηλικιωμένων

Από την ανάλυση των συνεντεύξεων φάνηκε πως οι συμμετέχοντες έκριναν πως η φυσική δραστηριότητα μειώνεται σημαντικά στην *τρίτη ηλικία* όσον αφορά όλα τα επιμέρους είδη της (π.χ. κινήσεις σε ελεύθερο χρόνο, μετακινήσεις ως μέρος εργασίας, κλπ.). Σύμφωνα με τους συμμετέχοντες αρκετοί ηλικιωμένοι ακολουθούν καθιστική ζωή (Ο1, Ο2, Ο5) και γενικά η ζωή τους περιορίζεται εντός σπιτιού (Ο2). Αξίζει να επισημανθεί ότι από κάποιους συμμετέχοντες η «μη μετακίνηση» των ηλικιωμένων σχετίστηκε με την ανία («βαρεμάρα»).

Συνολικά, οι συμμετέχοντες σχολίασαν και τον περιορισμό πολλών ηλικιωμένων εντός της οικίας. Ο συμμετέχων Σ2 ανέφερε χαρακτηριστικά:

-Όταν γίνω ηλικιωμένος πιστεύω θα είμαι όλη μέρα σπίτι.(Σ2)

Η σημαντικότερη αιτία για τη μειωμένη φυσική δραστηριότητα των ατόμων τρίτης ηλικίας φάνηκε να αποδίδεται σε προβλήματα υγείας ή η κακή φυσική κατάσταση.

-Κάποιοι δε βγαίνουν καθόλου από το σπίτι τους, γιατί έχουν προβλήματα (Ο1).

-Αυτός (εικόνα 4) περνάει τη μέρα του στο σπίτι, έρχεται μια κοπέλα και του μαγειρεύει.(Σ1)

-Γιατί τα παιδιά δεν κάθονται όλη μέρα στο σπίτι σαν τους ηλικιωμένους ανθρώπους.

-Ναι.

-Επειδή οι ηλικιωμένοι κουράζονται και εύκολα.

-Ναι.

-Δεν μπορούν να περπατάνε πολύ.

-Ναι όντως δεν μπορούν να περπατάνε πάρα πολύ. Εντάξει να περπατήσουν, αλλά όχι πολύ.(Ο2)

4.4.2. Εργασία ατόμων τρίτης ηλικίας

Ένας παράγοντας που αναδείχθηκε ως ανασταλτικός για την κινητικότητα και τη φυσική δραστηριότητα των ατόμων τρίτης ηλικίας ήταν η συνταξιοδότηση. Για τους συμμετέχοντες τα άτομα τρίτης ηλικίας κατά κύριο λόγο δεν εργάζονται και ως εκ τούτου δεν υπάρχει κίνηση ή μετακίνηση που να συνδέεται με την εργασία τους (Σ1, Σ2, Σ3, Ο5).

-Τα ηλικιωμένα άτομα αν εργάζονται; Εεε.. όχι έχουν πάρει σύνταξη και θα παίρνουν κάποια λεφτά το μήνα. (Σ2)

-Ε όχι συνήθως. Έχουν πάρει σύνταξη.(Σ3)

Ωστόσο, ορισμένοι συμμετέχοντες αναφέρθηκαν στην εργασία των ηλικιωμένων που ενδεχομένως συνεπάγεται κινητικότητα:

-Ε... όχι, με μέτρο τον μεγαλύτερο και τον μικρότερο, αλλά θα μπορούσε.(Σ6)

-Εγώ πιστεύω ότι αυτός ο παππούς, μου μοιάζει κα μένα πρόεδρος, πολύ γνωστός...(Ο1α)

-Ε όχι αν έχουν πάρει σύνταξη, αλλιώς θα πάνε, αλλά όχι τόσες φορές.(Σ6)

Σχήμα 4.2.: Εργασία ατόμων τρίτης ηλικίας

4.4.3. Μετακινήσεις ατόμων τρίτης ηλικίας

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, στους παράγοντες που συνδέονται με ευκαιρίες φυσικής δραστηριότητας και άσκησης των ηλικιωμένων αναδεικνύονται οι μετακινήσεις για ψυχαγωγία. Φάνηκε πως ορισμένα ηλικιωμένα άτομα μετακινούνται έστω σε κοντινές αποστάσεις με τα πόδια είτε για λόγους αναψυχής (βόλτα) είτε για δουλειές (π.χ. ψώνια στο σούπερ μάρκετ) είτε για να βοηθήσουν με τις μετακινήσεις των εγγονών τους, γεγονός που έχει σαν συνέπεια τα άτομα να κινούνται και αυξάνουν τη φυσική τους δραστηριότητα χωρίς να επιδιώκουν προγραμματισμένη άσκηση. Αξίζει να σημειωθεί, ότι σε αρκετές περιπτώσεις αναφέρθηκε η μετακίνηση προς το καφενείο ή βόλτα με τους φίλους.

-Εγώ πιστεύω όταν πάνε κάπου πάρα πολύ μακριά, πηγαίνουν με το αυτοκίνητο. Κι όταν πηγαίνουν για να χαζέψουν, να πάνε με τους φίλους τους κάπου, περπατάνε.(Ο1β)

-... και ένας ηλικιωμένος πιστεύω ότι πιο πολύ βλέπει τηλεόραση, ότι κάποιες φορές μπορεί να περπατάει ή να πηγαίνει στο καφενείο. Αυτά. (Ο1δ)

-Ε με περπάτημα, με αυτοκίνητο, ε αυτά.

-Ναι.

-Η όπως έχω δει μερικούς ηλικιωμένους που δεν έχουν μαστούνι, πάνε με το ποδήλατο.(Ο3)

Από την άλλη πλευρά, φάνηκε πως μια σημαντική παράμετρος που οδηγεί στη μειωμένη φυσική δραστηριότητα είναι ο τρόπος μετακίνησης των ατόμων στην καθημερινή τους ζωή. Οι περισσότεροι συμμετέχοντες επεσήμαναν πως τα άτομα τρίτης ηλικίας κατά βάση χρησιμοποιούν τα μέσα μαζικής μεταφοράς πχ. λεωφορείο, τρένο, (Ο2, Σ3, Σ4, Σ5) ή μετακινούνται με ταξί (Σ2, Ο4, Ο5) ή αυτοκίνητο για μικρές αποστάσεις (Σ2, Σ4, Ο2, Ο5) ή τρακτέρ (Ο2).

-Αυτός (εικόνα 4) πιστεύω πάει με τ' αμάξι, λεωφορείο, τέτοια πράγματα.

-Ε με τα πόδια αν είναι κάπου κοντά κι αν θέλουν να κάνουν μακρινές αποστάσεις πιστεύω με το λεωφορείο.

-Εγώ πιστεύω όταν πάνε κάπου πάρα πολύ μακριά, πηγαίνουν με το αυτοκίνητο.(Ο1)

-Ε πιστεύω ότι έχουν συνήθως το αυτοκίνητο τους εε και μετακινούνται, ε ή με το λεωφορείο μερικές φορές μετακινούνται. Ε με το τρένο.. και επίσης και με το τρένο αλλά πιστεύω πιο πολύ με το αυτοκίνητο τους και το λεωφορείο.(Σ4)

Αξίζει να επισημανθεί ότι σύμφωνα με τους συμμετέχοντες πολλές φορές βοηθάει κάποιος άλλος στη μετακίνηση των ατόμων τρίτης ηλικίας, τους μεταφέρει δηλαδή με το όχημα του (Σ3, Ο1, Σ6). Η Ο1 ανέφερε χαρακτηριστικά:

-ΕΕ μάλλον έχουν κάποιους που τους βοηθάνε όπως έχει η γιαγιά μου.(Ο1)

Αντίστοιχα η συμμετέχουσα Σ6 επεσήμανε:

-Σίγουρα μπορεί να έχουν κάποια βοήθεια από κάποιον μικρότερο ή και να μπορούν να το κάνουν και μόνοι τους αλλά συνήθως τους βοηθάει κάποιος μικρότερος να μετακινηθούν κάπου ή κάποιος άνθρωπος που τους βοηθάει γενικότερα στην καθημερινή τους ζωή.(Σ6)

4.4.4.Οικιακές εργασίες

Σύμφωνα με τους συμμετέχοντες πχ. μια μερίδα των ηλικιωμένων συμμετέχουν στις δουλειές του σπιτιού (Σ2, Σ3, Ο5, Σ5) πχ. στο μαγείρεμα. Ωστόσο, σημαντική παράμετρος που φαίνεται να παρεισφρέει σε αυτό είναι το φύλο, καθώς όταν τα παιδιά ρωτήθηκαν σχετικά με τη συμμετοχή των ηλικιωμένων στις οικιακές εργασίες η πλειοψηφία απάντησε πως κατά κύριο λόγο ή και αποκλειστικά οι γυναίκες ασχολούνται με τις δουλειές του σπιτιού.

-Ε μπορεί να κάνουν. Πιστεύω ναι. Κυρίως οι γυναίκες. Ε οι άντρες δεν πολυπιστεύω ότι θα κάνουν δουλειές οι ηλικιωμένοι. Αλλά οι γυναίκες ναι. Πιστεύω ότι κάνουν τις δουλειές του σπιτιού.(Σ4)

-Κάνουν γυμναστική αλλά όχι όπως κάνουμε εμείς ασκήσεις. Κάνουν χωρίς να το καταλαβαίνουν, επειδή προχωράν συνέχεια, κάνουν δουλειές, ίσως επειδή έχουν μια φάρμα, αυτό.(Σ5)

-Οι ηλικιωμένοι δε νομίζω. Νομίζω οι γιαγιάδες.

-Ναι. Και για τους δύο μιλάμε. Πιο πολύ οι γιαγιάδες.(Ο1)

-Ναι.

-Ειδικά οι γιαγιάδες.

-Σίδερο, ζεσκώνισμα.

-Οι γιαγιάδες. Βασικά οι γιαγιάδες δεν κάνουν τόσο, γιατί κρατάν και καθαρό το σπίτι, δηλαδή πώς θα λερωθεί το σπίτι;

-Εγώ πιστεύω οι παππούδες μαγειρεύουν ή ας πούμε περιποιούνται τα δέντρα τους. (Ο5)

Αρκετοί συμμετέχοντες υποστήριξαν πως οι ηλικιωμένοι δε συμμετέχουν στις δουλειές του σπιτιού. Η μη συμμετοχή των ατόμων τρίτης ηλικίας στις οικιακές εργασίες συνδέθηκε με την ύπαρξη προβλημάτων υγείας είτε επιλογής καθώς, όταν τα παιδιά ρωτήθηκαν σχετικά, απάντησαν πως οι ηλικιωμένοι απέχουν από τις οικιακές εργασίες και δέχονται βοήθεια από κάποια οικιακή βοηθό/φροντιστή, γεγονός που έχει ως συνέπεια τον περιορισμό της κινητικότητας των ηλικιωμένων εντός σπιτιού.

-Εγώ πιστεύω ότι όταν γεράσουν και οι δύο εε και οι δύο δεν έχουν τόσες αντοχές για να κάνουνε δουλειές και εε έρχεται μια κυρία και τους κάνει όλες τις δουλειές. Δηλαδή τους κάνει και μπάνιο.

-Αυτό το 'χει και η γιαγιά μου.

-Εγώ νομίζω μέχρι μια ηλικία που δεν έχουν προβλήματα ναι.(Ο1)

4.4.5. Άσκηση και δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου

Η φυσική κατάσταση συνδέθηκε με τη συμμετοχή σε άσκηση και τη φυσική δραστηριότητα. Ειδικότερα, φαίνεται πως τα άτομα που έχουν καλή φυσική κατάσταση λόγω ενασχόλησης τους με τον αθλητισμό ή την άσκηση στο παρελθόν έχουν καλύτερες πιθανότητες αναφορικά με τη φυσική τους δραστηριότητα.

-...Και που αντέχουν. Η πχ. κάποιιοι που όταν ήταν νέοι έκαναν, κάνανε ήτανε ξερώ γω γυμναστές... το 'χουνε συνηθίσει τώρα.

-Και το 'χουν συνηθίσει.

-_ τώρα η γυμνάστρια της μαμάς μου στο σχολείο της, τώρα ακόμα τρέχει και γυμνάζεται. Δεν έχει σταματήσει. (Ο5)

Σύμφωνα με τους συμμετέχοντες ένα ποσοστό των ηλικιωμένων κάνουν κάποιο είδος φυσικής δραστηριότητας ή άσκησης (Σ2, Ο5) πχ. περπάτημα, jogging (Ο1, Ο5). Τα χόμπι και οι δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου φάνηκε σύμφωνα με τους συμμετέχοντες να «ενεργοποιούν» τα άτομα τρίτης ηλικίας και να συνδράμουν σε αύξηση της καθημερινής τους κινητικότητας. Πολλοί δε ανέφεραν πως τα ηλικιωμένα άτομα ή ασχολούνται με κάποιο χόμπι πχ. κηπουρική (Σ3, Σ5, Ο5), ψάρεμα (Σ6) ή περνούν χρόνο παίζοντας με τα εγγόνια τους (Σ4), πχ. η συμμετέχουσα Σ6 ανέφερε σχετικά:

-..ένας μεγαλύτερος ε δεν μπορώ να το ξέρω αυτό, αλλά πιστεύω μπορεί να πάει σαν ψάρεμα, σαν κάποια ασχολία, στο χωριό του, εκεί στο σπίτι του, άμα έμενε στην επαρχία και ήρθε στην Αθήνα, εε να περνάει καλύτερα εκεί, οπότε να έχει και γνωστούς εκεί πέρα ανθρώπους και να πηγαίνει στα καφενεία, να κάθεται. Αυτό. (Σ4)

Ωστόσο, για τους περισσότερους συμμετέχοντες τα άτομα τρίτης ηλικίας φαίνεται πως δε συμμετέχουν σε άσκηση, δεν κάνουν γυμναστική. Η συμμετέχουσα Ο2α φάνηκε να απορεί λέγοντας χαρακτηριστικά:

-Και πώς θα 'κανε γυμναστική ο ηλικιωμένος; (Ο2α)

Η μη συμμετοχή σε οργανωμένη άσκηση ή άθληση ή φυσική δραστηριότητα αποδόθηκε από τους συμμετέχοντες σε σωματικούς περιορισμούς λόγω ηλικίας αλλά και προβλήματα υγείας που λειτουργούν ανασταλτικά.

-Αυτές που κάνει ένας νέος...Γιατί ας πούμε εγώ πάω ποδόσφαιρο, ο ηλικιωμένος δε θα μπορεί να παίζει ποδόσφαιρο. Ο νέος μπορεί να παίζει. (Σ2)

-Όχι...Γιατί δεν μπορούνε. (Σ1)

-Όχι. Γιατί μερικοί όπως και η γιαγιά μου που έχουν μπαστούνάκι, δεν μπορεί να κάνει γυμναστική.

-Γιατί μπορεί να, μπορεί πιάσουν τη μέση τους και να μείνει η μέση τους. (Ο3)

4.5. Διαστάσεις της προσωπικότητας

4.5.1. Συναισθήματα ατόμων τρίτης ηλικίας

Τα άτομα τρίτης ηλικίας προσδιορίστηκαν από τους συμμετέχοντες με βάση τον τρόπο που συμπεριφέρονται, σκέφτονται και αισθάνονται και με έτσι

αναδύθηκαν διαστάσεις της προσωπικότητάς τους. Όσον αφορά στα συναισθήματα των ατόμων τρίτης ηλικίας σύμφωνα με τους συμμετέχοντες φαίνεται πως σχετίζονται με διάφορους τομείς της ζωής των ηλικιωμένων όπως πχ. την κοινωνική ζωή, με συνέπεια όταν τα παιδιά ρωτήθηκαν για τα συναισθήματα των ηλικιωμένων να απαντήσουν πως νιώθουν χαρά επειδή έχουν οικογένεια και πιο συγκεκριμένα εγγόνια. Πιο συγκεκριμένα κάποια από τα συναισθήματα θα μπορούσαν να ομαδοποιηθούν ως θετικά συναισθήματα και άλλα ως αρνητικά. Στα θετικά συναισθήματα σύμφωνα με τους συμμετέχοντες περιλαμβάνονται η χαρά (Σ6, Ο5) την οποία εισπράττουν από την οικογένεια τους (Σ5, Σ6, Ο4), η αγάπη (Ο2), η νοσταλγία (Σ3) καθώς βλέπουν τα παιδιά και αναλογίζονται τη δική τους παιδική ηλικία και η πληρότητα από τη ζωή (Σ6, Ο3).

-Σίγουρα χαίρονται αν έχουν κάνει κάποια οικογένεια και έχουν και εγγόνια κι αυτά...(Σ6)

-Εεε..η χαρά. Κάποιες φορές η λύπη.(Ο5α)

-Τον έχεις πιο πολύ στο σπίτι.

-Ναι και πιο πολύ στο σπίτι και τον βλέπεις.

-Τον βλέπεις και πιο χαρούμενο.(Ο5)

Τα ευρήματα έδειξαν ότι η αίσθηση πληρότητας των ηλικιωμένων σχετίστηκε με την οικονομική δυνατότητα ορισμένων ανθρώπων που είχε ως συνέπεια να μπορούν να κάνουν στη ζωή τους ταξίδια αλλά και «αυτά που ήθελαν» και να μην έχουν απωθημένα. Η συμμετέχουσα Σ5 ανέφερε σχετικά:

-Βέβαια, απ την άλλη μπορεί να υπήρχαν άνθρωποι οι οποίοι είχαν την οικονομική δυνατότητα να πάνε ταξίδια, να ζήσουν τη ζωή τους όπως την ήθελαν, και να μην έχουν κάποιο παράπονο, να.. να μην λέει πια θέλω να κάνω κι εκείνο, δεν, θέλω ακόμα να κάνω αυτό, να μη τους νοιάζει πότε θα έρθει η ώρα τους να φύγουν απ'τη ζωή γιατί έχουνε ζήσει τόσα πολλά πράγματα που δεν τους ενδιαφέρει.

Ακόμη, το συναίσθημα της νοσταλγίας το οποίο θα μπορούσε να ενταχθεί τόσο στα θετικά όσο και στα αρνητικά συναισθήματα, φαίνεται πως πυροδοτείται από την επαφή των ηλικιωμένων με τα παιδιά και να οδηγεί στην ανάγκη επιστροφής στην παιδική ηλικία.

-Να ήταν πάλι παιδί.

-Να ήτανε πάλι παιδί και να ζήσει όλη του τη ζωή ξανά. Και αυτό.(Ο3)

Εν γένει, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων ανέφερε αρνητικά συναισθήματα. Στα αρνητικά συναισθήματα αποτυπώθηκαν από τους συμμετέχοντες: η στεναχώρια (Σ1) διότι δεν μπόρεσαν στη ζωή τους να κάνουν όσα ήθελαν (Σ6) ή λόγω προβλημάτων που αντιμετωπίζουν στην υγεία τους καθώς και ενδοοικογενειακών προστριβών (Ο1), η λύπη (Ο5), ο θυμός (Ο1, Ο5), η απόγνωση επειδή δε θέλουν να ζήσουν άλλο ως αποτέλεσμα της απώλειας αγαπημένων προσώπων (Σ5) και η ανία («βαρεμάρα») (Σ7). Επίσης, σύμφωνα με τη συμμετέχουσα Ο1δ μπορεί να νιώθουν ψυχική κόπωση από όλα αυτά που έχουν κάνει στη ζωή τους. Τέλος, κάποια άτομα οδηγούνται σε απώλεια συναισθημάτων (Ο3).

-Η στεναχώρια. (Σ1)

- Η σοβαρότητα, η απόγνωση, η ... η ___ να το θέσω τώρα; Η χαρά όταν βλέπουν τους ανθρώπους που βλέπουν σε μικρότερη ηλικία, ας πούμε κάποιο εγγόνι, ή κάποιος εε... κάποιο παιδί τους, ___ τώρα. (Σ5)*
- Ε γιατί .. είναι σε μια ηλικία που θεωρούν πως δεν θέλουν να ζήσουν άλλο. Το χω, νομίζω, επειδή το λέει η γιαγιά μου, λέει ότι δε χρειάζεται να ζω άλλο, επειδή έχουν χάσει κάποιον αγαπημένο τους, σύζυγο, εε παιδί κτλ. (Σ5)*
- Εε και σίγουρα μέσα του έχει κάποια στοιχεία που δε θα τα εκφράσει. (Σ5)*

4.5.2. Συμπεριφορά ατόμων τρίτης ηλικίας

Όσον αφορά τη συμπεριφορά των ατόμων τρίτης ηλικίας τα αποτελέσματα έδειξαν μεγάλη διακύμανση αφού σύμφωνα με τους συμμετέχοντες διαφέρει από άτομο σε άτομο. Σύμφωνα με τη συμμετέχουσα Σ4 σε κάποιες περιπτώσεις είναι καλή (Σ4) και συμπεριφέρονται πιο καλά λόγω της εμπειρίας που έχουν αποκτήσει, πιο συγκεκριμένα αναφέρει:

- Ε τα ηλικιωμένα άτομα συνήθως εε φέρονται πιο καλά από τους νέους ανθρώπους, γιατί εεε όλη αυτή τη ζωή εε τα λάθη που κάνουνε οι νέοι άνθρωποι, τα έχουνε κάνει κι αυτοί στην πιο μικρή ηλικία τους, κι έχουν μάθει από αυτά, οπότε συμπεριφέρονται καλύτερα. (Σ4)*

Σύμφωνα με την Ο1γ τα ηλικιωμένα άτομα επιδεικνύουν κάποιες φορές μια παρεμβατική και πιεστική συμπεριφορά απέναντι κυρίως στα παιδιά τους υποδεικνύοντας τι πρέπει να κάνουν ακόμη και σε θέματα που αφορούν πχ. την ανατροφή των παιδιών τους (Ο1γ).

- Ας πούμε οι παππούδες και οι γιαγιάδες μεταξύ τους μπορεί να μαλώνουν καμιά φορά για πλάκα ή να μαλώνουν γενικά ή και όχι. Με τα παιδιά τους συνεχώς τους λένε ελάτε τώρα κάντε αυτό στα παιδιά, κάντε εκείνο, εντάξει...*

- Και συνέχεια λέει στον μπαμπά μου να μας δίνει γλυκά, να μας βάζει βλέπουμε παιδικά που κι αυτό κάνει κακό στην υγεία μας (Ο1)*

Επίσης, σύμφωνα με τους συμμετέχοντες τα άτομα τρίτης ηλικίας φαίνεται να είναι πολύ σοβαρά και να μη γελάνε τόσο (Ο1, Ο5).

- Και οι ηλικιωμένοι με τους νέους δε γελάνε πολύ..Οι ηλικιωμένοι σε σχέση επειδή είναι πολύ μεγάλοι, δε γελάνε και τόσο. (Ο1β)*

Ως προς την εκδήλωση των συναισθημάτων τους φαίνεται πως υπάρχουν διαφορές. Κάποιοι συμμετέχοντες τόνισαν πως είναι εσωστρεφείς (Σ5, Ο1). Η τρίτη ηλικία ως περίοδος της ζωής ενός ανθρώπου συνδέθηκε με την απώλεια αγαπημένων προσώπων, γεγονός που προκαλεί συναισθήματα στενοχώριας αλλά και απόγνωσης. Λόγω της στεναχώριας τους ύστερα από την απώλεια αγαπημένων προσώπων τα άτομα τρίτης ηλικίας κλείνονται στον εαυτό τους, «μαραζώνουν» και καταλήγουν να μη μιλάνε σε κανέναν (Ο1).

- Εγώ θέλω να πω ότι αν κάποιος χάσει κάποιον άνθρωπο δικό του, εε, αρχίζει και μαραζώνει. Αρχίζει και λυπάται, εε αρχίζει και είναι πολύ λυπημένος, και μετά δεν έχει να καν, δε μιλάει σε κανέναν, και στο*

τέλος... Ναι, αλλάζει η συμπεριφορά του, γιατί ήταν πολύ σημαντικό πρόσωπο γι αυτόν.(Ο1)

Από την άλλη πλευρά, η συμμετέχουσα Σ4 υποστήριξε αντίθετα πως οι ηλικιωμένοι είναι πολύ εκδηλωτικοί και εκφράζουν έντονα τα συναισθήματα τους:

-Πιστεύω ότι εκδηλώνουν περισσότερο τα συναισθήματα τους, εε διότι φαίνεται περισσότερο στους ηλικιωμένους ανθρώπους ότι εε φαίνεται ότι αγαπάνε πολύ κάποιον, κι αν τον αγαπάνε πολύ κι ας πούμε έχουνε χαρεί μαζί του ή έχουν στεναχωρηθεί. θα τα εκδηλώσουν πιο έντονα τα συναισθήματα τους.

Από αρκετούς συμμετέχοντες τονίστηκε μια αρνητική συμπεριφορά, έτσι ορισμένα άτομα τρίτης ηλικίας φάνηκε πως είναι δύστροπα (Σ3) ή η συμπεριφορά τους είναι άσχημη (Σ1) ή επιθετική πχ. φωνάζουν στους άλλους (Ο1,Ο2) ή περίεργη πχ. γκρινιάζουν (Σ2) σε αντίθεση με εκείνα «που δεν έχουν πρόβλημα με τίποτα, δε γκρινιάζουν, δεν θυμώνουν, ..δεν έχουν συνέχεια απαιτήσεις» (Σ2) ή περιποιούνται τους άλλους πχ. φροντίζουν τα εγγόνια τους, μαγειρεύουν στα παιδιά τους κλπ. (Σ2, Ο2).

- Ε τα ηλικιωμένα άτομα συμπεριφέρονται πιο καλά γιατί ε έχουνε και ..εε τα παιδιά τους να φροντίσουνε.

-Όμορφα..

-Καλά και οι νέοι άνθρωποι καλά συμπεριφέρονται αλλά πιο πολύ πιστεύω ότι οι ηλικιωμένοι συμπεριφέρονται καλά.

-Ναι. Αλλά και οι ηλικιωμένοι φωνάζουν στις γιαγιάδες

-Όλοι φωνάζουν..

-Όταν εκνευρίζονται.(Ο2)

-Όταν μεγαλώνουν όπως μια κυρία στην πολυκατοικία της γιαγιάς μου. Αρχίζει, άρχισε και χάνει λίγο, χάνει λίγο τα συναισθήματα της, επειδή ήταν πολύ καλή και έγινε, τώρα φωνάζει για τα φώτα και που τ' ανάβουμε. (Ο3γ)

Για τη συμμετέχουσα Σ4 τα προβλήματα υγείας όπως η αίσθηση πόνου συνδέθηκαν με μειωμένη κατανόηση από τον περίγυρο και ως αποτέλεσμα προκαλείται αυτή η συμπεριφορά.

-Συμπεριφορά.. θα έλεγα ότι μερικοί άνθρωποι άμα ταλαιπωρούνται και με το σώμα τους κι όλα αυτά, θα μπορούσαν να είναι λίγο πιο..να έχουνε, μια γκρίνια, όχι ακριβώς γκρίνια, να είναι λίγο πιο..να πονάνε και γενικά να θέλουνε βοήθεια, κι ο άλλος να μην μπορεί να τους καταλάβει γιατί δεν το 'χει νιώσει, αλλά υπάρχουνε κι άλλοι που είναι χαρούμενοι άνθρωποι και ζουν τη ζωή τους και δεν ταλαιπωρούν και τους υπόλοιπους και νιώθουν ωραία και χαρούμενοι όταν βλέπουν τα μικρότερα παιδιά να μεγαλώνουν. Αυτό πιστεύω.(Σ6)

4.5.3. Διανοητικά προτερήματα ατόμων τρίτης ηλικίας

Από την ανάλυση των συνεντεύξεων διαφάνηκε ότι οι συμμετέχοντες αναγνωρίζουν στα άτομα τρίτης ηλικίας ορισμένα διανοητικά προτερήματα που

αφορούν τον τρόπο που λειτουργούν ή σκέφτονται. Τέτοια είναι η σοφία τους ή σύνεση καθώς, όπως αναφέρθηκε, έχουν μάθει από τα λάθη που έκαναν σε μικρότερη ηλικία, η ωριμότητα (Ο1), η εμπειρία τους και η ικανότητά τους να δίνουν συμβουλές και τέλος η «πνευματικότητα» που τους χαρακτηρίζει ή η αγάπη τους για τη γνώση (Σ1, Σ3, Σ4).

-Εε.. μ' ένα νέο, άμα είναι ο μπαμπάς μου ή η μαμά μου μπορώ να παίξω ή να τους πω τα προβλήματα μου, όπως κι αν είναι ο παππούς και η γιαγιά μου, αλλά δεν μπορώ να παίξω μαζί τους τόσο πολύ, εεμ αλλά αν είχα κάποια απορία σίγουρα θα μου την έλυνε μάλλον, μάλλον βασικά, καλύτερα κάποιος ηλικιωμένος.(Σ3)

-Σίγουρα με έναν ηλικιωμένο, θα μπορούσες να συζητήσεις γιατί μπορεί να σου μάθει και πράγματα, όπως κάνω εγώ με τον παππού μου, που καθόμαστε και μου μαθαίνει πράγματα, που σίγουρα δεν ξέρω, εεε και με έναν νέο σίγουρα έχεις, μαθαίνεις, πώς να το πω, έχεις άλλες συζητήσεις με έναν νέο άνθρωπο κι άλλες με έναν ηλικιωμένο.(Σ6)

4.6. Εκφάνσεις γήρατος

4.6.1. Ηλικιακή ταυτότητα

Όπως φάνηκε στην παρούσα έρευνα, μέσα από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων αναδύονται στοιχεία για το γήρας ως ένα ξεχωριστό στάδιο της ζωής των ηλικιωμένων με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Τα άτομα τρίτης ηλικίας ομαδοποιούνται από τους συμμετέχοντες με βάση ορισμένα χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν ένα είδος «ηλικιακής ταυτότητας». Ειδικότερα, ομαδοποιούνται γύρω από μια χρονολογική ηλικία, ένα αριθμητικό δεδομένο: τα έτη που ζουν. Η χρονολογική αυτή ηλικία φαίνεται να κυμαίνεται σε ένα εύρος από 60 έως και 103 ετών (Σ1, Σ2, Σ3, Σ4, Σ5, Σ6, Ο1, Ο2, Ο3, Ο4).

-Εεε μετά τα..μετά τα 70-71.(Σ1)

-Νομίζω πάνω από 65;(Σ3)

-Πιστεύω από 60 και πάνω. Νομίζω είναι κάποιος ηλικιωμένος και μετά πολύ από 80 -70. Αυτό πιστεύω.(Σ6)

-Ε.. 70..ε 70 προς 80 ξερώνω..60 και πάνω.

-Ενηλικιωμένο άτομο είναι από 18 και πάνω.

-Όχι ρώτησε πιο μεγάλο σε ηλικία..

-Ηλικιωμένο άτομο.

-Α οκ.

-Απ' τα 60.

-Απ' τα 60.

-Ανάλογα και πώς κρατιέται.

-Ναι. Είναι κι αυτό.(Ο5)

Είναι χαρακτηριστικό, πως η χρονολογική ηλικία των ατόμων συνδέθηκε με μεταβολές στην εξωτερική τους εμφάνιση, με αποτέλεσμα στοιχεία της

εξωτερικής εμφάνισης να οδηγούν στην απόδοση μιας «ηλικιακής ταυτότητας» στα άτομα:

-Ε τρίτης ηλικίας σίγουρα είναι τα άτομα από 60 με 62 χρονών και πάνω... Ε...Ναι νομίζω από εκείνη την ηλικία είναι Τρίτη ηλικία. Κι ότι γενικά από εκεί ξεκινάει και γίνεσαι πιο ηλικιωμένος άνθρωπος. Νομίζω από τα 60 ξεκινάς και το σώμα σου αρχίζει και γίνεσαι ηλικιωμένος. Αυτό.(Σ6)

Ακόμη, στοιχείο που φαίνεται να προσδιορίζει ή να προσδιορίζεται από τη χρονολογική ηλικία και να αποτελεί στοιχείο της ηλικιακής ταυτότητας των ατόμων τρίτης ηλικίας είναι οι (κοινωνικές) συμβάσεις και οι (νομικές) μεταβολές που αφορούν τη χρονολογική ηλικία όπως η απαγόρευση οδήγησης (Σ6, Ο5) ή η διακοπή της εργασίας λόγω συνταξιοδότησης (Σ2, Σ3, Σ4, Σ5, Σ6, Ο2, Ο3, Ο5):

-Ε ωραία. Σίγουρα τα τρία πρώτα ή, βασικά το 1^ο με αυτοκίνητο ή με μηχανάκι αυτό δεν μπορούμε να το ξέρουμε, το 2^ο (εικόνα 4) ίσως να μην μπορεί να οδηγήσει επειδή είναι κάποια ηλικία την οποία δεν ξέρω αν επιτρέπεται...(Σ6)

-Όχι, δεν εργάζονται γιατί νομίζω από τα 67 παίρνουνε σύνταξη και.. μετά δεν εργάζονται. Μέχρι τα 67 όμως εργάζονται.(Σ4)

Σχήμα 4.3.: Ηλικιακή ταυτότητα ατόμων τρίτης ηλικίας

4.6.2 Εγγύτητα θανάτου

Από τα αποτελέσματα φάνηκε ότι οι συμμετέχοντες επικεντρώνονταν στην εγγύτητα του θανάτου η οποία αναδείχθηκε ως μια πτυχή του γήρατος. Καθώς το άτομο γηράσκει φαίνεται πως προχωράει προς το τέλος της ζωής γεγονός που αποτυπώθηκε από τους συμμετέχοντες με αρνητική απόχρωση (Σ2, Ο2). Εκτός από την εγγύτητα του «προσωπικού» θανάτου για ένα ηλικιωμένο άτομο, το γήρας φαίνεται να αποτελεί ένα στάδιο στο οποίο επέρχεται και ο θάνατος αγαπημένων προσώπων (Ο2).

-Εε ...κακό γιατί πλησιάζει στο να πεθάνει; Αυτό.(Σ2)

Η συμμετέχουσα Σ5 επεσήμανε πως τα ίδια τα άτομα όταν φτάσουν σε μια χρονολογική ηλικία, μπορεί να επιθυμούν τον θάνατό τους.

-Ε γιατί .. είναι σε μια ηλικία που θεωρούν πως δεν θέλουν να ζήσουν άλλο. Το χω, νομίζω, επειδή το λέει η γιαγιά μου, λέει ότι δε χρειάζεται να ζω άλλο, επειδή έχουν χάσει κάποιον αγαπημένο τους, ,σύζυγο, εε παιδί κτλ. (Σ5)

4.6.3. Προσωπική ανάπτυξη και ανεξαρτησία

Οι συμμετέχοντες επεσήμαναν πως η γήρανση είναι μια φάση της ζωής κατά την οποία οι άνθρωποι γίνονται ανεξάρτητοι, αφού, σύμφωνα με τα παιδιά, προσέχουν μόνοι τους τον εαυτό τους και μπορούν να κάνουν ό,τι θέλουν (Ο4) και επίσης εξελίσσονται (Σ6):

-Κι εγώ καλό λέω επειδή μετά μπορεί να, μετά μπορεί να προσέχει μόνος του τον εαυτό του και να βρει οικογένεια. (Ο4)

-Σίγουρα δεν είναι κακό να μεγαλώνει κάποιος. Ίσα ίσα είναι και καλό, γιατί όσο μεγαλώνεις, εξελίσσεσαι. Βέβαια όταν μεγαλώνεις αρκετά, και φτάνεις σε μια ηλικία γύρω στα 90 κι αυτά, δεν είσαι, δεν είναι, όχι ότι είναι κακό, σίγουρα θα χεις ζήσει τη ζωή σου, θα ναι διαφορετικά. Απλά εκεί ξεκινάς και πως να το πω, εε ναι, ξεκινάς και χάνεται η ζωή σου σιγά σιγά από τα 90, αλλά δεν είναι κακό να μεγαλώνεις. Δε θεωρώ ότι είναι κακό να μεγαλώνεις. Ίσα ίσα είναι καλό γιατί αναπτύσσεται. Δε μένεις μικρός.(Σ4)

4.6.4. Οικονομική άνεση

Η τρίτη ηλικία περιγράφεται από τους συμμετέχοντες σαν μια περίοδος της ζωής στην οποία τα άτομα έχουν εργαστεί και έχουν αποκτήσει χρήματα ώστε να μπορούν να ικανοποιούν τις ανάγκες τους αλλά και να βοηθούν τα παιδιά τους πχ. κάνοντας αυτοί τα ψώνια στο σούπερ μάρκετ. Καθότι οι περισσότεροι ηλικιωμένοι, κατά τους συμμετέχοντες, είναι συνταξιούχοι λαμβάνουν ένα συγκεκριμένο ποσό για να καλύπτουν τα έξοδά τους. Η συμμετέχουσα Σ3 αναφέρει:

-Θα έλεγα ενός νέου ατόμου, γιατί αθλούμαι υπερβολικά. Υπερβολικά, εντάξει, όχι να σκάσω αλλά τρεις φορές την εβδομάδα και έχω και κάτι να μου αρέσει, ενώ οι ηλικιωμένοι δεν κάνουν κάτι να τους αρέσει, γιατί βασίζονται πιο πολύ στο χρήμα, δηλαδή αν έχουν χρηματικό ποσό δε το, δε του βάλουν κάπου που, θα κάνουν κάτι που τους αρέσει αλλά για ανάγκες όπως λογαριασμούς και τρόφιμα.(Σ3)

Αντίστοιχα, ο συμμετέχων Σ2 επισημαίνει:

-Τα ηλικιωμένα άτομα αν εργάζονται; Εεε.. όχι έχουν πάρει σύνταξη και θα παίρνουν κάποια λεφτά το μήνα.(Σ2)

4.6.5. Ασχολίες στην τρίτη ηλικία

Τα αποτελέσματα ανέδειξαν διαφοροποιήσεις στις ασχολίες της καθημερινής ζωής των ανθρώπων με βάση το ηλικιακό εύρος στο οποίο τοποθετείται ένα άτομο. Σύμφωνα με τους συμμετέχοντες οι ασχολίες των ηλικιωμένων ατόμων μπορεί να περιλαμβάνουν την εξάσκηση χόμπι: ψάρεμα (Σ6), καλλιέργεια σε χωράφι (Ο5), μαγειρική, εργασίες κηπουρικής (Σ3, Σ5, Ο5), ή ασχολίες σε εξοχική κατοικία/τόπο καταγωγής (Σ4). Επίσης, μπορεί να περιλαμβάνουν δραστηριότητες ψυχαγωγίας/διασκέδασης όπως παρακολούθηση τηλεόρασης (Ο1, Ο2, Ο4) ή ταινίας, βόλτα με φίλους ή βόλτα στο καφενείο (Ο1,Ο5), φυσική δραστηριότητα όπως περπάτημα, jogging, (Ο1, Ο5) καθώς και ψώνια στο σούπερ μάρκετ (Ο2) και ενασχόληση με τα εγγόνια πχ. παιχνίδι (Σ2, Ο1), διήγηση παραμυθιών (Ο1), διάβασμα βιβλίων (Σ5), μετακίνηση σε δραστηριότητες (Σ1, Ο1) και κοινές δράσεις με τα παιδιά πχ. παιχνίδι (Σ2, Ο1) συζήτηση (Σ3, Σ4), περπάτημα-βόλτα (Ο1, Ο5), παρακολούθηση ταινίας (Σ5) ή τηλεόρασης (Ο1), διάβασμα βιβλίων (Σ5), όχι όμως «τολμηρές» δραστηριότητες όπως επεσήμανε η συμμετέχουσα Σ5.

Από πολλούς συμμετέχοντες αναφέρθηκαν δράσεις που απαιτούν πνευματική ενεργοποίηση όπως συζήτηση, επιτραπέζια παιχνίδια, σπαζοκεφαλιές (Σ2, Σ4, Ο3, Ο5) και λιγότερη φυσική δραστηριότητα (Σ4, Σ6, Ο2, Ο5) .

-Ο νέος άνθρωπος αν είναι μετά τα 18 μπορεί να χει και δουλειά. Ενώ ο ηλικιωμένος δεν κάνει δουλειά. Απλά, έρχεται κάποιος και του μαγειρεύει για να φάει.(Σ1)

-Ο νέος άνθρωπος κάνει, πιστεύω ότι περπατάει πιο πολύ κι ότι κάνει λίγο πιο πολλή δουλειά από τον ηλικιωμένο.

-Ε ... οι πολύ νέοι όχι οι μεσήλικες να μην έχουν πολλές έγνοιες στο κεφάλι τους, κάνουν πράγματα που οι γηραιότεροι δε θα μπορούσαν να κάνουν, πιο πολύ γυμνάζονται, κάνουν, ξέρουν πιο πράγματα αυτής της εποχής που οι γηραιότεροι δεν ξέρουν, οι γηραιότεροι πιο πολύ ή κάθονται σπίτι και βλέπουν τηλεόραση, αν δουλεύουν, μπορεί να δουλεύουν, δεν ξέρουν και τόσα πράγματα, σταματάνε να κάνουν πράγματα που έκαναν όταν ήταν πιο νέοι.(Ο3)

Από τους συμμετέχοντες τονίστηκε επίσης πως οι ηλικιωμένοι έχουν λιγότερες ασχολίες από τους νεότερους (Ο3). Επισημάνθηκε ακόμα πως κάποιοι ηλικιωμένοι ενήλικες μπορεί να μην έχουν και πολλά να κάνουν και απλά να ξεκουράζονται (Σ4, Ο4) ή « κάθονται στην πολυθρόνα τους» (Σ3, Ο3, Ο4) και να δεν κάνουν τίποτα (Σ3) ή κοιμούνται (Ο4).

-Ένας νέος άνθρωπος μπορεί να πηγαίνει στη δουλειά του κάθε μέρα, εεμ, να γυμνάζεται, αλλά ένας ηλικιωμένος εε συνήθως έχει πάρει σύνταξη, δε δουλεύει. Εεε εεμ, δεν ξέρω άμα είναι καλά, εμ μπορεί να βγαίνει άμα έχει κήπο να κάνει κάτι, αλλιώς τίποτα. (Σ3)

-...Ενώ ένας ηλικιωμένος άνθρωπος δεν έχει και πολλά να κάνει, μπορεί να πηγαίνει εε ή στο εξοχικό του ή στο χωριό του άμα έχει ή με τους φίλους του και να κάθεται να ξεκουράζεται.(Σ4)

4.6.6. Κοινωνική ζωή

Από την ανάλυση των συνεντεύξεων αναδείχθηκαν στοιχεία με την κοινωνική ζωή των ατόμων τρίτης ηλικίας και τις διαπροσωπικές τους σχέσεις. Σύμφωνα με τους συμμετέχοντες, η κοινωνική ζωή στην *τρίτη ηλικία* προσδιορίζεται σε μεγάλο βαθμό από το δίκτυο των κοινωνικών σχέσεων των ηλικιωμένων αλλά και από παραμέτρους που μπορεί να λειτουργούν ανασχετικά ή ενισχυτικά προς αυτή και αφορούν τη συγκεκριμένη φάση της ζωής τους.

Οι κοινωνικές σχέσεις των ατόμων τρίτης ηλικίας θα μπορούσαν να διακριθούν ανάλογα με το είδος τους σε οικογενειακές (σύζυγοι, παιδιά, εγγόνια), φιλικές (φίλοι, συντοπίτες) και διαδικαστικές-εργασιακές (εργασία ή άτομα που βοηθούν στο σπίτι). Επίσης, θα μπορούσαν να διακριθούν με βάση την ηλικία των ατόμων με τα οποία σχετίζονται πχ. σχέσεις με συνομηλικούς ή με άτομα μικρότερης χρονολογικής ηλικίας (πχ. τα εγγόνια τους) αλλά και ανάλογα με τον σκοπό τους σε σχέσεις αναψυχής (πχ. φίλοι, συντοπίτες) ή υποστήριξης (οικιακή βοήθος, οικογένεια).

Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε από τους συμμετέχοντες στη σχέση των ατόμων τρίτης ηλικίας με τα εγγόνια που φαίνεται να αποτελεί πολύ σημαντικό κομμάτι της κοινωνικής τους ζωής. Όσον αφορά, τις σχέσεις με τα εγγόνια φαίνεται πως οι ηλικιωμένοι αναπτύσσουν σχέσεις αλληλεπίδρασης μέσα από κοινά ενδιαφέροντα και κοινές δράσεις πχ. παιχνίδι, συζήτηση, περπάτημα-βόλτα, παρακολούθηση ταινίας ή τηλεόρασης, διάβασμα βιβλίων.

Ε ο κύριος (εικόνα 4)... που είναι ηλικιωμένος πιστεύω ότι μπορείς να πας να πάρεις με τους φίλους για ένα καφέ σε κάποιο καφενείο, εε και να κάτσει με τα εγγόνια του στο σπίτι του να παίζουνε. (Σ4)

Ανάλογα η συμμετέχουσα Σ3 ανέφερε:

-Αυτός (εικόνα 4) κάθεται στην πολυθρόνα, δεν κάνει τίποτα, εννοώ καμία εργασία, δύσκολη, φαίνεται πολύ γέρος για να κάνει, και μπορεί μόνο να λέει ιστορίες στα εγγόνια του άμα έχει.

Αλλά και οι φιλικές σχέσεις των ατόμων τρίτης ηλικίας σημειώθηκαν ως σημαντικές. Αρκετοί συμμετέχοντες ανέφεραν πως οι ηλικιωμένοι περνούν χρόνο με τους φίλους τους, πηγαίνουν βόλτα μαζί τους ή πηγαίνουν στο καφενείο.

-..Ενώ ένας ηλικιωμένος άνθρωπος δεν έχει και πολλά να κάνει, μπορεί να πηγαίνει εε ή στο εξοχικό του ή στο χωριό του άμα έχει ή με τους φίλους του και να κάθεται να ξεκουράζεται. (Σ4)

-...Πιστεύω μπορεί να πάει σαν ψάρεμα, σαν κάποια ασχολία, στο χωριό του, εκεί στο σπίτι του, άμα έμενε στην επαρχία και ήρθε στην Αθήνα, εε να περνάει καλύτερα εκεί, οπότε να έχει και γνωστούς εκεί πέρα ανθρώπους και να πηγαίνει στα καφενεία, να κάθεται. Αυτό. (Σ6)

-Εεε πιστεύω όταν γίνω ηλικιωμένος μπορεί να.. το..να πηγαίνω εε πούμε τις φίλες μου, με τους φίλους μου για κάποιο καφέ, εε ή να περπατάμε όπως πολλοί άνθρωποι τώρα, εε.. να κάνω τα ψώνια μου...(Σ4)

Μια σημαντική παράμετρος της κοινωνικής ζωής των ατόμων τρίτης ηλικίας σχετίστηκε με το γεγονός της απώλειας των αγαπημένων τους προσώπων που διαμορφώνει νέες συνθήκες.

-Αναλόγως και την τύχη που θα έχουν σχετικά με την υγεία τους, σχετικά με τη ζωή τους, για παράδειγμα κάποιος μπορεί να έχει τη χαρά να είναι με τα εγγόνια του σε εξωτικό μέρος μακριά από τις έγνοιες και τις δουλειές, και κάποιος άλλος μπορεί να έχει χάσει άτομα, να έχει πολλά προβλήματα με την υγεία του, να μαλώνει συνέχεια με τη γυναίκα του και να μη....(Ο1).

Ένα άλλο στοιχείο που υπογραμμίστηκε από τους συμμετέχοντες είναι ότι το γήρας δεν επιδρά μόνο στη ζωή του ανθρώπου που γηράσκει αλλά και τη ζωή των οικείων του. Συχνά το γήρας σημαίνει υποχρεώσεις και στήριξη προς τα ηλικιωμένα άτομα (Ο1). Αρκετοί συμμετέχοντες ανέφεραν πως οι ηλικιωμένοι χρειάζονται βοήθεια την οποία λαμβάνουν είτε από συγγενικά πρόσωπα όπως τα παιδιά τους (Σ3, Ο1) είτε από άτομα τα οποία προσλαμβάνονται για αυτό το σκοπό (Σ1, Σ2, Σ4, Ο1). Η υποστήριξη που δέχονται τα ηλικιωμένα άτομα ως προς την κάλυψη των αναγκών τους αφορά στις οικιακές εργασίες πχ. μαγείρεμα (Σ1, Σ4), στην καθαριότητα (Σ4) ή στα καθήκοντα εκτός σπιτιού, πχ. ψώνια από το σούπερ μάρκετ (Σ4). Επίσης, κάποιες φορές τα άτομα που προσλαμβάνονται για την υποστήριξη των ηλικιωμένων για να βοηθούν με την υγιεινή τους πχ. τους κάνουν μπάνιο (Ο1) εφόσον δεν μπορούν μόνοι τους. Τέλος, δέχονται βοήθεια προκειμένου να μετακινηθούν από και προς έναν προορισμό (Σ3, Σ6, Ο1).

-Σίγουρα μπορεί να χουν κάποια βοήθεια από κάποιον μικρότερο ή και να μπορούν να το κάνουν και μόνοι τους, αλλά συνήθως, τους βοηθάει κάποιος μικρότερος να μετακινηθούν κάπου ή κάποιος άνθρωπος που τους βοηθάει γενικότερα στην καθημερινή τους ζωή (Σ6).

Οι συμμετέχοντες ανέφεραν πως και τα ίδια τα ηλικιωμένα άτομα παρέχουν στήριξη σε μέλη της οικογένειάς τους (Ο2). Έτσι, οι σχέσεις υποστήριξης αναδύονται ως καίριες και αποτελούν κομμάτι της κοινωνικής ζωής των ηλικιωμένων.

-ΕΕ αγαπάν πολύ τα παιδιά.

-Οκ.

-Και...νιώθουν ε ιδιαίτερα κουρασμένοι.

-Μάλιστα.

-Επειδή φτιάχνουν φαγητά στα παιδιά τους.

-Κάνουν και διάφορες δουλειές.(Ο2)

-Ναι.

-Ναι. Η γιαγιά μας πάντα κάνει.

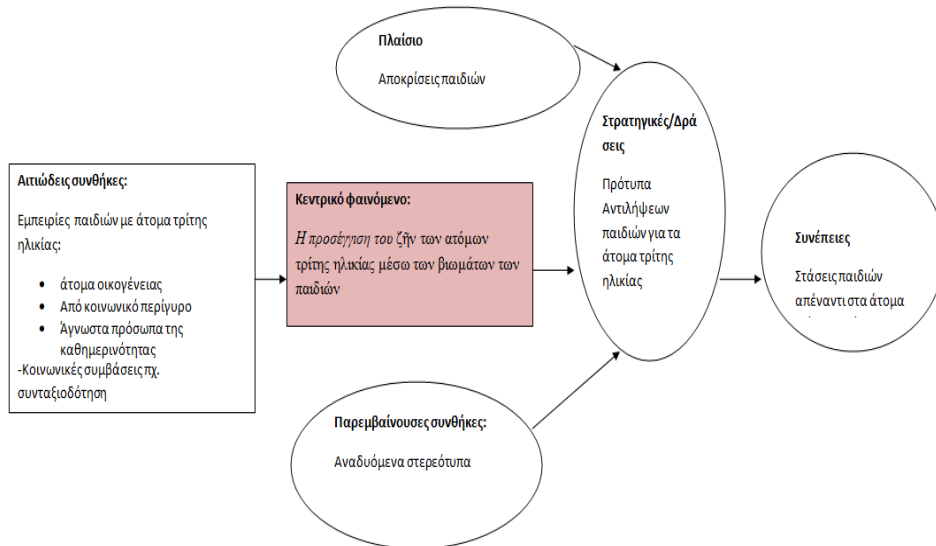
-Επειδή κάθονται απλώς στο κρεβάτι τους και βλέπουν τηλεόραση.

-Λες και τη γιαγιά την έχουνε εκεί πέρα καθαρίστρια. (Ο4)

4.7. Κεντρική κατηγορία

Μέσα από την παραπάνω αναλυτική διαδικασία προέκυψε στο στάδιο της επιλεκτικής κωδικοποίησης η κεντρική κατηγορία «Η προσέγγιση του ζην των

ατόμων τρίτης ηλικίας μέσα από τα βιώματα των παιδιών», η οποία όπως φαίνεται και στα Σχήματα 4.4 και 4.5 περιλαμβάνει σε σύνθεση και σύνδεση και τις υπόλοιπες κύριες κατηγορίες και υποκατηγορίες.

Σχήμα 4.4.:Κεντρική κατηγορία- το ζην των ατόμων τρίτης ηλικίας

Σχήμα 4.5.: Η προσέγγιση του ζην των ατόμων τρίτης ηλικίας

Η σύνθετη αυτή κατηγορία συμπυκνώνει τις βασικές παραμέτρους της ζωής των ατόμων τρίτης ηλικίας όπως αποτυπώθηκαν από τα παιδιά που συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα. Πιο συγκεκριμένα αναδείχθηκαν οι μεταβολές της εξωτερικής τους εμφάνισης, προσδιοριστικοί παράγοντες τις φυσικής τους δραστηριότητας, παράμετροι της υγείας τους, διαστάσεις της προσωπικότητας

τους αλλά και εκφάνσεις του γήρατος υπό την επίδραση αναδυόμενων στερεοτύπων που τα παισιώνουν καθώς και υπό το φίλτρο των αποκρίσεων των παιδιών σε αυτά. Οι παραπάνω αλληλεπιδράσεις φάνηκε εν τέλει να συνδιαμορφώνουν συγκεκριμένα πρότυπα αντιλήψεων για τα άτομα τρίτης ηλικίας τα οποία μπορούν να οδηγήσουν σε αρνητικές ή θετικές απέναντι τους. Η κεντρική κατηγορία μπορεί να αποτυπωθεί ως ακολούθως:

Η προσέγγιση του ζην των ατόμων τρίτης ηλικίας μέσα από τα βιώματα των παιδιών και υπό την επίδραση περιβαλλοντικών και κοινωνικών παραγόντων δημιουργεί πρότυπα αντιλήψεων που δύνανται να οδηγούν σε θετικές ή αρνητικές στάσεις απέναντι στα άτομα τρίτης ηλικίας και τη γήρανση.

Η κεντρική κατηγορία θα αποτελέσει σημείο αναφοράς για τη συζήτηση των και την ερμηνεία των αποτελεσμάτων στο επόμενο κεφάλαιο.

4.8. Παραδοχές παραγόντων πλαισίου

Στο επόμενο κεφάλαιο, για τη συζήτηση των αποτελεσμάτων λαμβάνονται υπόψιν οι εξής παραδοχές σύμφωνα με την εμπειρικά θεμελιωμένη θεωρία: οι παρεμβαίνουσες συνθήκες και το πλαίσιο.

Πιο συγκεκριμένα μέσα από την αναλυτική επεξεργασία και νοηματοδότηση των κατηγοριών αναδείχθηκαν ορισμένες συνθήκες ως ιδιαίτερα σημαντικές ως προς τις αντιλήψεις των παιδιών για τα άτομα τρίτης ηλικίας. Οι συνθήκες αυτές αφορούν στις κοινωνικές επιδράσεις που δέχονται τα παιδιά και πιο συγκεκριμένα στα στερεότυπα. Τα στερεότυπα για τα άτομα τρίτης ηλικίας υπεισέρχονται στον τρόπο που τα παιδιά αναπαριστούν τα άτομα τρίτης ηλικίας και νοηματοδοτούν το γήρας.

Κάποια από τα στερεότυπα που αναδείχθηκαν αφορούσαν τη χρονολογική ηλικία των ατόμων τρίτης ηλικίας και τη σύνδεση με της με τα προβλήματα υγείας ή τις μειωμένες ικανότητες τους πχ. ως προς τη φυσική δραστηριότητα, τα οποία φαίνεται πως παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των αντιλήψεων και ήταν αρνητικά. Αρνητικά ήταν και τα έμφυλα στερεότυπα που αναδείχθηκαν με τις γυναίκες να υιοθετούν κυρίαρχο ρόλο στις οικιακές εργασίες και να αντιμετωπίζονται σε κάποιες περιπτώσεις υποτιμητικά. Ωστόσο, αναδείχθηκαν και θετικά στερεότυπα τα οποία αφορούσαν τις γνώσεις και τη συμπεριφορά των ατόμων τρίτης ηλικίας οι οποίοι παρουσιάστηκαν σοφοί και συνετοί με ιδιαίτερη αγάπη και ως άτομα που επιδεικνύουν ιδιαίτερη φροντίδα για τα παιδιά.

Εξετάζοντας τις κατηγορίες και τις υποκατηγορίες που παρήχθησαν αλλά και τις αλληλεπιδράσεις τους είναι σημαντικό να ληφθεί υπόψιν και το πλαίσιο, και ειδικότερα οι αποκρίσεις των παιδιών στο ζην των ατόμων τρίτης ηλικίας. Οι αποκρίσεις των παιδιών στο πως αναπαριστούν τα άτομα τρίτης ηλικίας ενδέχεται επηρεάζονται από διάφορες παραμέτρους και έτσι να αποτελούν πχ. αποκρίσεις ρουτίνας ή τυχαίες ή βαθυστόχαστες αποκρίσεις. Πχ. η συμβίωση στο ίδιο σπίτι με ένα ηλικιωμένο άτομο το οποίο αντιμετωπίζει σημαντικά προβλήματα υγείας οδηγεί σε μια συγκεκριμένη απόκριση του παιδιού στο ζην των ατόμων τρίτης ηλικίας υπό το πρίσμα του πλαισίου στο οποίο βρίσκεται τη δεδομένη στιγμή της απόκρισης.

-Να πω κάτι που ξέρω; Γιατί η γιαγιά μου είναι κάπως έτσι. Ναι η γιαγιά μου ,εμένα, ναι η γιαγιά μου, εε έχει προβλήματα με τη μέση της. Δεν μπορεί να σηκωθεί. Και συνέχεια λέει στον μπαμπά μου να μας δίνει γλυκά, να μας βάζει βλέπουμε παιδικά που κι αυτό κάνει κακό στην υγεία μας. Και..(Ο1)

Η απόκριση αυτή είναι λογικό να έχει μεγαλύτερη ένταση από μια τυχαία απόκριση ενός παιδιού που δεν έχει επαφή με άτομα τρίτης ηλικίας στο οικογενειακό ή και ευρύτερο περιβάλλον του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V. ΣΥΖΗΤΗΣΗ -ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

5.1. Συζήτηση

Αντικείμενο της παρούσας έρευνας ήταν η διερεύνηση των αντιλήψεων των παιδιών σχολικής ηλικίας για τα άτομα τρίτης ηλικίας και τη φυσική τους δραστηριότητα, μέσα από την ανάδειξη της φωνής των ίδιων των παιδιών και τη διερεύνηση της δυναμικής των σχέσεων του φαινομένου με το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται. Πιο συγκεκριμένα, με βάση την κοινωνική διάσταση της γήρανσης αλλά και την ποικιλία παραμέτρων που επηρεάζουν τις αντιλήψεις και επιδρούν σημαντικά στη διαμόρφωσή τους, χρησιμοποιήθηκε η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας ως πλαίσιο ευαισθητοποίησης για τη διερεύνηση των αντιλήψεων, ενώ έγινε προσπάθεια να αναδειχθούν παράγοντες που μπορεί να πλαισιώνουν ή να συμπληρώνουν τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας.

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα παιδιά αναπαριστούν και προσεγγίζουν τα άτομα τρίτης ηλικίας τόσο με βάση χαρακτηριστικά της εξωτερικής τους εμφάνισης αλλά και της προσωπικότητας τους καθώς και με βάση τις συνθήκες της ζωής τους μέσα από τις εμπειρίες τους και την επαφή τους με τη συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα. Έτσι, η προσέγγιση των ατόμων τρίτης ηλικίας μέσα από τα βιώματα τους, στο πλαίσιο των αποκρίσεων τους, ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες της ζωής τους και σε συνδυασμό με κοινωνικές παραμέτρους διαμορφώνουν πρότυπα αντιλήψεων για τα άτομα τρίτης ηλικίας. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, τα άτομα τρίτης ηλικίας έγιναν αντιληπτά ως άτομα ξεχωριστά που διαφέρουν μεταξύ τους αλλά συγχρόνως διαφέρουν ως ομάδα με κοινά χαρακτηριστικά από τους νεότερους, καθώς έχουν κατά κύριο λόγο εκφυλιστικά χαρακτηριστικά εξωτερικής εμφάνισης, αρκετούς περιορισμούς στην καθημερινότητά τους λόγω ηλικίας και προβλημάτων υγείας, μειωμένη φυσική δραστηριότητα αλλά και ισχυρά διανοητικά στοιχεία στα οποία υπερτερούν (π.χ. σοφία και γνώσεις). Επιπρόσθετα, στο πλαίσιο της κοινωνικής ζωής τα άτομα τρίτης ηλικίας έγιναν αντιληπτά ως άτομα που αφιερώνουν χρόνο στους φίλους και κυρίως στα εγγόνια και τα παιδιά τους.

Όσον αφορά στην αναγνώριση των ατόμων τρίτης ηλικίας με βάση τη μέθοδο της φωτοεκμείευσης, τα παιδιά ηλικίας 7-12 ετών τα οποία συμμετείχαν στην έρευνα φάνηκε πως ήταν σε θέση σχεδόν συνολικά να αναγνωρίσουν το άτομο με τη μεγαλύτερη χρονολογική ηλικία. Η ηλικιακή διάκριση είναι μια δεξιότητα που κατακτάται μαζί με πολλές άλλες γνωστικές διεργασίες στην πρώιμη ζωή (Burke, 1982). Σύμφωνα με τον Burke (1982), δεν είναι ξεκάθαρο πότε ακριβώς τα μικρά παιδιά δείχνουν λειτουργική επίγνωση των ηλικιακών διαφορών, αλλά είναι σημαντικό να το γνωρίζουμε, ώστε να μπορούμε να σχεδιάσουμε καλύτερα παρεμβάσεις για να επηρεάσουμε τις συμπεριφορές.

Βασικό εύρημα της έρευνας αποτελεί η πολυπλοκότητα της αναπαράστασης των ατόμων τρίτης ηλικίας από τα παιδιά, η οποία εξαρτάται από ποικίλους περιβαλλοντικούς, κοινωνικούς και ατομικούς παράγοντες. Καθώς τα παιδιά διαμορφώνουν τις αντιλήψεις τους από ένα συνδυασμό των δικών τους προσωπικών εμπειριών και κοινωνικών επιρροών, δεν είναι πιθανό να υπάρχει μια καθολική αντίληψη ενός ηλικιωμένου ατόμου (Dern, 2011). Είναι

αξιοσημείωτο ότι ενώ τα άτομα τρίτης ηλικίας ομαδοποιούνται από τα παιδιά με βάση μια σειρά χαρακτηριστικών, εντούτοις φαίνεται να υπάρχει μια ετερογένεια ανάμεσα τους. Έτσι, αν και οι ηλικιωμένοι ενήλικες ως ομάδα μπορεί να γίνουν αντιληπτοί αρνητικά, μεμονωμένοι ηλικιωμένοι ενήλικες μέσα σε αυτό το σύνολο μπορεί να γίνουν αντιληπτοί είτε θετικά είτε αρνητικά (Newman et al., 1997). Άλλωστε, τα ευρήματα της παρούσας έρευνας, σε συμφωνία με εκείνα των Villar και Fabà (2012), δεν υποδηλώνουν την ύπαρξη μιας ενιαίας εικόνας στην αντίληψη των ηλικιωμένων ενηλίκων.

Βάσει των αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας, και αναφορικά με τον άξονα των χαρακτηριστικών της εξωτερικής εμφάνισης των ατόμων τρίτης ηλικίας, οι ηλικιωμένοι φαίνεται να προσδιορίζονται σε μεγάλο βαθμό από τα παιδιά με βάση τα φυσικά χαρακτηριστικά τους. Αντίστοιχα είναι και τα αποτελέσματα συναφών ερευνών (Falchikov, 1990; Goldman & Goldman, 1981; Ivey, 2001; Lichtenstein et al., 2003; Dern, 2011). Όπως διαφαίνεται στη βιβλιογραφία, πολλές από τις περιγραφές των παιδιών για τα φυσικά χαρακτηριστικά των ηλικιωμένων παραμένουν σταθερές στη διάρκεια του χρόνου π.χ. επιδείνωση του δέρματος, οστά, όραση, ακοή και κινητικότητα (Goldman & Goldman, 1981); γκρίζα μαλλιά, χωρίς μαλλιά, ρυτίδες, φωνές (Ivey, 2001), φαλακρά άτομα/ ή με λιγότερα μαλλιά, ρυτίδες, γυαλιά, ενίσχυση βιάδισης (Falchikov, 1990); ρυτίδες, γκρίζα μαλλιά, φαλάκρα (Lichtenstein et al., 2003), αργοί, αδύναμοι, μη δραστήριοι σωματικά (Teater & Chonody, 2017). Οι συμμετέχοντες στην παρούσα έρευνα χρησιμοποίησαν πολλά από τα παραπάνω φυσικά χαρακτηριστικά προκειμένου να περιγράψουν την εμφάνιση αλλά και σωματικά χαρακτηριστικά των ατόμων τρίτης ηλικίας. Προκύπτει, λοιπόν, ότι τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά αποτελούν «σημεία αναφοράς» των ηλικιωμένων που τους διαχωρίζουν ή τους ξεχωρίζουν από άτομα άλλης χρονολογικής ηλικίας. Ειδικά στην παρούσα έρευνα αυτό έγινε φανερό με τη χρήση της φωτοεκμείευσης, καθώς τα παιδιά περιέγραψαν τα εικονιζόμενα πρόσωπα που ανήκαν σε διαφορετικές χρονολογικές ηλικίες και στη βάση αυτών διαφοροποιούσαν-ξεχώριζαν τα άτομα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι κάποια από τα παραπάνω χαρακτηριστικά μεταβάλλονται ακούσια στη διάρκεια της ζωής π.χ. ρυτίδες, ενώ κάποια άλλα π.χ. ντύσιμο, μουστάκι αποτελούν συνειδητή επιλογή των υποκειμένων. Οι αισθητικές ενδείξεις, ιδιαίτερα από το πρόσωπο, οδηγούν σε συμπεράσματα σχετικά με τα χαρακτηριστικά του ατόμου και έτσι επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο γίνεται αντιληπτό (Bodenhausen & Macrae, 2006; Freeman & Ambady, 2011). Το γεγονός αυτό διαπιστώθηκε και στην παρούσα έρευνα. Κατά τους Zebrowitz και Montepare (2008), «συχνά, αν και μας προειδοποιούν να μην κρίνουμε από το φαίνεσθαι, αψηφούμε αυτήν την προειδοποίηση καθώς πορευόμαστε στην καθημερινή μας ζωή ανταποκρινόμενοι στους ανθρώπους με βάση την εμφάνιση του προσώπου τους» (σελ.1498).

Σύμφωνα με τον Clarke (2018), χρησιμοποιούμε την εμφάνιση των άλλων για να κάνουμε γρήγορες και διαρκείς εκτιμήσεις των κοινωνικών τους θέσεων (π.χ. ηλικία, εθνική πόλη, φύλο, φυλή, σεξουαλικός προσανατολισμός και κοινωνική τάξη) και προσωπικές ιδιότητες (π.χ. νοημοσύνη, κατάσταση υγείας, ικανότητα κ.). Η τάση να κρίνουμε τους άλλους από την εμφάνισή τους και η συναίνεση

που υπάρχει σε αυτές τις κρίσεις είναι αξιοσημείωτη (Zebrowitz et al., 2003). Οι Newman, Faux και Larimer (1997) σε σχετική έρευνα ζήτησαν από 71 μαθητές τετάρτης και πέμπτης τάξης να επιλέξουν τη λέξη που περιγράφει καλύτερα τους ηλικιωμένους από έναν κατάλογο που περιείχε ζεύγη αντίθετων επιθέτων. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα επίθετα που σχετίζονταν με σωματικές μεταβολές ήταν αυτά που επιλέγονταν πιο συχνά από του μαθητές (Newman, Faux & Larimer, 1997). Από τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας φάνηκε επίσης ότι οι συμμετέχοντες έδωσαν μεγάλη βαρύτητα σε χαρακτηριστικά όπως οι ρυτίδες στο πρόσωπο, η απώλεια μαλλιών, το γερασμένο σώμα τα οποία έχουν επισημανθεί και σε άλλες έρευνες με συμμετέχοντες παιδιά (Dern, 2011; Lichtenstein et al., 2001; Lineweaver et al., 2017), ενώ επισημάνθηκαν και στοιχεία εξωγλωσσικά όπως το ύφος. Η εστίαση αυτή στα σωματικά χαρακτηριστικά των ατόμων τρίτης ηλικίας είναι πιθανό να οφείλεται στις αναπτυξιακές ικανότητες των παιδιών καθώς τα φυσικά χαρακτηριστικά είναι συγκεκριμένα, εύκολα και πιο χειροπιαστά για τα παιδιά (Dern, 2011).

Εκείνο που χρήζει προσοχής, όπως υποστηρίζουν οι Kaufmann και συνεργάτες (2016), είναι πως διάφορα μοντέλα υποδηλώνουν ότι είτε αισθητηριακές ενδείξεις στο πρόσωπο, στη φωνή και στο σώμα, είτε η γνώση της ηλικίας ενός ατόμου μπορούν να οδηγήσουν στην ενεργοποίηση στερεοτύπων (Kaufmann et al., 2016). Ενδείξεις αυτού του είδους φάνηκε να υπάρχουν και σε όσα ανέφεραν οι συμμετέχοντες στην παρούσα έρευνα, γεγονός που υποδεικνύει την ανάγκη περαιτέρω διερεύνησης αναφορικά με τον τρόπο που αντιλαμβάνονται και νοηματοδοτούν τα παιδιά τα φυσικά χαρακτηριστικά των ηλικιωμένων.

Αναφορικά με τις παραμέτρους υγείας των ατόμων τρίτης ηλικίας, τα προβλήματα υγείας υπογραμμίστηκαν σχεδόν συνολικά από τους συμμετέχοντες. Τα προβλήματα υγείας αποτελούν μέρος της καθημερινότητας των ηλικιωμένων καθώς ένα σημαντικό ποσοστό νοσηρότητας και θνησιμότητας, λόγω χρόνιας νόσου, εμφανίζεται σε ηλικιωμένους (Arai, 2012; Prince, 2015). Τα προβλήματα υγείας των ατόμων τρίτης ηλικίας συνδέθηκαν και στην παρούσα έρευνα με περιορισμούς στην καθημερινότητα των ηλικιωμένων, όπως ο περιορισμός στο σπίτι, δυσκολίες αυτοεξυπηρέτησης, μειωμένη φυσική δραστηριότητα που οδηγούν σε αρνητικές εικόνες των ηλικιωμένων και της γήρανσης. Οι Jakobsson, και συνεργάτες (2003) διαπίστωσαν αντίστοιχα πως η σωματική υγεία των ηλικιωμένων ήταν σημαντικά χαμηλότερη με την αύξηση της ηλικίας, ενώ όσοι υπέφεραν από πόνο είχαν περισσότερους λειτουργικούς περιορισμούς, κόπωση, προβλήματα ύπνου και καταθλιπτική διάθεση και χρειάζονταν περισσότερη βοήθεια για την καθημερινή τους διαβίωση από εκείνους που δεν είχαν πόνο. Σύμφωνα με τους Soliz και Harwood (2006), ακόμα και εντός της οικογένειας παρατηρείται η διαμόρφωση αρνητικών αντιλήψεων για τους ηλικιωμένους λόγω της κακής κατάστασης της υγείας τους. Δεδομένου ότι οι φυσικές και γνωστικές βλάβες (π.χ. απώλεια ακοής, περιορισμένη κινητικότητα) συνδέονται στερεοτυπικά με τη γήρανση, η αντιληπτή υγεία του παππού και της γιαγιάς θα επηρεάσει τον τρόπο που αντιμετωπίζεται η ηλικία (Soliz & Harwood, 2006). Κατά τους Lloyd-Sherlock και συνεργάτες (2012), η σχέση μεταξύ της χρονολογικής ηλικίας και της κατάστασης της υγείας είναι πολύ πιο μεταβλητή

από ό,τι συχνά γίνεται αντιληπτή, ιδίως για τις σχετικά νεότερες ηλικίες των ατόμων (60 και 70 ετών).

Αξιοσημείωτο ερευνητικό πόρισμα αποτελούν οι προσδιοριστικοί παράγοντες της φυσικής δραστηριότητας των ατόμων τρίτης ηλικίας. Η φυσική δραστηριότητα των ατόμων τρίτης ηλικίας αναδείχθηκε μια παράμετρος της ζωής τους που φθίνει ή εκλείπει με την αύξηση της ηλικίας, ενώ συνδέεται αρκετά συχνά με την κακή φυσική κατάσταση και τα προβλήματα υγείας. Τα προβλήματα αυτά φάνηκε να αποτελούν τροχοπέδη στη συμμετοχή των ηλικιωμένων στην άσκηση και τη φυσική δραστηριότητα. Αντίστοιχα, στην έρευνα των Jakobsson και συνεργατών (2003), φάνηκε πως ο πόνος των ηλικιωμένων και τα προβλήματα βάδισης, τα προβλήματα κινητικότητας, η κόπωση, τα προβλήματα ύπνου, η καταθλιπτική διάθεση και η ποιότητα ζωής συνδέονταν σημαντικά μεταξύ τους. Εν γένει, παρόμοια με τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας άλλες έρευνες με συμμετέχοντες παιδιά (Lynott & Merola, 2007; Teater & Chonody, 2017) υποδεικνύουν ότι οι εικόνες των παιδιών είναι μάλλον αρνητικές ως προς τη φυσική δραστηριότητα των ατόμων τρίτης ηλικίας.

Αξίζει να επισημανθεί πως μια σημαντική παράμετρος που συνδέθηκε με τη φυσική δραστηριότητα των ατόμων τρίτης ηλικίας είναι η κοινωνική ζωή τους. Η αυξημένη φυσική δραστηριότητα σήμαινε για τους συμμετέχοντες στην παρούσα έρευνα και περισσότερες ευκαιρίες για κοινωνικές επαφές, ενώ παράλληλα η αξιοποίηση χρόνου με φίλους και εγγόνια σήμαινε μεγαλύτερη κινητικότητα και φυσική δραστηριότητα. Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό δεδομένου ότι το μέγεθος του κοινωνικού δικτύου των ηλικιωμένων μειώνεται με την αύξηση της ηλικίας (Antonucci et al., 2014; Carstensen et al, 2003).

Ωστόσο, συνολικά λίγα είναι γνωστά για το πώς τα παιδιά αντιλαμβάνονται την καταλληλότητα της φυσικής δραστηριότητας για τους ηλικιωμένους ενήλικες (Behlendorf et al., 1999). Η εξέταση των αντιλήψεων των παιδιών σχετικά με την ικανότητα και την καταλληλότητα των ηλικιωμένων ενηλίκων που συμμετέχουν σε φυσική δραστηριότητα είναι σημαντική επειδή ο κοινωνικός προσανατολισμός και οι στάσεις αναπτύσσονται κατά τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας (Behlendorf, et al., 1999). Επίσης, όπως φάνηκε στην έρευνα της Dern (2011), η παρακολούθηση από τα παιδιά των παππούδων και των γιαγιάδων τους οι οποίοι συμμετείχαν σε αθλητικές εκδηλώσεις αποτέλεσε κίνητρο γι' αυτά και φάνηκε να τους μεταδίδει ότι η φυσική δραστηριότητα μπορεί να είναι μια δια βίου επιδίωξη (Dern, 2011). Αρκετοί συμμετέχοντες στην παρούσα έρευνα φάνηκε να αντιλαμβάνονται τα άτομα τρίτης ηλικίας ως άτομα που ακολουθούν μια καθιστική ζωή, κάτι που εκφράστηκε και ως πιθανότητα για τα δικά τους γηρατειά, αναδεικνύοντας πως η αντίληψη τους αυτή επηρεάζει αρνητικά και τη στάση τους για τη φυσική δραστηριότητα όταν γίνουν οι ίδιοι ηλικιωμένοι.

Οι διαστάσεις της προσωπικότητας των ατόμων τρίτης ηλικίας και η αλληλεπίδραση με άλλες παραμέτρους της ζωής τους υπογραμμίστηκαν επίσης από τους συμμετέχοντες στην παρούσα έρευνα. Πιο συγκεκριμένα, αναδείχθηκαν τα συναισθήματα, η συμπεριφορά τους αλλά και διανοητικά τους προτερήματα. Αναφορικά με τα συναισθήματα, η πλειοψηφία των παιδιών αναφέρθηκε κατά κύριο λόγο στα αρνητικά συναισθήματα των ατόμων τρίτης ηλικίας. Οι ηλικιωμένοι συχνά θεωρούνται μοναχικοί, απελπισμένοι και λυπημένοι (Scheibe

& Carstensen, 2010), παρόμοια και στην παρούσα έρευνα αναφέρθηκαν συναισθήματα όπως λύπη, θυμός, απόγνωση. Αυτά τα συναισθήματα σχετίστηκαν με διάφορους τομείς της ζωής των ηλικιωμένων, όπως π.χ. το συναίσθημα της λύπης και της στεναχώριας συνδέθηκε με παραμέτρους της κοινωνικής τους ζωής όπως τις ενδοοικογενειακές συγκρούσεις. Επιπρόσθετα, τα προβλήματα υγείας που συνδέονται με την *τρίτη ηλικία* (Scheibe & Carstensen, 2010) επισημάνθηκαν ως παράγοντας που οδηγεί σε συναισθήματα θλίψης όπως επίσης και στην αίσθηση ότι δεν έκαναν στη ζωή τους όσα ήθελαν. Η απόδοση της θλίψης και της μοναξιάς στους ηλικιωμένους, τους τοποθετεί σε μια συναισθηματικά φορτισμένη κατηγορία (Burke, 1982) και δημιουργεί μια μάλλον δυσοίωνη εικόνα για τα γηρατεία. Από ορισμένους συμμετέχοντες στην έρευνα επισημάνθηκε πως η γήρανση είναι κάτι κακό αναδεικνύοντας αρνητικές στάσεις για το γήρας.

Η πλειονότητα των συμμετεχόντων ανέφεραν τις διαπροσωπικές σχέσεις ως σημαντικό παράγοντα στη ζωή των ατόμων τρίτης ηλικίας με σημαντική επίδραση στα συναισθήματα τους. Οι σχέσεις αποτελούν σημαντικές παραμέτρους για τους ανθρώπους και επηρεάζουν την κοινωνική τους ζωή και αντίστροφα (Bowling, 1994). Οι ηλικιωμένοι τείνουν να έχουν λιγότερους κοινωνικούς ρόλους και κατά συνέπεια λιγότερες κοινωνικές επαφές γεγονός που προκαλείται, για παράδειγμα, από τη συνταξιοδότηση και την απουσία παιδιών που ζουν στο σπίτι τους (Ten Bruggencate et al., 2018). Για τους περισσότερους ανθρώπους, οι κοινωνικές δραστηριότητες αυξάνουν τη θετική διάθεση (Hume, 2012) κάτι που επιβεβαιώθηκε στην παρούσα έρευνα και φάνηκε να προέρχεται τόσο μέσα από τις κοινωνικές δραστηριότητες των ηλικιωμένων με τα εγγόνια τους όσο και με φιλικά πρόσωπα.

Όσον αφορά τη διάσταση εκείνη της προσωπικότητας των ατόμων τρίτης ηλικίας που αφορά στη συμπεριφορά τους, στην παρούσα έρευνα, τα αποτελέσματα ήταν μικτά. Από τη μία πλευρά, η συμπεριφορά των ηλικιωμένων μέσω της φροντίδας και της προσφοράς που παρέχουν στους οικείους τους θεωρήθηκε θετική, από την άλλη πλευρά, η συμπεριφορά των ατόμων τρίτης ηλικίας αναδείχθηκε σε κάποιες περιπτώσεις επιβαρυντική για τους οικείους τους (π.χ., παρεμβατική ως προς τα παιδιά τους και διάφορες αποφάσεις για τα εγγόνια τους). Οι ηλικιωμένοι φάνηκε να υποδεικνύουν στα παιδιά τους πως θα πρέπει να διαχειρίζονται τα εγγόνια τους, κάτι που φάνηκε να αξιολογείται από τα παιδιά αρνητικά. Ορισμένοι συμμετέχοντες έδωσαν έμφαση στη διαχυτικότητα των ηλικιωμένων και την αγάπη που εκδηλώνουν για τα παιδιά ενώ άλλοι παρουσίασαν τα άτομα τρίτης ηλικίας ως εσωστρεφή, δύστροπα και παρεμβατικά. Δεδομένου ότι τα άτομα τρίτης ηλικίας ως «παππούδες ή γιαγιάδες» διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη φροντίδα και το μέγιστο των παιδιών (Pulgaron et al., 2016) και συχνά αποτελούν πρότυπο για αυτά (Dunifon, 2013) με βάση τη διαχυτικότητά τους (Abrams et al., 2011), περαιτέρω έρευνα απαιτείται αναφορικά με το πώς εκλαμβάνουν τα παιδιά τη συμπεριφορά τους.

Όσον αφορά στα διανοητικά προτερήματα των ατόμων τρίτης ηλικίας, οι συμμετέχοντες έκαναν θετικές συσχετίσεις για τις γνώσεις, τη νοημοσύνη και την προσωπικότητα των ατόμων τρίτης ηλικίας γενικά και των παππούδων τους ειδικά. Τα παιδιά έβλεπαν τους παππούδες τους ή εν γένει τους ηλικιωμένους ως σοφούς, γεγονός που θα μπορούσε να υποστηριχτεί πως δηλώνει τον θαυμασμό

των παιδιών γι' αυτούς και διαμορφώνει θετικές στάσεις των παιδιών για τη γνώση. Επισημάνθηκε από τα παιδιά, πως τα άτομα τρίτης ηλικίας έχουν αποκτήσει σημαντική εμπειρία μέσα από τα βιώματα τους και τα λάθη τους. Η σοφία τους και οι γνώσεις τους συντελούν ώστε να είναι ικανοί συμβουλάτορες και συζητητές αλλά και να μπορούν να λύνουν τις απορίες των παιδιών. Ακόμη, φάνηκε πως αυτή η φιλιαναγνωσία και η πνευματικότητα τους καθιστούν ικανούς μεταδότες της γνώσης με αποτέλεσμα να υιοθετούν και ρόλο διδακτικό με τα εγγόνια τους. Μάλιστα η αναγνώριση αυτών των νοητικών προτερημάτων φάνηκε να επηρεάζει τις απόψεις τους για τη δική τους γήρανση. Σε παρόμοιες μελέτες, οι παππούδες λειτουργούσαν ως πρότυπα (Dern, 2011) και φάνηκε να επηρεάζουν τις στάσεις των παιδιών ως προς τη γήρανση.

Συνολικά το γήρας στην παρούσα έρευνα φάνηκε να προσεγγίζεται τόσο αρνητικά όσο και θετικά. Η χρονολογική ηλικία των ατόμων τρίτης ηλικίας συνδέθηκε με μεταβολές στην εξωτερική τους εμφάνιση, με αποτέλεσμα να οδηγούν στην απόδοση μιας «ηλικιακής ταυτότητας» στα άτομα. Σε αυτό συνέβαλαν όμως και οι κοινωνικές συνθήκες ή συμβάσεις όπως π.χ. το χρονικό όριο που έχει καθιερωθεί νομικά σχετικά με τη δυνατότητα οδήγησης οχήματος αλλά την ηλικία συνταξιοδότησης. Ένα χαρακτηριστικό της ανθρώπινης σκέψης είναι η ικανότητα κατηγοριοποίησης φαινομενικά διαφορετικών ερεθισμάτων σε μικρότερες πιο διαχειρίσιμες γνωστικές ομάδες (Γεώργας, 1995). Στον κοινωνικό κόσμο, οι άνθρωποι μπορούν να οργανωθούν κατά μήκος μιας σειράς διαστάσεων, μία από τις οποίες είναι η ηλικία (Kwong See et al., 2012). Τα δεδομένα της έρευνας επιβεβαιώνουν τα παραπάνω και δείχνουν ότι τα παιδιά οριοθετούν και οργανώνουν τα ηλικιωμένα άτομα (τα άτομα τρίτης ηλικίας) με βάση τη χρονολογική τους ηλικία. Έτσι, άτομα άνω των 60 ετών εντάχθηκαν από τους συμμετέχοντες στην ομάδα των ηλικιωμένων. Εν γένει το γήρας φάνηκε να θεωρείται από τους συμμετέχοντες ως ένα στάδιο της ζωής του ανθρώπου το οποίο αρχικά ορίζεται χρονολογικά αποδίδοντας μια συγκεκριμένη ηλικιακή ταυτότητα στα άτομα.

Μια άλλη έκφανση του γήρατος που ανέκυψε από κάποιους συμμετέχοντες είναι η εγγύτητα του θανάτου. Καθώς το άτομο γηράσκει φαίνεται πως προχωράει προς το τέλος της ζωής γεγονός που αποτυπώθηκε από τα παιδιά με αρνητική απόχρωση. Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας έδειξαν ότι η ηλικιακή ταυτότητα συνδέθηκε με τον θάνατο, με αποτέλεσμα όταν τα παιδιά ρωτήθηκαν σχετικά να απαντούν πως η γήρανση (το να μεγαλώνει κανείς) είναι κακή. Υπογραμμίστηκε επίσης από τους συμμετέχοντες η συσχέτιση του σταδίου αυτού της ζωής με την απώλεια αγαπημένων προσώπων και τις επιπτώσεις στην ψυχολογική κατάσταση των ατόμων. Αντίστοιχα αποτελέσματα έδωσε η έρευνα των Devine και Carney (2015) με τίτλο «Kids' Life and Times (KLT) Survey» στην οποία εξετάστηκαν οι απόψεις παιδιών 10 και 11 ετών για τη γήρανση και τον ηλικισμό. Από πολλά παιδιά δόθηκε έμφαση στο ότι πλησιάζει το τέλος της ζωής ή ο θάνατος.

Στον αντίποδα, τοποθετήθηκε η προσωπική και οικονομική ανάπτυξη του ατόμου κατά την *τρίτη ηλικία*. Τα αποτελέσματα της έρευνας των Devine και Carney (2015) έδειξαν πως τα παιδιά θεωρούσαν ότι το πλεονέκτημα των ηλικιωμένων είναι η ικανότητα ή η ελευθερία να μπορεί να κάνει κάποιος πράγματα που ένα παιδί δεν μπορεί. Παρόμοια αποτελέσματα ανέκυψαν και στην

παρούσα έρευνα καθώς η ζωή των ατόμων τρίτης ηλικίας φάνηκε πως αποτελεί μια φάση της ζωής κατά την οποία οι άνθρωποι, σύμφωνα με τα παιδιά, προσέχουν μόνοι τους τον εαυτό τους και μπορούν να κάνουν ό,τι θέλουν και γίνονται ανεξάρτητοι. Επίσης, το γήρας ως περίοδος της ζωής ενός ανθρώπου συνδέθηκε με τη διακοπή της εργασίας, τη συνταξιοδότηση και το εισόδημα που εισπράττουν. Ως συνέπεια, επισημάνθηκε, ότι οι ηλικιωμένοι έχουν λεφτά για την κάλυψη των αναγκών τους αλλά και για να βοηθούν και να υποστηρίζουν και τα παιδιά τους, αναδεικνύοντας την οικονομική τους άνεση.

Με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας το γήρας προσδιορίστηκε από τους συμμετέχοντες μέσα από τις μεταβολές ή μη της κοινωνικής ζωής των ατόμων τρίτης ηλικίας αλλά και τις ασχολίες τους καθώς και την αλληλεπίδραση όλων των παραπάνω παραγόντων. Οι κοινωνικές σχέσεις και οι κοινωνικές ανάγκες αλλάζουν με την ηλικία (Ten et al., 2018). Δύο θεωρίες που εξηγούν τις αλλαγές στις κοινωνικές σχέσεις όταν οι άνθρωποι γερνούν είναι το μοντέλο κοινωνικής συνοδείας (Antonucci et al., 2014) και η θεωρία κοινωνικο-συναισθηματικής επιλεκτικότητας (Carstensen et al., 2003). Αυτές οι δύο θεωρίες δείχνουν ότι το μέγεθος του κοινωνικού δικτύου των ηλικιωμένων μειώνεται με την ηλικία, αλλά ότι οι ηλικιωμένοι ενήλικες διατηρούν ή αυξάνουν τις αλληλεπιδράσεις τους με την οικογένεια και τους οικείους φίλους. Τα δεδομένα της παρούσας έρευνας, σε συμφωνία με τα παραπάνω, έδειξαν πως η γήρανση συνδέθηκε με απώλεια αγαπημένων προσώπων αλλά και ανάπτυξη σχέσεων με την οικογένεια, τους φίλους και φροντιστές ή οικιακούς βοηθούς, με συνέπεια τη διατήρηση μιας ισορροπίας σχέσεων όσον αφορά στην κοινωνική ζωή.

Όσον αφορά στην κοινωνική ζωή των ατόμων τρίτης ηλικίας φάνηκε να διευκολύνεται από κάποιους παράγοντες και να περιορίζεται από άλλους. Η διαρκής παραμονή τους στο σπίτι ή δυσκολία μετακίνησης περιορίζουν τις ευκαιρίες συναναστροφής με άλλα άτομα και την κοινωνική τους ζωή όπως και η μειωμένη ή μηδαμινή φυσική δραστηριότητα εκτός σπιτιού. Αντίθετα, η κοινωνική ζωή των ηλικιωμένων ανθρώπων σύμφωνα με τους συμμετέχοντες διευκολύνεται από τις διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσουν με άλλα άτομα της οικογένειας πχ. παιχνίδι με τα εγγόνια ή από τον κοινωνικό περίγυρο πχ. φίλοι, βόλτα, επίσκεψη στο καφενείο.

Ως προς την κατηγορία της κοινωνικής ζωής των ατόμων τρίτης ηλικίας οι διαπροσωπικές σχέσεις των ηλικιωμένων επισημάνθηκαν από την πλειοψηφία των συμμετεχόντων. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε από τους συμμετέχοντες στη σχέση των ατόμων τρίτης ηλικίας με τα εγγόνια που φαίνεται να αποτελεί πολύ σημαντικό κομμάτι της κοινωνικής τους ζωής. Φάνηκε ότι τα παιδιά ανέπτυξαν σχέσεις με τους παππούδες και τις γιαγιάδες τους, συμμετέχοντας σε δραστηριότητες αναψυχής (Dern, 2011). Παιδιά που έχουν στενές σχέσεις με παππούδες τους και συμμετέχουν σε δραστηριότητες με τους παππούδες τους είναι επίσης πιο πιθανό να επηρεαστούν από τις αξίες και τις πεποιθήσεις τους (Anderson et al., 2006).

Ως προς την προσέγγιση του ζην των ατόμων τρίτης ηλικίας, βασικά αναδεικνύονται τα βιώματα και οι εμπειρίες των παιδιών με τα ηλικιωμένα άτομα. Φαίνεται ότι οι εμπειρίες που έχουν τα παιδιά από άτομα τρίτης ηλικίας δύνανται να επηρεάσουν τον τρόπο που τα αναπαριστούν. Αντίστοιχα

αποτελέσματα προέκυψαν στην έρευνα των Couper και συνεργατών του (1995). Ο Couper και οι συνεργάτες του (1995) ζήτησαν από 423 παιδιά (ηλικίες 6-11 ετών) να σχεδιάσουν εικόνες ενός ηλικιωμένου ατόμου και ενός νεαρού ατόμου, και στη συνέχεια τους ζήτησαν να εξηγήσουν τις διαφορές. Παιδιά που ζωγράφισαν εικόνες κάποιου ήξεραν (π.χ. ενός παππού ή γιαγιάς) ότι ήταν πιο πιθανό να απεικονίσουν ένα ηλικιωμένο άτομο με θετικά χαρακτηριστικά (Couper et al., 1995).

Οι επαφές μεταξύ των γενεών είναι ένας σημαντικός παράγοντας που ενδεχομένως επηρεάζει τις απόψεις παιδιών και των νέων για τους ηλικιωμένους (Flamion et al., 2019). Έχει αποδειχθεί ότι τα παιδιά που ζουν σε οικογένειες που προωθούν τις διαγενεακές σχέσεις είναι πιθανότερο να έχουν θετικές απόψεις για τους ηλικιωμένους (Attar-Schwartz et al., 2009; Gilbert & Ricketts, 2008). Σε αρκετές μελέτες μάλιστα η συχνότητα των διαγενεακών επαφών μεταξύ παιδιών με τους παππούδες και τις γιαγιάδες τους ή άλλους ηλικιωμένους είχε θετική επίδραση στην ανάπτυξη των απόψεων των παιδιών για τους ηλικιωμένους (Allan et al., 2014; Burke, 1982). Επίσης, οι στενές σχέσεις με τους παππούδες και τις γιαγιάδες έχει αποδειχθεί ότι είναι παράγοντας επιρροής στην ανάπτυξη των αντιλήψεων και των αξιών των εγγονών (Brussoni & Boon, 1998). Βασικό σημείο ως προς τις διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ παιδιών και ατόμων τρίτης ηλικίας είναι ότι η επαφή παππούδων και εγγονών συχνά ικανοποιεί διάφορες "διευκολυντικές συνθήκες" για την επαφή μεταξύ των ομάδων (π.χ. επαφή σε μακροχρόνια σχέση, θεσμικά υποστηριζόμενη, μη ανταγωνιστική) (Harwood et al., 2005).

Αξίζει να επισημανθεί ότι ενώ τα «σημερινά εγγόνια» θα έχουν όλους ή τους περισσότερους από τους παππούδες και τις γιαγιάδες τους τουλάχιστον κατά τη διάρκεια μέρους της παιδικής και εφηβικής τους ηλικίας, και πολλά θα έχουν ζώντες παππούδες και γιαγιάδες μέχρι και την ενηλικίωσή τους (Szinovacz, 1998). Εντούτοις, όπως έδειξαν τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, υπάρχουν παιδιά που δεν γνώρισαν τους παππούδες ή τις γιαγιάδες τους και άρα οι αλληλεπιδράσεις με τους ηλικιωμένους υφίστανται σε πλαίσιο εκτός της οικογένειας και ίσως είναι περιορισμένες ή και ανύπαρκτες. Η έλλειψη αλληλεπίδρασης μεταξύ ηλικιωμένων και νέων έχει αναφερθεί ως ένας παράγοντας που συμβάλλει στη διαίωνιση των αρνητικών ηλικιακών στερεοτύπων (Günay et al., 2018). Οι προσπάθειες για την προσέγγιση των γενεών σε φιλίες, δίκτυα και σε ψυχαγωγικές δραστηριότητες μπορούν να καταπολεμήσουν τα στερεότυπα της γήρανσης και να δημιουργήσουν μια υγιέστερη κοινωνία (Ory et al., 2003).

Οι περισσότερες γνώσεις των μαθητών του δημοτικού σχολείου σχετικά με τα ηλικιωμένα άτομα και τη ζωή τους συχνά αποκτώνται από την παρατήρηση ηλικιωμένων ατόμων γύρω τους (Günay et al., 2018). Ωστόσο, επειδή οι αντιλήψεις τους σχετικά με τους ηλικιωμένους βασίζονται στις παρατηρήσεις τους, είναι δυνατόν να υποστηριχθεί ότι τα παιδιά έχουν συχνά αρνητικές εικόνες, όπως ότι χρειάζονται βοήθεια, ότι είναι αδύναμοι και εξασθενημένοι, κλπ. Οι αρνητικές οπτικές που εξελίσσονται για την *τρίτη ηλικία* μπορεί να μετατραπούν σε στερεότυπες συμπεριφορές και διακρίσεις για τους ηλικιωμένους με τον καιρό

και αυτό μπορεί να προκαλέσει κοινωνικό αποκλεισμό και απομόνωση των ηλικιωμένων (Günay et al., 2018).

Επιπλέον, από τα ευρήματα της έρευνας φάνηκε ότι κοινωνικές συμβάσεις όπως το όριο ηλικίας με βάση το οποίο επιτρέπεται ένα άτομο να οδηγεί, ή η ηλικία στην οποία τα άτομα συνταξιοδοτούνται, άσκησαν επίδραση στην προσέγγιση των ατόμων τρίτης ηλικίας. Όπως αναφέρουν οι Woolley και Rhoads (2019), η ηλικία παίζει μεγάλο ρόλο στη δυτική κοινωνία, από τους εορτασμούς των γενεθλίων μέχρι την κατοχύρωση των νόμων για την οδήγηση και την κατανάλωση αλκοόλ. Ωστόσο, σύμφωνα με τους Woolley και Rhoads (2019), οι αναπτυξιακοί ψυχολόγοι δεν γνωρίζουν σχεδόν τίποτα για το τι γνωρίζουν τα μικρά παιδιά και πώς σκέφτονται για την ηλικία, τόσο τη δική τους όσο και των άλλων (Woolley & Rhoads, 2019).

Τα στερεότυπα για τα άτομα τρίτης ηλικίας αποτελούν σημαντικό πόρισμα που προέκυψε μέσα από την αναλυτική επεξεργασία και νοηματοδότηση των κατηγοριών και υποκατηγοριών. Τα στερεότυπα της γήρανσης περιλαμβάνουν υποθέσεις και γενικεύσεις σχετικά με το πώς οι άνθρωποι σε μια συγκεκριμένη ηλικία ή πάνω από μια ηλικία (Ory, et al. 2003) θα πρέπει να συμπεριφέρονται και τι είναι πιθανό να βιώσουν, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι ατομικές διαφορές ή οι μοναδικές περιστάσεις.

Έρευνα με αντιπροσωπευτικά δείγματα σε όλη την Ευρώπη (Abrams et al., 2011) δείχνει ότι σταθερά οι ηλικιωμένοι άνθρωποι παρουσιάζονται στερεοτυπικά ως «θερμότεροι» αλλά λιγότερο ικανοί από τους νεότερους. Τα στερεότυπα της γήρανσης (συμπεριλαμβανομένων εκείνων που εξισώνουν τη γήρανση με την αδυναμία και την παρακμή, ή τη μετέπειτα ζωή με την υγεία και την ευημερία) έχουν τη δυνατότητα να ενισχύσουν τον ηλικιακό ρατσισμό καθώς δεν αναγνωρίζουν την τεράστια ποικιλομορφία μεταξύ των ηλικιωμένων ενηλίκων (Dionigi, 2015), με δυσάρεστες συνέπειες για τα άτομα (Ory et al., 2003). Έτσι, χρειάζεται προσοχή καθώς τα παιδιά συχνά εκτίθενται σε ηλικιακά στερεότυπα από το περιβάλλον τους (Levy, 2009) ενώ η διαδικασία εσωτερίκευσης των στερεοτύπων για την ηλικία που διαπερνούν την κοινωνία αρχίζει κατά τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας και συνεχίζεται στη συνέχεια (Donizzetti, 2019).

Επίσης, αν και στην παρούσα έρευνα αναφέρθηκαν ως προς το πλαίσιο κάποιες αποκρίσεις των παιδιών σε σχέση με την προσέγγιση του ζην των ατόμων τρίτης ηλικίας, χρειάζεται να επισημανθεί πως ακολουθώντας πάντα τη συστημική προσέγγιση, η βιβλιογραφία δείχνει πως υπάρχουν αρκετές παράμετροι που χρειάζονται να ληφθούν υπόψη αναφορικά με το πλαίσιο όπως π.χ., η γονική επιρροή (Flamion et al., 2020), η ομάδα των συνομηλίκων (Lineweaver et al., 2017), η αναπαράσταση των ηλικιωμένων στη λογοτεχνία και τα βιβλία (Hebenton, 2020), το φύλο (Robinson et al., 2015), η τηλεόραση (Danowski, & Robinson, 2012), ο κινηματογράφος, (Marques et al., 2014) και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (Makita et al., 2021). Τα διαγενεακά προγράμματα τα οποία προωθούν τη σύνδεση μεταξύ νεότερων και ηλικιωμένων προσφέροντας ευκαιρίες αλληλεπίδρασης (Cohen-Mansfield & Jensen, 2017) θα μπορούσαν να ενισχύσουν την επαφή διαφορετικών γενεών για να άρουν τις αρνητικές αντιλήψεις, τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις που υπάρχουν. Άλλωστε, σύμφωνα με τη θεωρία επαφής του Allport (1954), όταν τα μέλη δύο ομάδων, που

διατηρούν αισθήματα προκατάληψης η μια για την άλλη, έρθουν σε επαφή κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες, η προκατάληψη μειώνεται.

Με βάση τις θεωρητικές παραδοχές της έρευνας, υπό το πρίσμα της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας και της συστημικής προσέγγισης που αποτέλεσαν οδηγό της μελέτης, τα παραπάνω στοιχεία οδηγούν στο σχηματισμό προτύπων αντιλήψεων των παιδιών για τα άτομα τρίτης ηλικίας που μπορούν να οδηγήσουν σε στάσεις απέναντι τους. Η ερευνητική ματιά στρέφεται στις διανοητικές διαδικασίες του σχηματισμού της κοινωνικής ταυτότητας που εμπλέκονται στην αξιολόγηση των άλλων ως «εμείς» ή «αυτοί» (δηλαδή «εντός ομάδας» και «εκτός ομάδας»).

Για την κατανόηση του κόσμου, οι άνθρωποι ομαδοποιούν αντικείμενα και γεγονότα βασιζόμενοι σε κοινά χαρακτηριστικά (Nelson, 2004). Τα παιδιά έρχονται σε επαφή με τα άτομα τρίτης ηλικίας είτε μέσα στην οικογένεια είτε τον κοινωνικό περίγυρο ή γνωρίζουν για αυτά από τις διάφορες κοινωνικές συμβάσεις αλλά και άλλες πηγές. Μέσα από τις εμπειρίες τους με τα άτομα αυτά και με βάση συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της ζωής των ηλικιωμένων κατηγοριοποιούν τα άτομα ως «άτομα τρίτης ηλικίας» αλλά και τους εαυτούς τους ως «παιδιά» ή «νέους». Φαίνεται τα παιδιά να υιοθετούν την ταυτότητα της ομάδας στην οποία έχουν κατηγοριοποιήσει τον εαυτό τους και να συγκρίνουν αυτήν την ομάδα με άλλες ομάδες, εν προκειμένω με τα άτομα τρίτης ηλικίας. Αυτή η διαδικασία όμως συντελείται υπό την επίδραση κοινωνικών επιρροών. Παράμετροι όπως τα στερεότυπα που επικρατούν αλλά και συγκεκριμένα στοιχεία του χωροχρονικού περιβάλλοντος των παιδιών φαίνεται να επηρεάζουν τις διαδικασίες. Οι κοινωνικές επιρροές και το ευρύτερο περιβάλλον και οι αποκρίσεις των παιδιών λαμβάνονται υπόψιν, καθώς βάσει της συστημικής προσέγγισης τα χαρακτηριστικά και η συμπεριφορά του συστήματος καθορίζονται από τα χαρακτηριστικά, την οργάνωση και τις αλληλεπιδράσεις των συστατικών μερών του (Ziegler & Phillipson, 2012). Εν τέλει δημιουργούνται πρότυπα αντιλήψεων που δύνανται να οδηγήσουν σε στάσεις απέναντι στα άτομα τρίτης ηλικίας.

Σημαντικό εύρημα της έρευνας είναι ότι τα πρότυπα αντιλήψεων των παιδιών δύνανται να οδηγήσουν σε θετικές ή αρνητικές στάσεις απέναντι στα άτομα τρίτης ηλικίας. Οι αντιλήψεις συνδέονται στενά με τις στάσεις (Purnawirawan et al., 2012). Έτσι, η στάση ενός ατόμου περιλαμβάνει την άποψή του για ένα θέμα (π.χ. σκέψη)- πώς αισθάνεται για το θέμα αυτό (π.χ., συναίσθημα), καθώς και τις ενέργειες (π.χ. συμπεριφορές) που κάνει ως αποτέλεσμα της στάσης του για το θέμα αυτό (Pickens, 2005). Μέσα από τις αντιλήψεις που σχηματίζουν τα παιδιά για τα άτομα τρίτης ηλικίας και υπό την επίδραση του πλαισίου αλλά και των κοινωνικών συνθηκών μπορούν να οδηγηθούν σε θετικές ή αρνητικές στάσεις που θα ασκήσουν επίδραση στο δικό τους μέλλον και θα διαμορφώσουν τη συμπεριφορά τους. Το εύρημα αυτό κρίνεται σημαντικό καθώς στη βιβλιογραφία αναδύεται κατά βάση η επίδραση των στάσεων στον σχηματισμό αντιλήψεων (Fazio et al., 2013) και όχι η πιθανή επίδραση των αντιλήψεων στις στάσεις.

5.2. Συμπεράσματα

Κάνοντας μια ανακεφαλαίωση, με βάση τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας, φαίνεται πως τα πρότυπα αντιλήψεων των παιδιών για τα άτομα τρίτης ηλικίας και τη φυσική τους δραστηριότητα ακολουθούν τις διαδικασίες διαμόρφωσης της κοινωνικής ταυτότητας, υπό την επίδραση κοινωνικών επιδράσεων όπως τα στερεότυπα και παραμέτρων του πλαισίου όπως οι εκάστοτε αποκρίσεις των παιδιών στο ζην των ηλικιωμένων. Οι συμμετέχοντες φαίνεται να προσεγγίζουν τα άτομα τρίτης ηλικίας με βάση χαρακτηριστικά της εξωτερικής τους εμφάνισης, της προσωπικότητάς τους, των ικανοτήτων τους και της ζωής τους. Βασικό ρόλο στην αναπαράσταση των ατόμων τρίτης ηλικίας παίζουν οι εμπειρίες τους και η επαφή τους με τα ηλικιωμένα άτομα είτε στο πλαίσιο της οικογένειας, είτε του ευρύτερου κοινωνικού περιγύρου. Έτσι, η προσέγγιση των ατόμων τρίτης ηλικίας μέσα από τα βιώματα τους και στο πλαίσιο των αποκρίσεων τους, ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες της ζωής τους και σε συνδυασμό με κοινωνικές παραμέτρους, διαμορφώνουν πρότυπα αντιλήψεων για τα άτομα τρίτης ηλικίας.

Από τα αποτελέσματα φάνηκε πως οι αντιλήψεις των παιδιών μπορεί να είναι είτε θετικές είτε/και αρνητικές. Αν και μπορεί να είναι δύσκολο να γίνουν προβλέψεις για τις μελλοντικές συνθήκες, οι αντιλήψεις που κατέχουν αυτά τα παιδιά σήμερα μπορεί να επηρεάσουν το μέλλον τους (McGuire, 2016). Από τα αποτελέσματα ήταν εμφανής και η επικράτηση ορισμένων αρνητικών στερεοτύπων αναφορικά με τις δυνατότητες και το φύλο των ατόμων τρίτης ηλικίας. Με βάση το γεγονός ότι τα στερεότυπα επηρεάζουν τις αντιλήψεις και τις στάσεις των παιδιών (Randler, 2014; Okoye & Obikeze 2005) και δεδομένων των δημογραφικών αλλαγών με αύξηση των ηλικιωμένων ατόμων στον πληθυσμό (He et al., 2016), αλλά και των επιδράσεων που μπορούν να έχουν τα στερεότυπα στο μέλλον των ίδιων των παιδιών ως μελλοντικών ηλικιωμένων (Levy, 2009), ανακύπτει η ανάγκη σχετικών παρεμβάσεων κατά την περίοδο της παιδικής ηλικίας.

Τα διαγενεακά προγράμματα, ως παρεμβάσεις αυτού του είδους, προωθούν τη σύνδεση μεταξύ νεότερων και ηλικιωμένων προσφέροντας ευκαιρίες (Cohen-Mansfield & Jensen, 2017). Ως εκ τούτου, θα μπορούσαν να προωθηθούν ως μέσο άρσης των αρνητικών αντιλήψεων, των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων για τη γήρανση, καθώς σύμφωνα με τη θεωρία επαφής (ή υπόθεση επαφής), όταν μέλη δύο ομάδων, που διατηρούν αισθήματα προκατάληψης η μια για την άλλη, έρθουν σε επαφή κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες η προκατάληψη μειώνεται (Allport, 1954; Pettigrew & Tropp, 2006). Σε αυτό θα μπορούσε να συμβάλει και η εκπαίδευση για τη γήρανση παρέχοντας καθοδήγηση σχετικά με τη διαδικασία γήρανσης (Huang, 2012; McGuire, 2016) ώστε τα παιδιά να έχουν στέρεες γνώσεις και να είναι προετοιμασμένα για τον δικό τους μελλοντικό γηραιό εαυτό.

5.3. Περιορισμοί της έρευνας

Είναι σημαντικό ολοκληρώνοντας μια έρευνα, ο ερευνητής ή ερευνήτρια να μπορεί να σταθεί κριτικά και αναστοχαστικά εντοπίζοντας τα δυνατά σημεία

αλλά και τυχόν αδυναμίες. Καταρχάς, η έρευνα που υλοποιήθηκε είναι σαφές ότι δεν δίνει τη δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων της, λόγω των μη αντιπροσωπευτικών δειγμάτων της. Ωστόσο, η επιλογή αυτή έγινε έχοντας επίγνωση του γεγονότος καθώς ο σκοπός ήταν η βαθύτερη μελέτη και γνώση του φαινομένου ως είθισται στην ποιοτική έρευνα (Polit & Beck, 2010).

Επίσης, δεδομένου ότι οι συμμετέχοντες ήταν παιδιά ηλικίας 7-12 ετών, είναι πιθανόν πως η συμμετοχή παιδιών μικρότερης αλλά και μεγαλύτερης ηλικίας θα έδιναν διαφορετικά στοιχεία αναδεικνύοντας μια άλλη πτυχή του φαινομένου.

5.4. Εφαρμογές της έρευνας

Τα ευρήματα αυτής της μελέτης, υποδηλώνουν ότι ποικίλοι παράγοντες, ιδιαίτερα οι εμπειρίες των παιδιών με τους παππούδες και τις γιαγιάδες και γενικότερα άτομα τρίτης ηλικίας, επηρεάζουν την ανάπτυξη των αντιλήψεων των παιδιών για τη γήρανση και άτομα τρίτης ηλικίας και οδηγούν σε θετικές ή αρνητικές στάσεις. Όπως προτείνεται από τους Lichtenstein και συνεργάτες (2003), οι αντιλήψεις που έχουν τα παιδιά μπορούν να χρησιμοποιηθούν στην ανάπτυξη προγραμμάτων για την καλύτερη εκπαίδευση για τη γήρανση και τις αλλαγές με την πάροδο του χρόνου. Τα διαγενεακά προγράμματα προωθούν τη σύνδεση μεταξύ νεότερων και παλαιότερων γενεών προσφέροντας ευκαιρίες αλληλεπίδρασης σε διάφορα περιβάλλοντα (Cohen-Mansfield & Jensen, 2017). Η εφαρμογή τέτοιων προγραμμάτων θα μπορούσε να εφαρμοστεί τόσο στο πλαίσιο του σχολείου όσο και κρατικών υποδομών υπό την υποστήριξη του κράτους.

Επίσης, προκειμένου τα προγράμματα αυτά να προωθήσουν τόσο τη διαγενεακότητα όσο και έναν υγιεινό τρόπο ζωής, θα μπορούσαν να διοργανώνονται και από αθλητικούς συλλόγους προκειμένου να ενδυναμώσουν το κομμάτι της φυσικής δραστηριότητας που έχει πολλαπλά οφέλη τόσο για τα παιδιά όσο και για τα άτομα τρίτης ηλικίας.

Η εκπαίδευση για τη γήρανση μπορεί να βοηθήσει στην πρόληψη δημιουργίας στερεοτύπων για τα άτομα τρίτης ηλικίας, στην ευαισθητοποίηση των παιδιών αλλά και την παροχή γνώσεων για τη διαδικασία της γήρανσης. Η επανεξέταση της απεικόνισης των ηλικιωμένων στα σχολικά εγχειρίδια, η αναθεώρηση των προγραμμάτων σπουδών και η κατάρτιση των εκπαιδευτικών μπορούν να συνδράμουν προς αυτή την κατεύθυνση. Με δεδομένο ότι τα μέσα ενημέρωσης και κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν μέρος της καθημερινότητας των παιδιών, η επικράτηση αρνητικών στερεοτύπων των ατόμων τρίτης ηλικίας που παρουσιάζονται σε αυτά οδηγούν σε αρνητικές αντιλήψεις και στάσεις για τα ηλικιωμένα άτομα (Makita et al., 2021). Εάν απεικονίζονταν περισσότερα θετικά πρότυπα στα μέσα ενημέρωσης και κοινωνικής δικτύωσης, τα παιδιά ενδεχομένως θα μπορούσαν να τα υιοθετήσουν και να αντιληφθούν τα άτομα τρίτης ηλικίας με πιο θετικό τρόπο (Dern, 2011).

5.4.Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Μέχρι σήμερα, ελάχιστες εμπειρικές έρευνες έχουν εξετάσει τις αντιλήψεις των παιδιών για τη γήρανση και τα άτομα τρίτης ηλικίας ειδικά σε σχέση με τη

φυσική δραστηριότητα (Dern, 2011). Καθώς λοιπόν υπάρχουν ελάχιστες τρέχουσες έρευνες σχετικά με αυτό το θέμα μελέτης, περαιτέρω έρευνα μπορεί να χρησιμεύσει για τη συγκέντρωση πληροφοριών και υποστήριξη για την ανάπτυξη διαγενεακών προγραμμάτων που να συνδέουν άτομα διαφορετικών γενεών στο πλαίσιο της φυσικής δραστηριότητας και άλλων κοινών ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων. Με δεδομένο ότι η παρούσα έρευνα εξέτασε τις αντιλήψεις των παιδιών για τα άτομα τρίτης ηλικίας, θα ήταν ενδιαφέρον να εξεταστούν μελλοντικά και οι αντιλήψεις των ατόμων τρίτης ηλικίας όσον αφορά τις σχέσεις τους με τα παιδιά ή κοινές ασχολίες στο πλαίσιο φυσικής δραστηριότητας.

Επίσης, θα ήταν ενδιαφέρον να συμπεριληφθούν στους συμμετέχοντες ανάλογων ερευνών και έφηβοι δεδομένου ότι καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν και περνούν στη εφηβεία αναπτύσσουν και διαφορετικό τρόπο σκέψης (Erikson, 1950).

Τέλος, η διεξαγωγή ανάλογων ερευνών σε διαφορετικά κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια αναμένεται να δώσει επίσης ενδιαφέρουσες πληροφορίες προσεγγίζοντας το φαινόμενο από διαφορετική οπτική.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Abrams, D., Russell, P. S., Vauclair, M., & Swift, H. J. (2011). Ageism in Europe: *Ageism in Europe: Findings from the European social survey*. London, UK: AgeUK.
- Aday, R. H., Aday, K. L., Arnold, J. L., & Bendix, S. L. (1996). Changing children's perceptions of the elderly: The effects of intergenerational contact. *Gerontology & Geriatrics Education, 16*(3), 37-51. https://doi.org/10.1300/J021v16n03_04
- Ajala, A. S. (2006). The Changing Perception of Ageing in Yoruba Culture and Its Implications on the Health of the Elderly. *The Anthropologist, 8*(3), 181-188. <https://doi.org/10.1080/09720073.2006.11890956>
- Ajzen, I. (2005). *EBOOK: Attitudes, Personality and Behaviour*. McGraw-hill education (UK). https://books.google.gr/books?hl=el&lr=&id=dmJ9EGEy0ZYC&oi=fnd&pg=PP1&dq=ajzen+2005+&ots=EEJOMnJ15t&sig=WXw2B1dxTOSwxFanSzgTG0vyQyk&redir_esc=y#v=onepage&q=ajzen%202005&f=false
- Ακριβοπούλου, Α. (2020). Ποιότητα ζωής εφήβων και ενηλίκων με νοητικές και αναπτυξιακές αναπηρίες: διερευνητική μελέτη απόψεων των γονέων. [Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας], Google Scholar.
- Allan, L. J., Johnson, J. A., & Emerson, S. D. (2014). The role of individual difference variables in ageism. *Personality and Individual Differences, 59*, 32-37. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.10.027>
- Allport, G. W. (1954). The nature of prejudice. Reading, MA: Addison Wesley
- American Psychological Association (n.d.). Attitude. in *APA Dictionary of Psychology*. <https://dictionary.apa.org/attitude>
- American Psychological Association (n.d.). Opinion. in *APA Dictionary of Psychology*. <https://dictionary.apa.org/opinion>
- American Psychological Association, n.d.). in *APA Dictionary of Psychology*. <https://dictionary.apa.org/stereotype>
- Anderson, K., Harwood, J., & Lee Hummert, M. (2005). The grandparent–grandchild relationship: Implications for models of intergenerational communication. *Human Communication Research, 31*(2), 268-294. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.2005.tb00872.x>
- Antonucci, T. C., Ajrouch, K. J., & Birditt, K. S. (2014). The convoy model: Explaining social relations from a multidisciplinary perspective. *The Gerontologist, 54*(1), 82-92. <https://doi.org/10.1093/geront/gnt118>
- Αντωνιάδου, Ε., Ζυγούρης, Σ., & Τσολάκη, Μ. (2017). Αύξηση της προσδόκιμης διάρκειας ζωής: πηγή προβλημάτων ή βιολογικό προνόμιο. *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, 10*(1), 108-123. <https://orcid.org/0000-0001-9384-1826>
- Arai, H., Ouchi, Y., Yokode, M., Ito, H., Uematsu, H., Eto, F., ... & Members of the Subcommittee for Aging. (2012). Toward the realization of a better aged society: messages from gerontology and geriatrics. *Geriatrics & Gerontology International, 12*(1), 16-22. <https://doi.org/10.1111/j.1447-0594.2011.00776.x>

- Armstrong, L., & McKechnie, K. (2003). Intergenerational communication: Fundamental but under-exploited theory for speech and language therapy with older people. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 38(1), 13-29. <https://doi.org/0.1080/1368282021000011014>
- Aşiret, G., Kaymaz, T., Çopur, E., Akyar, İ. (2017) Ageism attitude towards elderly: young perspective. *International Journal of Caring Sciences*. 10 (2), 819-827.
- Attar-Schwartz, S., Tan, J. P., & Buchanan, A. (2009). Adolescents' perspectives on relationships with grandparents: The contribution of adolescent, grandparent, and parent–grandparent relationship variables. *Children and Youth Services Review*, 31(9), 1057-1066. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2009.05.007>
- Ayalon, L., & Tesch-Römer, C. (2018). Introduction to the section: Ageism—Concept and origins. In L. Ayalon & C. Tesch-Romer (Eds.), *Contemporary perspectives on ageism* (International Perspectives on Aging) (pp. 1–10). New York, NY: Springer.
- Ayalon, L., & Tesch-Römer, C. (2018). *Contemporary perspectives on ageism*. Springer Nature.
- Avci, C., & Erhan, G. (2022). Ageing versus active aging: how old age is represented in children's books. *Educational Gerontology*, 1-15. <https://doi.org/10.1080/03601277.2021.2024399>
- Babcock, R. L., MaloneBeach, E. E., Hannighofer, J., & Woodworth-Hou, B. (2016). Development of a children's IAT to measure bias against the elderly. *Journal of Intergenerational Relationships*, 14(3), 167-178. <https://doi.org/10.1080/15350770.2016.1195245>
- Bai, X. (2014). Images of ageing in society: A literature review. *Journal of Population Ageing*, 7(3), 231-253. <https://doi.org/10.1007/s12062-014-9103-x>
- Barnes, S. F. (2011). Third age—the golden years of adulthood. *San Diego State University Interwork Institute*.
- Behlendorf, B., MacRae, P. G., & Strache, C. V. (1999). Children's perceptions of physical activity for adults: Competence and appropriateness. *Journal of Aging and Physical Activity*, 7(4), 354-373. <https://doi.org/10.1123/japa.7.4.354>
- Benedict, F. (1999). A systemic approach to sustainable environmental education. *Cambridge Journal of Education*, 29(3), 433-446. *State University Interwork Institute*.
- Bennett, T., & Gaines, J. (2010). Believing what you hear: The impact of aging stereotypes upon the old. *Educational Gerontology*, 36(5), 435-445. <https://doi.org/10.1080/03601270903212336>
- Bertram, A. G., Burr, B. K., Sears, K., Powers, M., Atkins, L., Holmes, T., ... & Kuns, J. B. (2018). Generations learning together: pilot study for a multigenerational program. *Journal of Intergenerational Relationships*, 16(3), 243-255. <https://doi.org/10.1080/15350770.2018.1477402>

- Bertalanffy, L. V. (1968). General systems theory as integrating factor in contemporary science. *Akten des XIV. Internationalen Kongresses für Philosophie*, 2, 335-340. <https://doi.org/10.5840/wcp1419682120>
- Bleijenberg, N. (2012). Dutch nursing students' knowledge and attitudes towards older people-A longitudinal cohort study. *Journal of Nursing Education and Practice*, 2(2), 1-8. <https://doi.org/10.5430/jnep.v2n2p1>
- Bloom, D. E., Boersch-Supan, A., McGee, P., & Seike, A. (2011). Population aging: facts, challenges, and responses. *Benefits and Compensation International*, 41(1), 22.
- Bodenhausen, G. V., & Macrae, C. N. (2006). Putting a face on person perception. *Social Cognition*, 24(5), 511-515. <https://doi.org/10.1521/soco.2006.24.5.511>
- Bodner, E. (2009). On the origins of ageism among older and younger adults. *International Psychogeriatrics*, 21(6), 1003-1014. <https://doi.org/10.1017/S104161020999055X>
- Bonnesen, J. L., & Burgess, E. O. (2004). Senior moments: the acceptability of an ageist phrase. *Journal of Aging Studies*, 18(2), 123-142. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2004.01.008>
- Borg, S. (2011). The impact of in-service teacher education on language teachers' beliefs. *System*, 39(3), 370-380. <https://doi.org/10.1016/j.system.2011.07.009>
- Bowling, A. (1994). Social networks and social support among older people and implications for emotional well-being and psychiatric morbidity. *International Review of Psychiatry*, 6(1), 41-58. <https://doi.org/10.3109/09540269409025242>
- Brussoni, M. J., & Boon, S. D. (1998). Grandparental impact in young adults' relationships with their closest grandparents: The role of relationship strength and emotional closeness. *The International Journal of Aging and Human Development*, 46(4), 267-286. <https://doi.org/10.2190/2B7B-E3LH-74JJ-UJRY>
- Burke, J. L. (1982). Young children's attitudes and perceptions of older adults. *International journal of aging and human development*, 14, 205-222. <https://doi.org/10.2190/4J7N-RG79-HJQR-FLDN>
- Butler, R. N. (1980). Ageism: a foreword. *Journal of Social Issues*. 36(2), 8-11. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1980.tb02018.x>
- Butler, R. (1999). Foreword. In D. Couper, & F. Pratt, Learning for a longer life. A guide for developers of K-12 curriculum and instruction materials (p. v). Denton, TX: National Academy for Teaching and Learning about Aging (NATLA).
- Butler, R. N. (2009). Combating ageism. *International Psychogeriatrics*, 21(2), 211-211. <https://doi.org/10.1017/S104161020800731X>
- Castel, A. D. (2018). *Better with age: the psychology of successful aging*. Oxford University Press.
- Carstensen, L. L., Fung, H. H., & Charles, S. T. (2003). Socioemotional selectivity theory and the regulation of emotion in the second half of

- life. *Motivation and Emotion*, 27, 103-123. <https://doi.org/0146-7239/03/0600-0103/0>
- Celdrán, M., Villar, F., & Triadó, C. (2014). Thinking about my grandparent: How dementia influences adolescent grandchildren's perceptions of their grandparents. *Journal of Aging Studies*, 29, 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2013.12.004>
- Γεώργας, Δ. (1995). *Κοινωνική ψυχολογία. Στάσεις-αντίληψη του προσώπου-στερεότυπα-επιθετικότητα-δυναμικές σχέσεις και επικοινωνία. Τόμος Α', έκδοση δ'*. Ελληνικά γράμματα.
- Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: a practical guide through qualitative analysis*. Sage.
- Chasteen, A. L. (2018). The role of age and age-related attitudes in perceptions of elderly individuals. In *The Social Psychology of Aging* (pp. 147-156). Psychology Press.
- Cherry, K. E., Blanchard, B., Walker, E. J., Smitherman, E. A., & Lyon, B. A. (2014). Knowledge of memory aging across the lifespan. *The Journal of Genetic Psychology*, 175(6), 547-553. <https://doi.org/10.1080/00221325.2014.982069>
- Chitwood, D. G., & Bigner, J. J. (1980). Young children's perceptions of old people. *Home Economics Research Journal*, 8(5), 369-374. <https://doi.org/10.1177/1077727X8000800508>
- Christian, J., Turner, R., Holt, N., Larkin, M., & Cotler, J. H. (2014). Does intergenerational contact reduce ageism: When and how contact interventions actually work?. *Journal of Arts and Humanities*, 3(1), 1-15. <https://doi.org/10.18533/journal.v3i1.278>
- Chodzko-Zajko, W., Schwingel, A., & Park, C. H. (2009). Successful aging: the role of physical activity. *American Journal of Lifestyle Medicine*, 3(1), 20-28. <https://doi.org/10.1177/1559827608325456>
- Chorn Dunham, C., & Casadonte, D. (2009). Children's attitudes and classroom interaction in an intergenerational education program. *Educational Gerontology*, 35(5), 453-464. <https://doi.org/10.1080/03601270802605473>
- Cinar, D., Karadakovan, A., & Sivrikaya, S. K. (2018). Investigation of the attitudes of university students to discrimination of the elderly. *Northern Clinics of Istanbul*, 5(1), 25. <https://doi.org/10.14744/nci.2017.10437>
- Γιώτσα, Α. (2014). Η Εφαρμογή της Συστημικής Θεωρίας στην Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών. Στο Μ. Λιακοπούλου (Εκδ.). *Επιμορφωτικό Υλικό, Πρόγραμμα Διάπολις*, 431-442.
- Clarke, L. H. (2018). Women, aging, and beauty culture: Navigating the social perils of looking old. *Generations*, 41(4), 104-108.
- Clark-Ibáñez, M. (2004). Framing the social world with photo-elicitation interviews. *American Behavioral Scientist*, 47(12), 1507-1527. <https://doi.org/10.1177/0002764204266236>
- Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks, Ca.: Sage.

- Couper, D. P., Donorfio, L., & Goyer, A. (1995). Final report: Images of aging: Children's attitudes. Washington, DC: American Association of Retired Persons
- Crawford, P. A., & Bhattacharya, S. (2014). Grand images: Exploring images of grandparents in picture books. *Journal of Research in Childhood Education*, 28(1), 128-144. <https://doi.org/10.1080/02568543.2013.853004>
- Creswell, J. W. (2007). *Five qualitative approaches to inquiry. Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage publications.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage publications.
- Cohen-Mansfield, J., & Jensen, B. (2017). Intergenerational programs in schools: Prevalence and perceptions of impact. *Journal of Applied Gerontology*, 36(3), 254-276. <https://doi.org/10.1177/0733464815570663>
- Cottrell, D., & Boston, P. (2002). Practitioner review: The effectiveness of systemic family therapy for children and adolescents. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 43(5), 573-586. <https://doi.org/10.1111/1469-7610.00047>
- Danowski, J., & Robinson, T. (2012). The portrayal of older characters in popular children's picture books in the US: A content analysis from 2000 to 2010. *Journal of Children and Media*, 6(3), 333-350. <https://doi.org/10.1080/17482798.2011.630741>
- Davidovic, M., Djordjevic, Z., Erceg, P., Despotovic, N., & Milosevic, D. P. (2007). Ageism: does it exist among children?. *The Scientific World journal*, 7, 1134-1139. <https://doi.org/10.1100/tsw.2007.171>
- Davidson, D., Luo, Z., & Fulton, B. R. (2008). Stereotyped views of older adults in children from the people's republic of China and from the United States. *Journal of Intergenerational Relationships*, 5(4), 7-24. https://doi.org/10.1300/J194v05n04_02
- Degner, J., & Dalege, J. (2013). The apple does not fall far from the tree, or does it? A meta-analysis of parent-child similarity in intergroup attitudes. *Psychological Bulletin*, 139(6), 1270-1304. <https://doi.org/10.1037/a0031436>
- Dern, L. (2011). *Children's perceptions of aging and older adults: Grandchildren of North Carolina senior games participants*. [Doctoral Dissertation, North Carolina State University] Google scholar
- Devetak, I., Glažar, S. A., & Vogrinc, J. (2010). The role of qualitative research in science education. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 6(1), 77-84. <https://doi.org/10.12973/ejmste/75229>
- Devine, P., & Carney, G. M. (2015). What do children think about old age?. *Research Update*, (101). <https://www.ark.ac.uk/publications/updates/update101.pdf>
- Dionigi, R. A. (2015). Stereotypes of aging: Their effects on the health of older adults. *Journal of Geriatrics*, 2015. <http://dx.doi.org/10.1155/2015/954027>

- Dogra, S., & Stathokostas, L. (2012). Sedentary behavior and physical activity are independent predictors of successful aging in middle-aged and older adults. *Journal of Aging Research*, 2012. <https://doi.org/10.1155/2012/190654>
- Donizzetti, A. R. (2019). Ageism in an aging society: The role of knowledge, anxiety about aging, and stereotypes in young people and adults. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(8), 1329. <https://doi.org/10.3390/ijerph16081329>
- Dunifon, R. (2013). The influence of grandparents on the lives of children and adolescents. *Child Development Perspectives*, 7(1), 55-60. <https://doi.org/10.1111/cdep.12016>
- Dworkin, S. L. (2012). Sample size policy for qualitative studies using in-depth interviews. *Archives of Sexual Behavior*, 41(6), 1319-1320. DOI <https://doi.org/10.1007/s10508-012-0016-6>
- Έμκε-Πουλοπούλου, Ή. (1983). Δημογραφική γήρανση στην Ελλάδα. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 49, 35-51. <https://doi.org/10.12681/grsr.180>
- Einarsdóttir, J. (2007). Research with children: Methodological and ethical challenges. *European Early Childhood Education Research Journal*, 15(2), 197-211. <https://doi.org/10.1080/13502930701321477>
- Erikson, E. H. (1950). *Childhood and Society*. New York: W.W. Norton
- Falchikov, N. (1990). Youthful ideas about old age: An analysis of children's drawings. *The International Journal of Aging and Human Development*, 31(2), 79-99. <https://doi.org/10.2190/Q28U-2QAW-24AM-6XA3>
- Fargas-Malet, M., McSherry, D., Larkin, E., & Robinson, C. (2010). Research with children: Methodological issues and innovative techniques. *Journal of early childhood research*, 8(2), 175-192. <https://doi.org/10.1177/1476718X09345412>
- Fazio, R. H., Roskos-Ewoldsen, D. R., & Powell, M. C. (2013). *Attitudes, Perception. The Heart's Eye: Emotional Influences in Perception and Attention*, Academic Press
- Fiske, S. T., & Neuberg, S. L. (1990). A continuum of impression formation, from category-based to individuating processes: Influences of information and motivation on attention and interpretation. In *Advances in experimental social psychology* (Vol. 23, pp. 1-74). Academic Press. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60317-2](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60317-2)
- Fuster, V. (2017). Changing demographics: a new approach to global health care due to the aging population. *Journal of the American College of Cardiology*, 69(24), 3002-3005. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jacc.2017.05.013>
- Flamion, A., Missotten, P., Marquet, M., & Adam, S. (2019). Impact of Contact with Grandparents on Children's and Adolescents' Views on the Elderly. *Child development*, 90(4), 1155-1169. <https://doi.org/10.1111/cdev.12992>

- Flamion, A., Missotten, P., Jennotte, L., Hody, N., & Adam, S. (2020). Old age-related stereotypes of preschool children. *Frontiers in Psychology*, *11*, 807. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00807>
- Freeman, J. B., & Ambady, N. (2011). A dynamic interactive theory of person construal. *Psychological review*, *118*(2), 247. <https://doi.org/10.1037/a0022327>
- Gainforth, H. L., O'Malley, D., Mountenay, T., & Latimer-Cheung, A. (2013). Independence and physical activity status moderate stereotypes toward people with a physical disability. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, *11*(3), 244-257. <https://doi.org/10.1080/1612197X.2013.749001>
- Gilbert, C. N., & Ricketts, K. G. (2008). Children's attitudes toward older adults and aging: A synthesis of research. *Educational Gerontology*, *34*(7), 570-586. <https://doi.org/10.1080/03601270801900420>
- Gilleard, C., & Higgs, P. (2010). Theorizing the fourth age: Aging without agency. *Aging and Mental Health*, *14*(2), 121-128. <https://doi.org/10.1080/13607860903228762>
- Gilleard, C., & Higgs, P. (2014). Third and fourth ages. *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Health, Illness, Behavior, and Society*, 2442-2448. <https://www.worldcat.org/title/The-Wiley-Blackwell-encyclopedia-of-health-illness-behavior-and-society/oclc/854907583>
- Glaser, B., & Strauss, A. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine.
- Glaw, X., Inder, K., Kable, A., & Hazelton, M. (2017). Visual methodologies in qualitative research: Autophotography and photo elicitation applied to mental health research. *International Journal of Qualitative Methods*, *16*(1), <https://doi.org/10.1177/1609406917748215>
- Goldman, R. J., & Goldman, J. D. (1981). How children view old people and ageing: A developmental study of children in four countries. *Australian Journal of Psychology*, *33*(3), 405-418. <https://doi.org/10.1080/00049538108254708>
- Günay, G., Boulu, A. A., & Ersoy, A. F. (2018). Aging and Older Adults from the Primary School Age Children Perspective. *The Journal of Academic Social Science*, *6*(84).
- Hale, N. M. (1998). Effects of age and interpersonal contact on stereotyping of the elderly. *Current Psychology*, *17*(1), 28-38. <https://doi.org/10.1007/s12144-998-1019-2>
- Hamer, M., Lavoie, K. L., & Bacon, S. L. (2014). Taking up physical activity in later life and healthy ageing: the English longitudinal study of ageing. *British Journal of Sports Medicine*, *48*(3), 239-243. <https://dx.doi.org/10.1136/bjsports-2013-092993>
- Harper, D. (2002). Talking about pictures: A case for photo elicitation. *Visual Studies*, *17*(1), 13-26. <https://doi.org/10.1080/14725860220137345>
- Harman, D. (1981). The aging process. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *78*(11), 7124-7128. <https://doi.org/10.1073/pnas.78.11.7124>

- Harwood, J., Hewstone, M., Paolini, S., & Voci, A. (2005). Grandparent-grandchild contact and attitudes toward older adults: Moderator and mediator effects. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(3), 393-406. <https://doi.org/10.1177/0146167204271577>
- He, W., Goodkind, D., & Kowal, P. R. (2016). An aging world: 2015.
- Hebenton, K. (2020). *The stereotyping of 'old people': a qualitative exploration of preschool children's constructions of older adults: a thesis presented in partial fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Clinical Psychology at Massey University, Albany, New Zealand* [Doctoral dissertation, Massey University], Google Scholar
- Helseth, S., & Slettebø, Å. (2004). Research involving children: some ethical issues. *Nursing Ethics*, 11(3), 298-299. <https://doi.org/10.1191/0969733004ne697oa>
- Heyman, J. C., Gutheil, I. A., & White-Ryan, L. (2011). Preschool children's attitudes toward older adults: comparison of intergenerational and traditional day care. *Journal of Intergenerational Relationships*, 9(4), 435-444. <https://doi.org/10.1080/15350770.2011.618381>
- Hill, M. (2006). Children's voices on ways of having a voice: Children's and young people's perspectives on methods used in research and consultation. *Childhood*, 13(1), 69-89. <https://doi.org/10.1177/0907568206059972>
- Hilton, J. L., & Von Hippel, W. (1996). Stereotypes. *Annual review of psychology*, 47(1), 237-271. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.47.1.237>
- Hogg, M. A. (2016). Social identity theory. In *Understanding peace and conflict through social identity theory* (pp. 3-17). Springer, Cham. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.47.1.237>
- Hollis-Sawyer, L., & Cuevas, L. (2013). Mirror, mirror on the wall: Ageist and sexist double jeopardy portrayals in children's picture books. *Educational Gerontology*, 39(12), 902-914. <https://doi.org/10.1080/03601277.2013.767650>
- Huang, C. S. (2012). A study of elementary and secondary teacher knowledge and attitudes toward aging and the implementation of aging education in Taiwan. *Educational Gerontology*, 38(11), 812-823. <https://doi.org/10.1080/03601277.2011.645446>
- Hweidi, I. M., & Al-Obeisat, S. M. (2006). Jordanian nursing students' attitudes toward the elderly. *Nurse Education Today*, 26(1), 23-30. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2005.06.003>
- Ίσαρη, Φ., & Πουρκός, Μ. (2015). Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας.
- Islam, M. R. (2014). Ageism and age discrimination in old age: An overview. *Philosophy and Progress*, 91-108. <https://doi.org/10.3329/pp.v55i1-2.26392>
- Ivey, J. B. (2001). Somebody's grandma and grandpa: Children's responses to contacts with elders. *MCN: The American Journal of Maternal/child Nursing*, 26(1), 23-27.

- Jakobsson, U., Klevsgård, R., Westergren, A., & Hallberg, I. R. (2003). Old people in pain: a comparative study. *Journal of Pain and Symptom Management*, 26(1), 625-63. [https://doi.org/10.1016/S0885-3924\(03\)00145-3](https://doi.org/10.1016/S0885-3924(03)00145-3)
- Jingxiong, J., Rosenqvist, U., Huishan, W., Greiner, T., Guangli, L., & Sarkadi, A. (2007). Influence of grandparents on eating behaviors of young children in Chinese three-generation families. *Appetite*, 48(3), 377-383. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2006.10.004>
- John, B. (2013). Patterns of ageism in different age groups. *Journal of European Psychology Students*, 4(1). <https://doi.org/10.5334/jeps.aw>
- Jopp, D. S., Jung, S., Damarin, A. K., Mirpuri, S., & Spini, D. (2017). Who is your successful aging role model?. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 72(2), 237-247. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbw138>
- Kadriu, B., & Ahmedi, B. (2015). Age discrimination in the republic of Macedonia and the approach of the constitutional court. *Academic Journal of Interdisciplinary studies*, 4(2), 241-241. <https://doi.org/10.5901/ajis.2015.v4n2p241>
- Kafkova, M. P. (2016). The „real“ old age and the transition between the third and fourth Age. *Sociológia-Slovak Sociological Review*, 48(6), 622-640.
- Kaya, G., Candan, S., Avşar-Tuncay, A., Hakverdi-Can, M., Can, D., & Pekbay, C. (2014). Aging education in elementary textbooks. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 116, 3030-3037. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.702>
- Kamei, T., Itoi, W., Kajii, F., Kawakami, C., Hasegawa, M., & Sugimoto, T. (2011). Six month outcomes of an innovative weekly intergenerational day program with older adults and school-aged children in a Japanese urban community. *Japan Journal of Nursing Science*, 8(1), 95-107. <https://doi.org/10.1111/j.1742-7924.2010.00164.x>
- Kaufmann, M. C., Krings, F., & Sczesny, S. (2016). Looking too old? How an older age appearance reduces chances of being hired. *British journal of management*, 27(4), 727-739. <https://doi.org/10.1111/1467-8551.12125>
- Kimuna, S. R., Knox, D., & Zusman, M. (2005). College students' perceptions about older people and aging. *Educational Gerontology*, 31(7), 563-572. <https://doi.org/10.1080/03601270590962514>
- Klein, D. A., Council, K. J., & McGuire, S. L. (2005). Education to promote positive attitudes about aging. *Educational Gerontology*, 31(8), 591-601. <https://doi.org/10.1080/03601270591003355>
- Kirsha, E., Frydenberg, E., & Deans, J. (2021). Benefits of an intergenerational program in the early years. *Journal of Early Childhood Education research*, 10(2), 140-164.
- Kotter-Grühn, D. (2015). Changing negative views of aging: Implications for intervention and translational research. *Annual Review of Gerontology and Geriatrics*, 35(1), 167-186. <https://doi.org/10.1891/0198-8794.35.167>
- Kotter-Grühn, D., & Hess, T. M. (2012). The impact of age stereotypes on self-perceptions of aging across the adult lifespan. *Journals of Gerontology*

- Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 67(5), 563-571. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbr153>
- Kotter-Grühn, D. (2015). Changing negative views of aging: Implications for intervention and translational research. *Annual Review of Gerontology and Geriatrics*, 35(1), 167-186. <https://doi.org/10.1891/0198-8794.35.167>
- Kutrovátz, K. (2017). Conducting qualitative interviews with children—methodological and ethical challenges. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, 8(2), 65-88. <https://doi.org/10.14267/cjssp.2017.02.04>
- Kwong See, S. T., & Nicoladis, E. (2009). Impact of contact on the development of children's positive stereotyping about aging language competence. *Educational Gerontology*, 36(1), 52-66. <https://doi.org/10.1080/03601270903018352>
- Kwong See, S. T., Rasmussen, C., & Pertman, S. Q. (2012). Measuring children's age stereotyping using a modified Piagetian conservation task. *Educational Gerontology*, 38(3), 149-165. <https://doi.org/10.1080/03601277.2010.515891>
- Laditka, S. B., Fischer, M., Laditka, J. N., & Segal, D. R. (2004). Attitudes about aging and gender among young, middle age, and older college-based students. *Educational Gerontology*, 30(5), 403-421. <https://doi.org/10.1080/03601270490433602>
- Lahe, D., & Goriup, J. (2017). The Role of Knowledge about Aging in Creating Young People's Attitudes to the Elderly. *Solsko Polje*, 28.
- Larkin, E., Wilson, G. P., & Freer, M. (2013). Images of old: Teaching about aging through children's literature. *Journal of Intergenerational Relationships*, 11(1), 4-17. <https://doi.org/10.1080/15350770.2013.755068>
- Laslett, P. (1987). The emergence of the third age. *Ageing & Society*, 7(2), 133-160.
- Levy, B. (1996). Improving memory in old age through implicit self-stereotyping. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(6), 1092. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.71.6.1092>
- Levy, B. (2009). Stereotype embodiment: A psychosocial approach to aging. *Current directions in Psychological Science*, 18(6), 332-336.
- Levy, B. R., Chung, P. H., Bedford, T., & Navrazhina, K. (2014). Facebook as a site for negative age stereotypes. *The Gerontologist*, 54(2), 172-176. <https://doi.org/10.1093/geront/gns194>
- Levy, S. R., & Macdonald, J. L. (2016). Progress on understanding ageism. *Journal of social issues*, 72(1), 5-25. <https://doi.org/10.1111/josi.12153>
- Levy, B. R., Slade, M. D., Kunkel, S. R., & Kasl, S. V. (2002). Longevity increased by positive self-perceptions of aging. *Journal of personality and social psychology*, 83(2), 261. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.83.2.261>
- Lewis, A. (1992). Group child interviews as a research tool. *British Educational Research Journal*, 18(4), 413-421. <https://doi.org/10.1080/0141192920180407>

- Li, J. (2019). Aging education in elementary school textbooks in mainland China. *Educational Gerontology*, 45(7), 433-443. <https://doi.org/10.1080/03601277.2019.1653526>
- Lichtenstein, M. J., Pruski, L. A., Marshall, C. E., Blalock, C. L., Murphy, D. L., Plaetke, R., & Lee, S. (2001). The Positively Aging® teaching materials improve middle school students' images of older people. *The Gerontologist*, 41(3), 322-332. <https://doi.org/10.1093/geront/41.3.322>
- Lichtenstein, M. J., Pruski, L. A., Marshall, C. E., Blalock, C. L., Lee, S., & Plaetke, R. (2003). Sentence completion to assess children's views about aging. *The Gerontologist*, 43(6), 839-848. <https://doi.org/10.1093/geront/43.6.839>
- Lichtenstein, M. J., Pruski, L. A., Marshall, C. E., Blalock, C. L., Liu, Y., & Plaetke, R. (2005). Do middle school students really have fixed images of elders?. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 60(1), S37-S47.
- Lima, N. C., Penedo, A. S. T., de Oliveira, M. M. B., de Oliveira, S. V. W. B., & Queiroz, J. V. (2012). Application of systemic vision in the educational process. *Problems of Management in the 21st Century*, 5, 61.
- Lineweaver, T. T., Roy, A., & Horth, M. (2017). Children's stereotypes of older adults: Evaluating contributions of cognitive development and social learning. *Educational Gerontology*, 43(6), 300-312. <https://doi.org/10.1080/03601277.2017.1296296>
- Ljusberg, A. L., Brodin, J., & Lindstrand, P. (2007). Ethical issues when interviewing children in remedial classes. *International Journal of Rehabilitation Research*, 30(3), 203-207. <https://doi.org/10.1097/MRR.0b013e32829ee3d1>
- Lloyd-Sherlock, P., McKee, M., Ebrahim, S., Gorman, M., Greengross, S., Prince, M., ... & Vellas, B. (2012). Population ageing and health. *The Lancet*, 379(9823), 1295-1296. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(12\)60519-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(12)60519-4)
- Lovell, M. (2006). Caring for the elderly: changing perceptions and attitudes. *Journal of Vascular Nursing*, 24(1), 22-26. <https://doi.org/10.1016/j.jvn.2005.11.001>
- Lynott, P. P., & Merola, P. R. (2007). Improving the attitudes of 4th graders toward older people through a multidimensional intergenerational program. *Educational Gerontology*, 33(1), 63-74. <https://doi.org/10.1080/03601270600864041>
- Lyons, J. (2009). *Perception and basic beliefs: Zombies, modules, and the problem of the external world*. Oxford University Press.
- Makita, M., Mas-Bleda, A., Stuart, E., & Thelwall, M. (2021). Ageing, old age and older adults: a social media analysis of dominant topics and discourses. *Ageing & Society*, 41(2), 247-272. <https://doi.org/10.1017/S0144686X19001016>

- Marquet, M., Missotten, P., Dardenne, B., & Adam, S. (2019). Interactions between stereotype threat, subjective aging, and memory in older adults. *Aging, Neuropsychology, and Cognition*, 26(1), 121-143. <https://doi.org/10.1080/13825585.2017.1413166>
- Marques, S., Vauclair, C. M., Rodrigues, R. B., Mendonça, J., Gerardo, F., Cunha, F., ... & Leitão, E. (2014). imAGES: intervention program to prevent ageism in children. *imAGES: Intervention Program to Prevent Ageism in Children*. <http://hdl.handle.net/10071/15588>
- Mason, J. (2017). *Qualitative researching*. Sage.
- Mazzoni, V., & Harcourt, D. S. (2014). An international experience of research with children: Moving forward on the idea of children's participation. *Qualitative Research*, 14(2), 252-268. <https://doi.org/10.1177/1468794112468470>
- McGuire, S. L., Klein, D. A., & Couper, D. (2005). Aging education: A national imperative. *Educational Gerontology*, 31(6), 443-460. <https://doi.org/10.1080/03601270590928170>
- McGuire, S. L. (2016). Early Children's Literature and Aging. *Creative Education*. <http://dx.doi.org/10.4236/ce.2016.717245>
- McGuire, S. L. (2017). Aging education: A worldwide imperative. *Creative Education*. <http://dx.doi.org/10.4236/ce.2017.812128>
- McGuire, S. L., Klein, D. A., & Couper, D. (2005). Aging education: A national imperative. *Educational Gerontology*, 31(6), 443-460. <https://doi.org/10.1080/03601270590928170>
- McLeod, S. A. (2016). *Bandura-social learning theory*. *Simply Psychology*. *Psychology*, 8(3),2-8. [https://www.scirp.org/\(S\(oyulxb452alnt1aej1nfow45\)\)/reference/referencespapers.aspx?referenceid=1976629](https://www.scirp.org/(S(oyulxb452alnt1aej1nfow45))/reference/referencespapers.aspx?referenceid=1976629)
- McPhee, J. S., French, D. P., Jackson, D., Nazroo, J., Pendleton, N., & Degens, H. (2016). Physical activity in older age: perspectives for healthy ageing and frailty. *Biogerontology*, 17(3), 567-580. <https://doi.org/10.1007/s10522-016-9641-0>
- Mendonça, J. M. S. (2020). *What do children think about older persons?: Developmental pattern of explicit and implicit ageism across childhood*. [Doctoral Dissertation, Instituto Universitário de Lisboa, Lisboa, Portugal]. Google scholar
- Mendonça, J., Marques, S., & Abrams, D. (2018). Children's attitudes toward older people: Current and future directions. *Contemporary Perspectives on Ageism*, 517-548. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-73820-8>
- Mitchell, J., Wilson, K., Revicki, D., & Parker, L. (1985). Children's perceptions of aging: A multidimensional approach to differences by age, sex, and race. *The Gerontologist*, 25(2), 182-187. <https://doi.org/10.1093/geront/25.2.182>
- Μπελαντής, Χ. (2020). *Γήρανση Πληθυσμού και Επιπτώσεις στο Σύστημα Υγείας*. Σχολή Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών, Θεσσαλία.[Μεταπτυχιακή διατριβή, Ελληνικό ανοιχτό πανεπιστήμιο] <https://apothesis.eap.gr/archive/item/74685?lang=en>

- Μυλωνά, Α. (2007). *Αντιλήψεις και στάσεις των εκπαιδευτικών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για τη διάγνωση και αντιμετώπιση της δυσλεξίας με τη χρήση της νέας τεχνολογίας και σύνταξη σχετικού εντύπου, σε μορφή φυλλαδίου, ενημέρωσης και ευαισθητοποίησής τους.* [Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων] <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/>
- Musaiger, A. O., & D'Souza, R. (2009). Role of age and gender in the perception of aging: A community-based survey in Kuwait. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 48(1), 50-57. <https://doi.org/10.1016/j.archger.2007.10.002>
- Nelson, T. D. (Ed.). (2004). *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons.* MIT press.
- Nelson, T. D. (2016). Promoting healthy aging by confronting ageism. *American Psychologist*, 71(4), 276. <https://doi.org/10.1037/a0040221>
- Nesdale, D. (1999). Social identity and ethnic prejudice in children. *Psychology and Society*, 92-110.
- Nesdale, D., & Flessner, D. (2001). Social identity and the development of children's group attitudes. *Child Development*, 72(2), 506-517. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00293>
- Newman, S., Faux, R., & Larimer, B. (1997). Children's views on aging: Their attitudes and values. *The Gerontologist*, 37(3), 412-417. <https://doi.org/10.1093/geront/37.3.412>
- Newman S., Ward C., Smith T., Wilson J., & Mc Crea J. (1997). *Intergenerational programs: past, present, and future.* Taylor and Francis, Washington https://doi.org/10.1300/J024v20n01_02
- Okoye, U. O., & Obikeze, D. S. (2005). Stereotypes and perceptions of the elderly by the youth in Nigeria: Implications for social policy. *Journal of Applied Gerontology*, 24(5), 439-452. <https://doi.org/10.1177/0733464805278648>
- Oguzoncul, A. F., Aygen, M., Acik, Y., Deveci, S. E., Demirbag, B. C., & Pirincci, E. (2015). Opinions of high school students in central elazig about elderliness. *Clinical Interventions in Aging*, 10, 821. <https://doi.org/10.2147/cia.s77990>
- Orimo, H., Ito, H., Suzuki, T., Araki, A., Hosoi, T., & Sawabe, M. (2006). Reviewing the definition of “elderly”. *Geriatrics & Gerontology International*, 6(3), 149-158. <https://doi.org/10.1111/j.1447-0594.2006.00341.x>
- Ory, M., Hoffman, M. K., Hawkins, M., Sanner, B., & Mockenhaupt, R. (2003). Challenging aging stereotypes: strategies for creating a more active society. *American journal of Preventive Medicine*, 25(3), 164-171. [https://doi.org/10.1016/S0749-3797\(03\)00181-8](https://doi.org/10.1016/S0749-3797(03)00181-8)
- Palombo, J., Bendicsen, H. K., & Koch, B. J. (2009). *Guide to psychoanalytic developmental theories.* New York: Springer.
- Paúl, C., Ribeiro, O., & Teixeira, L. (2012). Active ageing: an empirical approach to the WHO model. *Current Gerontology and Geriatrics Research*, 2012. <https://doi.org/10.1155/2012/382972>

- Pellegrini, D. W. (2009). Applied systemic theory and educational psychology: Can the twain ever meet?. *Educational Psychology in Practice*, 25(3), 271-286. <https://doi.org/10.1080/02667360903151841>
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5), 751. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.90.5.751>
- Philibert, M. (1990). The universities of the third age: the notion of the third age and its meaning in gerontology. *Gerontology & Geriatrics Education*, 11(1-2), 93-98. https://doi.org/10.1300/J021v11n01_09
- Pickens, J. (2005). Attitudes and perceptions. *Organizational Behavior in Health Care*, 4(7), 43-76.
- Prince, M. J., Wu, F., Guo, Y., Robledo, L. M. G., O'Donnell, M., Sullivan, R., & Yusuf, S. (2015). The burden of disease in older people and implications for health policy and practice. *The lancet*, 385(9967), 549-562. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(14\)61347-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(14)61347-7)
- Polit, D. F., & Beck, C. T. (2010). Generalization in quantitative and qualitative research: Myths and strategies. *International Journal of Nursing Studies*, 47(11), 1451-1458. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2010.06.004>
- Psychology Wiki (n.d.). Intergenerational relationships. in *Psychology Wiki* https://psychology.fandom.com/wiki/Intergenerational_relations
- Punch, S. (2002). Research with children: The same or different from research with adults?. *Childhood*, 9(3), 321-341. <https://doi.org/10.1177/0907568202009003005>
- Purnawirawan, N., De Pelsmacker, P., & Dens, N. (2012). Balance and sequence in online reviews: How perceived usefulness affects attitudes and intentions. *Journal of Interactive Marketing*, 26(4), 244-255. <https://doi.org/10.1016/j.intmar.2012.04.002>
- Raabe, T., & Beelmann, A. (2011). Development of ethnic, racial, and national prejudice in childhood and adolescence: A multinational meta-analysis of age differences. *Child Development*, 82(6), 1715-1737. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2011.01668.x>
- Randler, C., Vollmer, C., Wilhelm, D., Flessner, M., & Hummel, E. (2014). Attitudes towards the elderly among German adolescents. *Educational Gerontology*, 40(3), 230-238. <https://doi.org/10.1080/03601277.2013.802187>
- Ridgway, V., Mason-Whitehead, E., & McIntosh-Scott, A. (2018). Visual perceptions of ageing; A longitudinal mixed methods study of UK undergraduate student nurses' attitudes and perceptions towards older people. *Nurse Education in Practice*, 33, 63-69. <https://doi.org/10.1016/j.nepr.2018.08.005>
- Robb, C., Chen, H., & Haley, W. E. (2002). Ageism in mental health and health care: A critical review. *Journal of Clinical Geropsychology*, 8, 1-12. <https://doi.org/10.1023/A:1013013322947>
- Robinson, S., & Howatson-Jones, L. (2014). Children's views of older people. *Journal of Research in Childhood Education*, 28(3), 293-312. <https://doi.org/10.1080/02568543.2014.912995>

- Robinson, T., Zurcher, J., & Callahan, C. (2015). Youthful ideals of older adults: An analysis of children's drawings. *Educational Gerontology*, 41(6), 440-450. <https://doi.org/10.1080/02568543.2014.912995>
- Rose, M., Flatt, T., Graves Jr, J. L., Greer, L. F., Martinez, D. E., Matos, M., ... & Shahrestani, P. (2012). What is aging?. *Frontiers in Genetics*, 3, 134. <https://doi.org/10.3389/fgene.2012.00134>
- Rowe, J. W., & Kahn, R. L. (1997). Successful aging. *The Gerontologist*, 37(4), 433-440. <https://doi.org/10.1093/geront/37.4.433>
- Sacan, S., Adibelli, D., & Akyil, R. C. (2020). Old age from children's perspective. *Children and Youth Services Review*, 109, 104714. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2019.104714>
- Salzman, B. (2006). Myths and realities of aging. *Care Management Journals*, 7(3), 141. <https://doi.org/10.1891/cmj-v7i3a006>
- Sánchez, M., & Díaz, P. (2022). Intergenerational relationships. In *Encyclopedia of Gerontology and Population Aging* (pp. 2693-2698). Cham: Springer International Publishing.
- Scheibe, S., & Carstensen, L. L. (2010). Emotional aging: Recent findings and future trends. *The Journals of Gerontology: Series B*, 65(2), 135-144. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbp132>
- Seefeldt, C. (1987). The effects of preschoolers' visits to a nursing home. *The Gerontologist*, 27(2), 228-232. <https://doi.org/10.1093/geront/27.2.228>
- Seefeldt, C., Jantz, R. K., Galper, A., & Serock, K. (1977). Using pictures to explore children's attitudes toward the elderly. *The Gerontologist*, 17(6), 506-512. <https://doi.org/10.1093/geront/17.6.506>
- Seefeldt, C., Jantz, R. K., Galper, A., & Serock, K. (1981). Healthy, happy, and old: Children learn about the elderly. *Educational Gerontology: An International Quarterly*, 7(1), 79-87.
- Siegel, J. S. (1990). A fresh map of life: The emergence of the third age. [Review of A fresh map of life: The emergence of the Third Age., by P. Laslett]. *Population and Development Review*, 16(2), 363. <https://doi.org/10.2307/1971596>
- Soliz, J., & Harwood, J. (2006). Shared family identity, age salience, and intergroup contact: Investigation of the grandparent–grandchild relationship. *Communication Monographs*, 73(1), 87-107. <https://doi.org/10.1080/03637750500534388>
- Stanton, M. (2009). The systemic epistemology of family psychology. In J. H. Bray & M. Stanton (Eds.), *Handbook of family psychology* (pp. 5–20). Oxford, United Kingdom: Wiley-Blackwell <https://doi.org/10.1002/9781444310238.ch1>
- Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Newbury Park, CA: Sage
- Stroebe, W., & Insko, C. A. (1989). Stereotype, prejudice, and discrimination: Changing conceptions in theory and research. *Stereotyping and Prejudice: Changing Conceptions*, 3-34. https://doi.org/10.1007/978-1-4612-3582-8_1

- Stuckelberger, A., Abrams, D., & Chastonay, P. (2012). Age discrimination as a source of exclusion in Europe: The need for a human rights plan for older persons. In S. Thomas & K. Norah (Eds.), *From exclusion to inclusion in old age: A global challenge* (pp. 125–144). Bristol, UK: The Policy Press. <https://doi.org/10.51952/9781447307419.ch008>
- Sum, S., Emamian, S., & Sefidchian, A. (2016). Aging educational program to reduce ageism: Intergenerational approach. *Elderly health journal*, 2(1), 33-38. <https://doi.org/10.1016/j.cub.2014.06.054>
- Sun, Q., Lou, V. W., Dai, A., To, C., & Wong, S. Y. (2019). The effectiveness of the young–old link and growth intergenerational program in reducing age stereotypes. *Research on Social Work Practice*, 29(5), 519-528. <https://doi.org/10.1177/1049731518767319>
- Supovitz, J. A., & Taylor, B. S. (2005). Systemic education evaluation: Evaluating the impact of systemwide reform in education. *American Journal of Evaluation*, 26(2), 204-230. <https://doi.org/10.1177/1098214005276286>
- Swift, H. J., Abrams, D., Lamont, R. A., & Drury, L. (2017). The risks of ageism model: How ageism and negative attitudes toward age can be a barrier to active aging. *Social Issues and Policy Review*, 11(1), 195-231. <https://doi.org/10.1111/sipr.12031>
- Szinovacz, M. E. (1998). Grandparents today: A demographic profile. *The Gerontologist*, 38(1), 37-52. <https://doi.org/10.1093/geront/38.1.37>
- Tajfel, H. (1982). Instrumentality, identity and social comparisons. In H. Tajfel (Ed.), *Social identity and intergroup relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (2004). The social identity theory of intergroup behavior. In *Political Psychology* (pp. 276-293). Psychology Press.
- Teater, B., & Chonody, J. M. (2017). Stereotypes and attitudes toward older people among children transitioning from middle childhood into adolescence: Time matters. *Gerontology & Geriatrics Education*, 38(2), 204-218. <https://doi.org/10.1080/02701960.2015.1079708>
- Ten Bruggencate, T. I. N. A., Luijkx, K. G., & Sturm, J. (2018). Social needs of older people: A systematic literature review. *Ageing & Society*, 38(9), 1745-1770. <https://doi.org/10.1080/02701960.2015.1079708>
- Toloie-Eshlaghy, A., Chitsaz, S., Karimian, L., & Charkhchi, R. (2011). A classification of qualitative research methods. *Research Journal of International Studies*, 20(20), 106-123.
- Turner, J. C., & Oakes, P. J. (1986). The significance of the social identity concept for social psychology with reference to individualism, interactionism and social influence. *British Journal of Social Psychology*, 25(3), 237-252. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1986.tb00732.x>
- Τσιώλης, Γ. (2011). Η σχέση ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες: Από την πολεμική των «παραδειγμάτων» στις συνθετικές προσεγγίσεις. *Οι κοινωνικές επιστήμες στον 21ο αιώνα: Επίμαχα θέματα*

- και προκλήσεις, 56-84. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1986.tb00732.x>
- Τσιώλης, Γ. (2014). Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα. Αθήνα: Κριτική.
- Van den Heuvel, W. J., & Van Santvoort, M. M. (2011). Experienced discrimination amongst European old citizens. *European Journal of Ageing*, 8(4), 291-299. <https://doi.org/10.1007/s10433-011-0206-4>
- Vanderven, K. (2011). The road to intergenerational theory is under construction: A continuing story. *Journal of Intergenerational Relationships*, 9(1), 22-36. <https://doi.org/10.1080/15350770.2011.544206>
- Vauclair, C. M., Borges Rodrigues, R., Marques, S., Esteves, C. S., Cunha, F., & Gerardo, F. (2018). Doddering but dear... even in the eyes of young children? Age stereotyping and prejudice in childhood and adolescence. *International Journal of Psychology*, 53, 63-70. <https://doi.org/10.1002/ijop.12430>
- Villar, F., & Fabà, J. (2012). Draw a young and an older person: Schoolchildren's images of older people. *Educational Gerontology*, 38(12), 827-840. <https://doi.org/10.1080/03601277.2011.645445>
- Verhage, M., Schuurman, B., & Lindenberg, J. (2021). How young adults view older people: Exploring the pathways of constructing a group image after participation in an intergenerational programme. *Journal of Aging Studies*, 56, 100912. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2021.100912>
- Webb Farley, K., Rauhaus, B., & Eskridge, R. (2021). Gender representation, professional experiences, and socialization: The case of city managers. *Public Personnel Management*, 50(1), 56-83. <https://doi.org/10.1177/0091026020903073>
- Walker, D., & Myrick, F. (2006). Grounded theory: An exploration of process and procedure. *Qualitative Health Research*, 16(4), 547-559. <https://doi.org/10.1177/1049732305285972>
- Weiss, I. (2005). Interest in working with the elderly: A cross-national study of graduating social work students. *Journal of Social Work Education*, 41(3), 379-391. <https://doi.org/10.5175/JSWE.2005.200300342>
- WHO (2015) Ageing. https://www.euro.who.int/en/health-topics/disease_prevention/physical-activity/activities/hepa-europe/hepa-europe-projectsand-working-groups/active-ageing-physical-activity-promotion-in-elderly
- WHO (2015). *World report on ageing and health*. World Health Organization.
- WHO (2018) Ageing. <https://www.who.int/news-room/facts-in-pictures/detail/ageing>
- WHO (2021) Ageing. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>
- Wright, S. L., & Sara Canetto, S. (2009). Stereotypes of older lesbians and gay men. *Educational Gerontology*, 35(5), 424-452. <https://doi.org/10.1080/03601270802505640>
- Wood, G., Wilkinson, A., & Harcourt, M. (2008). Age discrimination and working life: Perspectives and contestations—a review of the

- contemporary literature. *International Journal of Management Reviews*, 10(4), 425-442. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2008.00236.x>
- Woolley, J. D., & Rhoads, A. M. (2019). Now I'm 3: Young children's concepts of age, aging, and birthdays. *Imagination, Cognition and Personality*, 38(3), 268-289. <https://doi.org/10.1177/0276236617748129>
- Yuryev, A., Leppik, L., Tooding, L. M., Sisask, M., Värnik, P., Wu, J., & Värnik, A. (2010). Social inclusion affects elderly suicide mortality. *International Psychogeriatrics*, 22(8), 1337-1343. <https://doi.org/10.1017/S104161021001614>
- Zebrowitz, L. A., Fellous, J. M., Mignault, A., & Andreoletti, C. (2003). Trait impressions as overgeneralized responses to adaptively significant facial qualities: Evidence from connectionist modeling. *Personality and Social Psychology Review*, 7(3), 194-215. <https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR070301>
- Zebrowitz, L. A., & Montepare, J. M. (2008). Social psychological face perception: Why appearance matters. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(3), 1497-1517. [10.1111/j.1751-9004.2008.00109.x](https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2008.00109.x)
- Ziegler, A., & Phillipson, S. N. (2012). Towards a systemic theory of gifted education. *High Ability Studies*, 23(1), 3-30. <https://doi.org/10.1080/13598139.2012.679085>
- Ζύμνη, Α. (2017). *Μια εμπειρικά θεμελιωμένη θεωρία θεραπευτικής αλλαγής από την οπτική του πελάτη* [Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών] ΕΑΔΔ <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/42633#page/1/mode/2up>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

Ερευνήτρια: Ευαγγέλου Βασιλική, e-mail: evagelouvasiliki@gmail.com

Αγαπητοί γονείς,

Θα ήθελα να σας ενημερώσω για την έρευνα που διεξάγεται στο πλαίσιο της διπλωματικής μου εργασίας, μέσω του Τμήματος Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών, με τίτλο: «Οι αντιλήψεις παιδιών σχολικής ηλικίας για τα άτομα τρίτης ηλικίας και τη φυσική τους δραστηριότητα» και να σας ζητήσω να συναινέσετε στη συμμετοχή των παιδιών σας στην έρευνα.

Η έρευνα γίνεται υπό την επίβλεψη της Ασπασίας Δανιά, επίκουρης καθηγήτριας του Τμήματος Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών, (email: adania@phed.uoa.gr). Η ερευνητική πρόταση έχει εγκριθεί με την υπ' αριθμό πρωτοκόλλου 1363/16-03-2022 απόφαση της Επιτροπής Ερευνητικής Δεοντολογίας-Βιοηθικής του τμήματος.

Η παρούσα μελέτη έχει σκοπό να διερευνήσει τις αντιλήψεις παιδιών σχολικής ηλικίας ως προς τα άτομα τρίτης ηλικίας και τη φυσική δραστηριότητα των ατόμων τρίτης ηλικίας. Ειδικότερα, η έρευνα επιχειρεί να αποτυπώσει πώς αντιλαμβάνονται παιδιά σχολικής ηλικίας τα άτομα τρίτης ηλικίας, ώστε να φωτίσει πτυχές που άπτονται του θέματος αυτού.

Επισημαίνεται, ότι τα παιδιά σας ως συμμετέχοντες/ουσες στην έρευνα έχουν κάθε δικαίωμα να αποχωρήσουν όποτε θελήσουν. Οι ερευνήτριες και το Πανεπιστήμιο δεσμεύονται να τηρούν πλήρη εμπιστευτικότητα για όλες τις πληροφορίες. Η συμμετοχή τους στην έρευνα πραγματοποιείται μέσω παρατήρησης εικόνων και ερωτήσεις που θα τεθούν επί αυτών καθώς και ερωτήσεων συνέντευξης. Η συνέντευξη με τη χρήση εικόνων θα πραγματοποιηθεί άπαξ, δια ζώσης ή ηλεκτρονικά μέσω διαδικτυακής πλατφόρμας και θα διαρκέσει 30-40 λεπτά. Επίσης, κατόπιν της συγκατάθεσης σας, θα ηχογραφηθεί/μαγνητοσκοπηθεί. Μπορείτε εφόσον το ζητήσετε να επικοινωνήσετε με τις ερευνήτριες προκειμένου να έχετε πρόσβαση σε δεδομένα που σας αφορούν.

Ευχαριστώ θερμά για τη βοήθειά σας!

Δηλώνω ότι: α) διάβασα και κατανόησα το περιεχόμενο έρευνας με τίτλο «Οι αντιλήψεις παιδιών σχολικής ηλικίας για τα άτομα τρίτης ηλικίας και τη φυσική τους δραστηριότητα» που διεξάγεται από επιστημονικό προσωπικό του Τμήματος Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών, β) μου δόθηκε το δικαίωμα να κάνω διευκρινιστικές ερωτήσεις.

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗΣ

Συμφωνώ για τη συμμετοχή του παιδιού μου στην έρευνα:

ΝΑΙ ΟΧΙ

Όνοματεπώνυμο	δηλούντος/σης
.....	
Υπογραφή	
Ημερομηνία.....	

Καθώς τα παιδιά, θα λάβουν μέρος στην έρευνα, παρακαλώ να ενημερωθούν σχετικά και αφού διαβάσουν το παρακάτω κείμενο, να το συμπληρώσουν κατάλληλα (αν χρειάζεται, με τη βοήθειά σας).

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗΣ ΠΑΙΔΙΩΝ

<p>Εγώ,ο/η _____, καταλαβαίνω ότι οι γονείς μου (μητέρα και/ή πατέρας) έχουν δώσει την άδεια τους για να συμμετέχω στην έρευνα σχετικά με «τις αντιλήψεις των παιδιών για τα άτομα της τρίτης ηλικίας και τη φυσική τους δραστηριότητα» η οποία γίνεται από την κ. Ευαγγέλου Βασιλική.</p> <p>Παίρνω μέρος επειδή το θέλω και μου έχουν πει ότι μπορώ να σταματήσω όποια στιγμή το θελήσω (δε θα πάθω κανένα κακό, αν σταματήσω).</p>	<p>Όνομα και Επίθετο</p> <p>_____</p> <p>Υπογραφή</p> <p>_____</p>
--	--

Σας παρακαλώ αφιερώστε λίγο χρόνο για να απαντήσετε στις παρακάτω ερωτήσεις. Βάζετε X στο τετράγωνο και συμπληρώνετε τα στοιχεία που λείπουν.

1. Ζει ο πατέρας σας (ο παππούς του παιδιού);

ΝΑΙ ΟΧΙ

Αν ναι, πόσο χρονών είναι; .....

Εργάζεται;

ΝΑΙ ΟΧΙ

2. Ζει η μητέρα σας (η γιαγιά του παιδιού);

Αν ναι, πόσο χρονών είναι; .....

Εργάζεται;

ΝΑΙ ΟΧΙ

3. Ζει ο πατέρας του/της συζύγου/συντρόφου (ο παππούς του παιδιού);

ΝΑΙ ΟΧΙ

Αν ναι, πόσο χρονών είναι; .....

Εργάζεται;

ΝΑΙ ΟΧΙ

4. Ζει η μητέρα του/της συζύγου/συντρόφου (η γιαγιά του παιδιού);

Αν ναι, πόσο χρονών είναι; .....

Εργάζεται;

ΝΑΙ ΟΧΙ

5. Πού διαμένουν οι γονείς σας (ο παππούς και/ή γιαγιά του παιδιού);

.....
.....

6. Πού διαμένουν οι γονείς του/της συζύγου/συντρόφου(ο παππούς και/ή γιαγιά του παιδιού);

.....
.....

7. Οι γονείς σας ή οι γονείς του/της συζύγου/συντρόφου διαμένουν στην ίδια πόλη με εσάς;

.....
.....

8. Οι γονείς σας ή οι γονείς του/της συζύγου/συντρόφου διαμένουν στο ίδιο κτίριο με εσάς;

.....
.....

Εικόνα 4.1: *Ηλικία 20-35*

Εικόνα 4.2: *Ηλικία 35-50*

Εικόνα 4.3: *Ηλικία 50-65*

Εικόνα 4.4: Ηλικία 65-80

- Τώρα θα ήθελα να κοιτάξεις τις φωτογραφίες και να μου πεις ποιο νομίζεις ότι είναι το πιο ηλικιωμένο άτομο; (Το μεγαλύτερο σε ηλικία άτομο.)
- Πώς το κατάλαβες;
- Τώρα θα ήθελα να κοιτάξεις τις φωτογραφίες και να μου πεις για το κάθε άτομο που βλέπεις, πώς πιστεύεις ότι περνάει τη μέρα του; Τι ασχολίες έχει;
- Εργάζεται; (Πηγαίνει στη δουλειά;)
- Πώς μετακινείται για να πάει σε διάφορους προορισμούς/μέρη;
- Ασκείται; Κάνει γυμναστική ή κάποιο άθλημα;
- Κάνει δουλειές στο σπίτι;

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

Φύλο

Αγόρι Κορίτσι Ηλικία

Τάξη στο σχολείο:

Α Δημοτικού	
Β Δημοτικού	
Γ Δημοτικού	
Δ Δημοτικού	
Ε Δημοτικού	
Στ Δημοτικού	

1. Πόσο χρονών είναι ένα ηλικιωμένο άτομο;
2. Τι σημαίνει όταν λέμε: «Άτομα τρίτης ηλικίας»; Πώς το καταλαβαίνεις;
3. Το να μεγαλώνει κάποιος σε ηλικία (να γίνεται ηλικιωμένος) είναι κάτι καλό ή κακό;
4. Ποια είναι τα συναισθήματα των μεγαλύτερων σε ηλικία ατόμων;
5. Διαφέρουν ένας μεγαλύτερος σε ηλικία και ένας νέος άνθρωπος και σε τι;
6. Τι χαρακτηριστικά έχει ένα ηλικιωμένο άτομο; (Πώς είναι εξωτερικά;)
7. Τι συμπεριφορά έχουν συνήθως τα ηλικιωμένα άτομα;
8. Τι ασχολίες έχει ένας ηλικιωμένος άνθρωπος και τι ασχολίες έχει ένας νέος άνθρωπος; (Τι δραστηριότητες;)
9. Οι δικές σας ασχολίες μοιάζουν με αυτές ενός νέου ή ενός ηλικιωμένου ατόμου ή και με των δύο;
10. Τι κοινό έχετε με ένα ηλικιωμένο άτομο; (κάτι δηλαδή στο οποίο να μοιάζετε είτε εμφανισιακά είτε σε αυτά που σας αρέσουν είτε σε αυτά που κάνετε στην καθημερινότητα σας).
11. Τα άτομα τρίτης ηλικίας/οι ηλικιωμένοι ασκούνται; Κάνουν γυμναστική;
12. Οι ηλικιωμένοι κάνουν δουλειές στο σπίτι;
13. Τα ηλικιωμένα άτομα εργάζονται; (Πηγαίνουν στη δουλειά;)
14. Πώς μετακινούνται οι ηλικιωμένοι σε διάφορα μέρη;
15. Τι θα μπορούσες να κάνεις παρέα μ' ένα ηλικιωμένο άτομο και τι μ' ένα νέο άτομο;
16. Τι πιστεύεις θα κάνεις όταν εσύ όταν φτάσεις σε μεγάλη ηλικία; Όταν γίνεις ηλικιωμένος/η;